

Specjalne potrzeby edukacyjne dzieci i młodzieży.

**Praca zespołu nauczycieli,
wychowawców grup wychowawczych
i specjalistów prowadzących zajęcia
z uczniem w przedszkolach, szkołach
i placówkach.**



Katarzyna Leśniewska
Ewa Puchała
Lilianna Zaremba

Specjalne potrzeby edukacyjne dzieci i młodzieży

**Praca zespołu nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych
i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem
w przedszkolach, szkołach i placówkach**

Spis treści:

Wstęp	3
1. Karta indywidualnych potrzeb ucznia	5
1.1. Dla kogo zakłada się kartę indywidualnych potrzeb ucznia	5
1.2. Komu przedstawia się kartę indywidualnych potrzeb ucznia	6
1.3. Jak przechowuje się kartę indywidualnych potrzeb ucznia	6
1.4. Komu przekazuje się kartę indywidualnych potrzeb ucznia	6
1.5. Jakie informacje zawiera karta?	7
Wzór – Karta indywidualnych potrzeb ucznia	12
2. Plan działań wspierających. Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny	14
2.1. O czym warto pamiętać przed przystąpieniem do konstruowania planu działań wspierających i indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego	14
2.2. Plan działań wspierających	15
2.3. Jakie informacje zawiera plan działań wspierających	16
Wzór – Plan działań wspierających	21
2.4. Indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne	22
2.5. Zasady i wskazówki dotyczące konstruowania indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych	23
2.6. Zakres dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia	26
2.7. Uwagi końcowe	34
Wzór – Arkusz wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia	35
Wzór – Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny	36
3. Obszary odpowiedzialności poszczególnych osób organizujących pomoc psychologiczno-pedagogiczną	40
4. Monitoring i ewaluacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniom (karta, PDW, IPET)	43
4.1. Monitoring i ewaluacja – regulacje prawne	43
4.2. Analiza warunków zewnętrznych	44
4.3. Monitoring i ewaluacja – praktyczne wskazówki	45
4.4. Obserwacja jako metoda monitorowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi	47
5. Doradztwo edukacyjno-zawodowe	48
5.1. Rola i zadania instytucji wsparcia zewnętrznego w obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkołach i placówkach	50
5.2. Współpraca poradni ze szkołami i placówkami	50
5.3. Praca z uczniem w obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkole	51
6. Budowanie koalicji na rzecz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	53
6.1. Współpraca przedszkoli, szkół i placówek z ośrodkami doskonalenia nauczycieli	54
6.2. Rola poradni psychologiczno-pedagogicznych we wspieraniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	55
6.3. Rodzice – pełnoprawnymi partnerami szkoły i podmiotami kształtującymi rzeczywistość szkolną	57
6.4. Współpraca szkoły z organizacjami pozarządowymi	59
7. Przykłady dobrych praktyk	60
7.1. Szkoła Podstawowa im. Stanisława Moniuszki w Łajskach	60

Wstęp

Wprowadzane zmiany prawne umożliwiają tworzenie w szkołach optymalnych warunków kształcenia, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb i możliwości poszczególnych uczniów. Zatem dobór treści, metod kształcenia i sposobu organizacji szkoły należy opierać na rozpoznaniu sytuacji uczniów oraz diagnozie potencjału, trudności i zainteresowań każdego z nich. Takie zindywidualizowane podejście przyczyni się do stworzenia każdemu dziecku równych szans na uzyskanie sukcesów, a tym samym zwiększenia efektywności pracy szkoły.

Aby to było możliwe, warto by nauczyciel starał się uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

- *Na jakich etapach rozwoju w poszczególnych sferach życia znajduje się dziecko?*
- *Jakie są jego możliwości i deficyty w obszarze motoryki, funkcjonowania zmysłów, komunikowania się, samodzielności, funkcjonowania emocjonalno-społecznego, umiejętności szkolnych i funkcjonowania poznawczego?*
- *W jaki sposób mocne strony i deficyty mogą się przekładać na funkcjonowanie dziecka w szkole?*
- *W jaki sposób można wykorzystać potencjał dziecka do wspomagania jego rozwoju?*
- *W jaki sposób sytuacje edukacyjne i codzienne funkcjonowanie ucznia w szkole można wykorzystywać do efektywnego wspierania jego rozwoju?*

Zwiększeniu efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi służyć będzie **zespolowa formuła pracy nauczycieli**, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów, prowadzących zajęcia z danym uczniem.

Proponowane nowe rozwiązania pozwolą na szybkie i efektywne zareagowanie na potrzeby ucznia, a następnie objęcie go wsparciem w przedszkolu, szkole lub placówce, bądź poinformowanie rodziców o konieczności specjalistycznej diagnozy i terapii w poradni psychologiczno-pedagogicznej lub placówkach służby zdrowia.

Głównym zadaniem zespołu jest planowanie i koordynowanie udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz ocena skuteczności podejmowanych działań.

Zawartość niniejszego poradnika w szczególności ma na celu przybliżenie nauczycielom i specjalistom zadań zespołu, sposobu organizacji jego pracy, z uwzględnieniem najważniejszych aspektów, które należy wziąć pod uwagę, by zaplanowane dla ucznia formy wsparcia były rzeczywiście najlepsze. Znajdziecie w nim Państwo praktyczne podpowiedzi, w jaki sposób opracować kartę indywidualnych potrzeb ucznia, plan działań wspierających oraz indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny.

Na materię szkolną należy patrzeć holistycznie i pamiętać, że zmiany we wszystkich obszarach działalności szkoły dotyczą dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi na równi z pozostałymi uczniami. Podkreślenia wymaga również fakt, że materiał poradnika osadzony jest głęboko w kontekście wprowadzonych zmian w systemie oświaty, a należą do nich:

- nowa podstawa programowa podkreślająca konieczność rozwijania kompetencji kluczowych i indywidualizacji wymagań,
- programy nauczania dopuszczane do użytku przez dyrektora szkoły, a nie przez ministra,
- nowe spojrzenie na pracę z uczniem z różnego rodzaju specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – indywidualne podejście do potrzeb ucznia na każdym etapie edukacyjnym, organizacja kształcenia tych uczniów oraz udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej,
- nowa rola edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, w tym obowiązkowej edukacji pięcio- i sześciolatków,
- nowe zadania przedszkola i szkoły, w tym diagnoza przedszkolna, diagnoza ryzyka dysleksji, rozpoznawanie uzdolnień uczniów, doradztwo edukacyjno- zawodowe,

- nowy nadzór pedagogiczny – wypełnianie wymagań stawianych przez państwo oceniane w ewaluacji wewnętrznej (prowadzonej przez dyrektora szkoły lub placówki) i zewnętrznej (prowadzonej przez organ sprawujący nadzór pedagogiczny)¹.

Warto, aby zmiany w systemie edukacji i związane z nimi nowe rozporządzenia skłoniły szkoły do przyglądania się potrzebom wszystkich grup społeczności szkolnej, ponieważ jest to system osób pozostających we wzajemnej, bliższej lub dalszej, relacji. Dziecko ze specjalnymi potrzebami, przychodząc do szkoły, nie trafia w „pustkę społeczną”, lecz do środowiska, w którym poszczególne osoby mają potrzeby, oczekiwania, możliwości i ograniczenia. Tylko wówczas, gdy patrzymy na szkołę jako na system wzajemnie powiązanych i oddziałujących na siebie elementów, działania podejmowane wobec dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi mają szansę być spójne i skuteczne. Świadomość równości w zakresie potrzeb lecz i różnorodności w sposobach ich zaspokajania ułatwia rozumienie tego, czym jest indywidualizacja pracy, zmierzająca do wspierania rozwoju ucznia na podstawie wzajemnych dobrych relacji. Od tego, na ile potrzeby wszystkich podmiotów będą zaspokojone, zależy w jaki sposób kształtować się będą relacje w szkole. Warto spojrzeć na proces edukacji i wychowania w szkole jako na spotkanie osób o różnych kompetencjach. Wśród tych osób są uczniowie ze specjalnymi potrzebami i ich rówieśnicy oraz nauczyciele ze swoimi potrzebami i możliwościami. Są też rodzice uczniów. Jeśli spotkaniu tych osób towarzyszyć będzie wzajemny szacunek, zrozumienie i troska, wówczas jest szansa, że obecność w szkole uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi sprawi, że wygrają na tym wszyscy.

Wprowadzane regulacje prawne mają przyczynić się do tworzenia w szkołach środowiska sprzyjającego zindywidualizowanemu rozwojowi każdego dziecka. Dzieci ze specjalnymi potrzebami zostały wyróżnione jako „podgrupa” społeczności szkolnej nie dlatego, że mają mieć one wyjątkowe prawa, lecz dlatego, że należy zapewnić im dostosowany do ich możliwości sposób zaspokajania potrzeb. Twórzmy zatem edukację równych szans dla każdego dziecka opartą na rozumieniu potrzeb wszystkich uczestników procesu edukacyjnego.

¹ Materiały opracowane przez MEN, *Konsolidacja zasobów oświaty*, 2010 r.

1. KARTA INDYWIDUALNYCH POTRZEB UCZNIA

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dn. 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, uczniowi, który wymaga pomocy psychologiczno-pedagogicznej, z wyjątkiem ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, zespół złożony z nauczycieli i specjalistów zakłada i prowadzi **kartę indywidualnych potrzeb ucznia**. Wynika stąd, że **karty nie zakłada się uczniom w szkołach specjalnych**.

Warto pamiętać, że kartę może założyć przedszkole czy szkoła, jeśli określi się szczególne uzdolnienia bądź trudności dziecka, niezależnie od tego, na jakim etapie edukacyjnym jest uczeń. Karta jest nowym rozwiązaniem, dlatego w niniejszym opracowaniu postaramy się dokładnie opisać wszelkie kwestie związane z jej tworzeniem, przechowywaniem i przekazywaniem. Zaproponujemy również gotowy formularz karty. Propozycja zawarta w publikacji pokazuje jeden ze sposobów prowadzenia tego dokumentu. Warto pamiętać, że aktualnie nie ma wzoru karty. Zamieszczony przykład może być wykorzystywany przez przedszkola lub szkoły. Rozporządzenie określa jedynie zakres informacji, który powinna zawierać karta. Szkoła może wybrać jakiś gotowy wzór, ale może także wypracować własny – ważne jest natomiast, aby zawierał wszystkie elementy wskazane w rozporządzeniu.

1.1. Dla kogo zakłada się kartę indywidualnych potrzeb ucznia

Wymienione we wstępie rozporządzenie określa, dla kogo zakłada się kartę indywidualnych potrzeb ucznia.

Ważne!

Kartę zakłada zespół dla:

- ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego,
- ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania,
- ucznia posiadającego opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej,
- ucznia, w stosunku do którego zespół stwierdził potrzebę udzielenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej (nieposiadającego ani opinii, ani orzeczenia).

Tu podkreślić należy fakt, że karty nie przygotowuje się dla każdego ucznia w szkole, a jedynie dla tych, którym udzielić należy określonego wsparcia.

W przypadku uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania nie w każdej sytuacji może pojawić się konieczność założenia karty. Organizację indywidualnego nauczania reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 roku w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży (Dz. U. z 2008 r., Nr 256, poz.2572, z późn. zm.) i jeśli nauczyciele i specjaliści prowadzący zajęcia z uczniem objętym indywidualnym nauczaniem nie widzą potrzeby dodatkowej realizacji form pomocy psychologiczno-pedagogicznej, karty nie zakłada się. Może jednak zdarzyć się, że pomoc taka będzie uczniowi potrzebna. Dla przykładu wyobraźmy sobie sytuację, że uczeń złamał nogę w klasie III gimnazjum i przez trzy miesiące nie może uczęszczać do szkoły. Był przeciętnym uczniem. W niedalekiej perspektywie ma egzamin gimnazjalny. Udział we wszystkich zajęciach z klasą pozwoliłby mu na przygotowanie się do

tego egzaminu na równi ze swoimi koleżankami i kolegami. 10 czy nawet 12 godzin tygodniowo (taki wymiar godzin indywidualnego nauczania określony jest dla uczniów gimnazjum) na realizację wszystkich zajęć edukacyjnych określonych w szkolnym planie nauczania okazuje się niewystarczający, by uczeń mógł z powodzeniem zdać egzamin. Wówczas wskazane jest zorganizowanie dla niego dodatkowych zajęć wynikających z pomocy psychologiczno- pedagogicznej i założenie karty.

Karta ma być dokumentem, w którym są zgromadzone **wszystkie ważne informacje o uczniu**. Jednocześnie nie ma być mechanicznym powtarzaniem zapisów zawartych w innych dokumentach dziecka (np. w orzeczeniu lub opinii). Można byłoby obrazowo powiedzieć, że jest to rodzaj *karty zdrowia pacjenta* przeniesionej na grunt edukacji. Stworzenie takiego całościowego obrazu funkcjonowania dziecka ma szansę posłużyć do optymalizacji podejmowanych działań pomocowych.

1.2. Komu przedstawia się kartę indywidualnych potrzeb ucznia

Po każdym spotkaniu zespół **przedstawia kartę dyrektorowi** przedszkola lub szkoły. Rozporządzenie nie reguluje, w jaki sposób ma się to odbywać (kto dokładnie przekazuje, czy w dniu posiedzenia, czy w ciągu najbliższych dni po odbytym spotkaniu zespołu). Jest to wewnętrzna regulacja szkoły. Warto jednak zadbać, aby dyrektor otrzymywał kartę do wglądu jak najszybciej – zapewni to płynność przepływu informacji z członkami zespołu. Najlepiej, by dane przekazywała dyrektorowi osoba koordynująca pracę zespołu.

Uwaga!

Zespół, przedstawiając dyrektorowi kartę indywidualnych potrzeb ucznia, tym samym składa sprawozdanie ze swojej pracy. Zespół nie tworzy żadnych protokołów ani raportów ze swoich posiedzeń. Podpisy na karcie potwierdzają pracę zespołu.

1.3. Jak przechowuje się kartę indywidualnych potrzeb ucznia

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 lutego 2002 r. *w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji* w § 19 określa, że przedszkola, szkoły i placówki dla każdego dziecka, któremu udzielana jest pomoc psychologiczno-pedagogiczna, zakładają **indywidualną teczkę, w której gromadzona jest dokumentacja badań i czynności uzupełniających** (w szczególności prowadzonych przez specjalistów). Do takiej teczki **dołączyć należy również kartę indywidualnych potrzeb ucznia**.

1.4. Komu przekazuje się kartę indywidualnych potrzeb ucznia

Z założenia karta może być dokumentem pozwalającym na zachowanie ciągłości oddziaływań w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej przy przechodzeniu ucznia przez kolejne etapy edukacyjne oraz w przypadku przejścia ucznia do innego przedszkola lub szkoły. Po zakończeniu nauki lub w momencie zmiany przez ucznia przedszkola lub szkoły kopia karty pozostaje we wspomnianej wyżej dokumentacji, a jej **oryginał otrzymują rodzice ucznia lub sam uczeń (jeśli jest pełnoletni)**. Jeśli rodzice ucznia wyrażą zgodę, wówczas dyrektor szkoły przekazuje kopię karty do nowej szkoły, do której uczeń został przyjęty.

Uwaga!

Nie jest możliwe przekazanie kopii karty bez wiedzy i zgody rodziców, gdyż naruszałoby to konstytucyjne prawo rodziców do decydowania o sprawach swojego dziecka oraz przepisy dotyczące ochrony danych osobowych.

Karty tworzone przez przedszkolne i szkolne zespoły mają szansę ułatwić dyrektorowi sprawne organizowanie pomocy w obrębie przedszkoli i szkół. Na ich podstawie dyrektor uzyskuje informacje o realnych potrzebach uczniów i dokonuje określenia potrzeb przedszkola i szkoły w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej na dany rok szkolny. Wiedząc, ilu uczniów potrzebuje wsparcia, jakie zajęcia dodatkowe będą potrzebne i w jakim wymiarze godzinowym, dyrektor może określić te potrzeby w arkuszu organizacyjnym.

1.5. Jakie informacje zawiera karta?

Karta indywidualnych potrzeb ucznia powinna zawierać **podstawowe informacje o uczniu**: imię i nazwisko, nazwę szkoły lub przedszkola i oznaczenie oddziału, do którego uczeń obecnie uczęszcza (klasę, grupę do której uczeń uczęszcza). Te dane są wymagane rozporządzeniem. Przydatne mogą również okazać się dane szkoły, w której założona została karta (zwłaszcza w momencie, kiedy zostanie przekazana przez rodzica kolejnej szkole, do której trafi uczeń).

Z praktycznego punktu widzenia, ale o tym zdecyduje przedszkole czy szkoła, warto rozważyć zamieszczenie również innych danych, które pomogą rozpoznawać sytuację ucznia i usprawnią pracę zespołu, np.:

- wiek ucznia (w zestawieniu pozwala na szybkie zidentyfikowanie uczniów, którzy mieli przyspieszony lub odraczany obowiązek szkolny, a także uczniów powtarzających klasę);
- dane kontaktowe do rodziców: imiona, nazwiska, numery telefonów i adres do korespondencji (uproszczą kontakt – nie będzie potrzeby odszukiwania tych danych w innych dokumentach);
- podstawowy język ucznia (ważny w przypadku obcokrajowców);
- wskazanie do kogo mają być kierowane informacje: do obojga rodziców, do jednego z rodziców (którego?), do prawnego opiekuna (może być tak, że rodzice zdecydują, że jedno z nich będzie się kontaktować w sprawie dziecka ze szkołą i tylko jedno ma być powiadamiane np. o posiedzeniach zespołu; może się również tak zdarzyć, że jedno lub oboje rodziców mają ograniczone lub odebrane prawa rodzicielskie – w związku z tym zespół musi wiedzieć, do kogo może, a do kogo nie powinien kierować informacji dotyczących dziecka. Zaproponowany tu zapis ułatwi ustalenie osób do kontaktu, bez konieczności podawania przyczyny).

Drugim elementem karty będzie **krótka informacja uzasadniająca powód jej założenia**: orzeczenie o potrzebie indywidualnego, obowiązkowego, rocznego przygotowania przedszkolnego, orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania, opinia poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej lub rozpoznanie dokonane w wyniku przeprowadzonych działań pedagogicznych (rozpoznanie dokonane przez zespół). W przypadku orzeczenia i opinii należy podać numer oraz datę wystawienia.

W karcie ponadto należy **podać zakres, w którym uczeń wymaga pomocy psychologiczno-pedagogicznej**. Prawodawca również tutaj nie wskazuje stopnia szczegółowości opisów. Oczywiście jest jednak, że zakres ten powinien obejmować te obszary funkcjonowania ucznia, w których wymaga on pomocy, z uwzględnieniem jego indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych. Wyobrazić sobie można zarówno taką kartę, w której znajdzie się jednozdaniowy zapis typu „Uczeń wymaga wsparcia z uwagi na zdiagnozowaną nadpobudliwość

psychoruchową” albo taką, w której opis dziecka jest zamieszczony w formie nieco bardziej rozbudowanej, np. „Uczeń z chorobą przewlekłą – cukrzyca. Wymaga wsparcia i pomocy psychologiczno-pedagogicznej z uwagi na trudności z akceptacją własnej choroby. Uzdolniony w kierunku plastycznym – należy zwrócić uwagę na rozwijanie jego potencjału w tym obszarze”.

W opisie funkcjonowania dziecka należałoby uwzględnić informacje zgromadzone przez członków zespołu w wyniku własnych obserwacji, analizy orzeczenia lub opinii, a także innych dokumentów udostępnionych przez rodziców (np. dokumentów medycznych), analizy wytworów dziecka, rozmów z członkami rodziny i innymi osobami (np. kurator dziecka), ankiet, analizy osiągnięć szkolnych ucznia (np. wyniki sprawdzianów, analiza ocen opisowych) itp. Zapisy zawarte w karcie mają mieć charakter syntetycznej wiedzy o uczniu.

Należy unikać przepisywania orzeczenia czy opinii, spisywania przebiegu rozmów czy przepisywania wyników ankiety. Zespół spotyka się po to, by przeanalizować zebrane dane i opisać w dokumencie najważniejsze aspekty funkcjonowania ucznia. Warto, aby członkowie zespołu rozważyli różnorodne zapisy i przyjęli taki sposób opisywania rzeczywistości ucznia, który będzie w największym stopniu funkcjonalny i przydatny na dalszych etapach pracy zespołu.

Aby było możliwe stworzenie warunków, w których każde dziecko miałoby szansę optymalnego rozwoju, konieczne jest rzetelne rozpoznanie potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych. W tym też duchu należy prowadzić wieloaspektową diagnozę jego funkcjonowania. Dlatego warto, aby w procesie prowadzonego rozpoznania zespół starał się uzyskać odpowiedzi m.in. na następujące pytania:

1. *Na jakich etapach rozwoju w poszczególnych sferach życia znajduje się dziecko?*
2. *Jakie są jego możliwości i deficyty w obszarze motoryki, funkcjonowania zmysłów, komunikowania się, samodzielności, funkcjonowania emocjonalno-społecznego, umiejętności szkolnych i funkcjonowania poznawczego?*
3. *W jaki sposób mocne strony i deficyty mogą się przekładać na funkcjonowanie dziecka w szkole i na jego postępy w nauce?*

Jeśli został już rozpoznany zakres, w jakim uczeń potrzebuje pomocy psychologiczno-pedagogicznej, zespół ma za zadanie **określić w karcie zalecane formy, sposoby i okresy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej**. Rozporządzenie w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej dokładnie określa, w jakich formach ta pomoc może być udzielana uczniowi.

Formy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkole to:

- klasy terapeutyczne (nie mogą być organizowane w szkołach specjalnych),
- zajęcia rozwijające szczególne uzdolnienia uczniów,
- zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze,
- zajęcia specjalistyczne: korekcyjno-kompensacyjne, logopedyczne, socjoterapeutyczne oraz inne zajęcia o charakterze terapeutycznym,
- zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej,
- porady i konsultacje.

Klasy terapeutyczne organizuje się dla uczniów z takimi zaburzeniami, które powodują konieczność dostosowania organizacji i procesu nauczania do ich specjalnych potrzeb edukacyjnych. Uczniowie ci wymagają długotrwałej pomocy. W takich klasach uczniów obowiązuje podstawa programowa kształcenia ogólnego, ale metody pracy z nimi muszą być dostosowane do ich indywidualnych predyspozycji i możliwości. Liczebność klas terapeutycznych nie może przekraczać 15 osób. Za zgodą organu prowadzącego do klasy terapeutycznej mogą uczęszczać uczniowie innej szkoły.

W świetle nowych przepisów prawa nie będą organizowane funkcjonujące obecnie w szkołach podstawowych i gimnazjach klasy wyrównawcze. Rok szkolny 2011/2012 będzie ostatnim rokiem organizowania takich klas. Nie oznacza to oczywiście, że uczniowie tych klas mają pozostać bez pomocy. Przeciwnie – ważne jest, aby otrzymali oni wsparcie w formach, które określa nowe rozporządzenie.

Sposoby udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej mogą być różne. Nie zostały one opisane w rozporządzeniu, gdyż wynikają raczej z wiedzy merytorycznej związanej z prowadzeniem zajęć, w związku z tym każda próba ujęcia ich w treść aktu prawnego mogłaby być ograniczająca. Sposobem udzielania pomocy mogą być:

- dostosowane warunki zewnętrzne (np. zapewnienie pomieszczenia na terenie szkoły, w którym dziecko z nadpobudliwością będzie mogło odpocząć bez narażenia na zbyt dużą liczbę bodźców);
- odpowiednia organizacja pracy w czasie zajęć obowiązkowych, nadobowiązkowych i dodatkowych (m.in. stosowanie metod pracy adekwatnych do potrzeb ucznia, podawanie materiału w odpowiednim układzie);
- właściwe egzekwowanie wiedzy i ocenianie ucznia (np. sprawdzanie umiejętności czytania ucznia z dysleksją nie w obecności klasy, stosowanie oceny opisowej nie tylko na etapie edukacji wczesnoszkolnej);
- wykorzystywanie codziennych szkolnych sytuacji, zajęć wychowawczych i innego rodzaju zajęć do wspierania rozwoju, kształtowania akceptowanych postaw, zapobiegania zagrożeniom, korekcję dezadaptacyjnych zachowań² (np. praca nad umiejętnościami wyrażania emocji oparta na konflikcie, który dzieje się między uczniami podczas wycieczki szkolnej, polegająca na wspieraniu uczniów w rozwiązaniu realnie zaistniałej sytuacji).

Okres udzielania pomocy będzie zależny od zdiagnozowanych potrzeb ucznia, w tym również od jego potencjału, który można wykorzystać w procesie wspierania go w przedszkolu czy szkole. Dlatego warto, aby zespół zastanowił się nad następującymi kwestiami:

1. W jaki sposób można wykorzystać potencjał dziecka do wspomagania jego rozwoju, np. jaki rodzaj zajęć pomoże mu rozwijać szczególne uzdolnienia?
2. Jakie sytuacje edukacyjne i sytuacje związane z codziennym funkcjonowaniem ucznia na terenie szkoły można wykorzystywać do efektywnego wspierania go?
3. Jakiego rodzaju dostosowań potrzebuje uczeń, żeby móc dokonać postępów w nauce?
4. Jakiego rodzaju zajęcia mogłyby okazać się pomocne w tym zakresie?
5. Jakiego rodzaju wsparcia uczeń potrzebuje, aby poprawić swoje funkcjonowanie społeczne w szkole?

Warto podkreślić, że zaplanowane i wpisane przez zespół do karty formy, sposoby i okres udzielania pomocy są propozycjami. Zespół rekomenduje działania wspierające uczniów, wykorzystując przy tym swoją najlepszą wiedzę o dziecku. Ostatecznie to **dyrektor, uwzględniając możliwości szkoły, ustala formy, sposoby i okresy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane** i wpisuje je do karty ucznia, potwierdzając swoją decyzję podpisem. Taka formuła pracy gwarantuje, że:

1. Zostanie rzetelnie przeanalizowana sytuacja dziecka i zespół kompetentnych osób złoży adekwatną, profesjonalną propozycję form i sposobów udzielania pomocy i wsparcia uczniowi.

² M. Jaroszevska, T. Garstka, *Ramy pracy wychowawczej z uczniami* [w:] Pomianowska M. (red.), *Poradnik wychowawcy*, Wydawnictwo RAABE.

2. Dyrektor, jako osoba decyzyjna i znająca możliwości szkoły, dostosuje złożoną propozycję do realiów szkoły, uwzględniając optymalne zaspokojenie potrzeb ucznia.

Udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej związane jest z określoną przestrzenią czasową. Po upływie okresu, na który pomoc została zorganizowana, należy dokonać podsumowania i oceny jej skuteczności i efektywności. Wówczas zespół powinien spotkać się w celu dokonania takiej oceny. W karcie powinny znaleźć się informacje będące **oceną efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej** udzielonej uczniowi w danym okresie. Sposób prowadzenia ewaluacji powinien zostać zaplanowany już na początku pracy zespołu. Od strony technicznej – narzędzie do ewaluacji może mieć formę zestawu pytań, na które będziemy sobie chcieli odpowiedzieć, dokonując ewaluacji albo też może stanowić rodzaj formularza do wypełnienia. Byłaby to integralna część dokumentu. Istotnymi informacjami zbieranymi podczas monitorowania i ewaluacji są również spostrzeżenia nauczycieli uczących dziecko – widoczne postępy w nauce, nawiązane przez dziecko przyjacielskie relacje z rówieśnikami czy innego rodzaju sukcesy edukacyjne dziecka.

Karta indywidualnych potrzeb ma być dokumentem „rozwijającym się” wraz z uczniem. Oznacza to, że karta będzie uzupełniana i weryfikowana na podstawie zapisów dotyczących pomocy udzielanej dziecku. Częstotliwość weryfikacji karty będzie zależna od zapisów w niej zawartych, związanych z czasem trwania poszczególnych form pomocy zorganizowanych dla ucznia. Po upływie okresu realizacji danej formy pomocy zespół jest zobowiązany do przeprowadzenia ewaluacji podjętych działań oraz zaplanowania pomocy na kolejny okres.

Ważne jest, aby praca zespołu odbywała się w sposób zaplanowany. Dlatego w karcie **zamieszcza się terminy spotkań zespołu**.

Warto aby nauczyciele i specjaliści, tworząc harmonogram spotkań, rozważyli, ile czasu potrzebują na wykonanie różnych czynności, by można było je uznać za przydatne w dalszej pracy. Przykładowo planując pierwsze spotkanie, można wziąć pod uwagę:

- czas potrzebny na przeprowadzenie obserwacji oraz zarejestrowania jej wyników,
- terminy rozmów z rodzicami i/lub innymi osobami,
- czas na zapoznanie się z dokumentacją dziecka przez osoby z zespołu. **Tryb dostępu do dokumentacji powinien być określony przez dyrektora.**

Jednakże względy merytoryczne nie będą jedynymi, które będzie trzeba uwzględnić, ustalając terminy spotkań. Należy bowiem wziąć pod uwagę to, że w arkuszu organizacyjnym przedszkola lub szkoły trzeba wpisać dla poszczególnych uczniów formy oraz wymiar godzin poszczególnych form. Jeśli uczeń przychodzi do przedszkola lub szkoły po zatwierdzeniu arkusza organizacyjnego, dyrektor dokonuje ustaleń z organem prowadzącym dotyczących form pomocy dla takiego ucznia i sporządza aneks do arkusza. Prawo nie formułuje dokładnego harmonogramu prac, daje jednak wskazówki, jak zaplanować prace w okresie przejściowym (w latach 2011/2012 oraz 2012/2013). Skorzystanie z tych podpowiedzi, także w kolejnych latach, może pomóc w dobrym organizowaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Wskazówki w tym zakresie są następujące:

- **Do 31 marca**
 - dyrektorzy utworzą zespoły,
 - zespoły ustalą zakresy, w jakich poszczególni uczniowie potrzebują pomocy.
- **Do 30 kwietnia**
 - zespoły zaproponują formy, sposoby i okresy udzielania pomocy poszczególnym uczniom,
 - dyrektorzy, po uzyskaniu akceptacji organu prowadzącego, ustalają formy, sposoby i okresy udzielania pomocy poszczególnym uczniom oraz wymiar godzin poszczególnych form i na tej podstawie tworzą arkusz organizacyjny szkoły. Dyrektor, w organizacji pomocy psychologiczno – pedagogicznej uwzględnia godziny z art. 42 ust.

2 pkt 2 Karty Nauczyciela, Jeśli dyrektor organizuje potrzebną pomoc w ramach tych godzin wówczas formy sposoby i okresy udzielania pomocy poszczególnym uczniom oraz wymiar godzin poszczególnych form pomocy może wpisać do karty ucznia od razu.

- **Niezwłocznie po zatwierdzeniu przez organy prowadzące arkuszy organizacji**
 - dyrektorzy poinformują na piśmie rodziców ucznia albo pełnoletnich uczniów o ustaleniach dotyczących pomocy.
- **Do 30 września 2011**
 - zespoły opracują plany działań wspierających,
 - zespoły opracowują lub dostosowują indywidualne programy do obowiązujących wymogów prawa.

Aby uniknąć anonimowości, karta jest każdorazowo **podpisywana przez wszystkie osoby biorące udział w poszczególnych spotkaniach zespołu**, a nie tylko przez członków zespołu i dyrektora. Czyli jeśli w pracach nad kartą brał udział przedstawiciel poradni psychologiczno-pedagogicznej, lekarz zaproszony przez rodzica oraz sam rodzic – oni również składają swoje podpisy na karcie.

Cytujemy!

Z rozporządzenia w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach w:

§ 27. (...)

2. Karta zawiera:

- 1) imię (imiona) i nazwisko ucznia;
- 2) nazwę przedszkola lub szkoły oraz oznaczenie grupy lub oddziału, do którego uczeń uczęszcza;
- 3) informację dotyczącą:
 - a) orzeczenia o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego, orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania lub opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej – z podaniem numeru i daty wydania orzeczenia lub opinii,
 - b) potrzeby objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną stwierdzonej w wyniku przeprowadzonych działań pedagogicznych, o których mowa w § 18 ust. 1;
- 4) zakres, w którym uczeń wymaga pomocy psychologiczno-pedagogicznej z uwagi na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne;
- 5) zalecane przez zespół formy, sposoby i okresy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- 6) ustalone przez dyrektora przedszkola lub szkoły formy, sposoby i okresy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane;
- 7) ocenę efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- 8) terminy spotkań zespołu;
- 9) podpisy osób biorących udział w poszczególnych spotkaniach zespołu.

WZÓR**Karta indywidualnych potrzeb ucznia****Część A**

Data założenia karty			
Imię / imiona i nazwisko ucznia			
Nazwa przedszkola lub szkoły zakładającej kartę		Oznaczenie grupy / klasy	
Podstawa założenia karty	Ważne informacje		
Orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania / przygotowania przedszkolnego	Data wydania orzeczenia Numer orzeczenia Dotyczy:		
Opinia poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej	Data wydania opinii Numer opinii Dotyczy:		
Rozpoznanie dokonane przez nauczycieli i specjalistów*	Dotyczy:		

* Nauczyciele uczący w danej klasie, w wyniku zespołowej analizy indywidualnych przypadków uczniów, kartę indywidualnych potrzeb mogą założyć uczniowi:

- szczególnie uzdolnionemu;
- ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się (dysleksja, dysgrafia, dysortografia, dyskalkulia);
- z zaburzeniami komunikacji językowej;
- choremu przewlekle;
- będącemu w sytuacji kryzysowej lub traumatycznej;
- z niepowodzeniami szkolnymi;
- zaniedbanemu środowiskowo lub wychowawczo (w związku z trudną sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego, kontaktami środowiskowymi);
- z trudnościami adaptacyjnymi związanymi z wcześniejszym kształceniem się za granicą lub różnicami kulturowymi;
- z orzeczeniem o potrzebie indywidualnego nauczania (jedynie w sytuacji, kiedy planowane jest dodatkowe lub inne wsparcie niż wynikające z przepisów w sprawie organizacji indywidualnego nauczania).

UWAGA!

Karty nie zakłada się uczniom z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego (niepełnosprawnym, niedostosowanym społecznie oraz zagrożonym niedostosowaniem społecznym), którym należy opracować indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (IPET).

Część B

Imię / imiona i nazwisko ucznia		
Data założenia części B*		Oznaczenie grupy / klasy
Zakres, w którym uczeń wymaga pomocy psychologiczno-pedagogicznej z uwagi na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne		
Zakres pomocy	Zalecenia zespołu	Ustalenia dyrektora
Formy i sposoby udzielanej pomocy		
Okresy udzielania pomocy		
Wymiar godzin dla poszczególnych form pomocy**		
Kto opracuje plan działań wspierających		
Termin kolejnego spotkania zespołu		
Podpisy	Osób biorących udział w posiedzeniu zespołu	Dyrektora
Ocena efektywności udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej***		
Podpisy	Osób biorących udział w posiedzeniu zespołu	Dyrektora

* W sytuacji potrzeby kontynuacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej – przez kolejny okres – do części A dołącza się kolejne części B

** Wypełnia tylko dyrektor

*** Po dokonaniu oceny efektywności pomocy udzielanej uczniowi w przypadku, kiedy ta sama lub inna forma pomocy jest zalecana na kolejny okres, zespół ponownie wypełnia część B

2. PLAN DZIAŁAŃ WSPIERAJĄCYCH, INDYWIDUALNY PROGRAM EDUKACYJNO-TERAPEUTYCZNY

2.1. O czym warto pamiętać przed przystąpieniem do konstruowania planu działań wspierających i indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego

Konstruując indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny czy plan działań wspierających, należy wziąć pod uwagę indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz predyspozycje ucznia. Celem tych działań jest wspomaganie rozwoju dziecka w sferze fizycznej, poznawczej, emocjonalnej, społecznej i tworzenie optymalnych warunków sprzyjających temu rozwojowi.

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny i plan działań wspierających jest **więc dostosowaniem działań szkoły do potrzeb i możliwości konkretnego dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.**

Przystępując do konstruowania programu/planu, należy pamiętać, że praca z każdym uczniem, w szczególności z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, opiera się w dużej mierze na:

- dbałości o:
 - zbudowanie dobrej relacji z uczniem, nawiązanie kontaktu emocjonalnego,
 - dokładne poznanie jego możliwości psychospołecznych i edukacyjnych,
 - sprawdzenie w bezpośrednich kontaktach z uczniem i jego rodzicami umiejętności i kompetencji ucznia,
 - zauważanie i docenianie wszelkich postępów,
 - wczesne podjęcie działań pomocowych,
 - bardzo dokładne poznanie środowiska rodzinnego ucznia, innych³,
- proponowaniu pomocy i wsparcia na podstawie wnikliwej diagnozy funkcjonowania dziecka (diagnoza funkcjonalna);
- dbałości o indywidualizację pracy z uczniem polegającą na rozpoznawaniu i wykorzystaniu potencjału dziecka zarówno do pokonywania deficytów, jak i jego rozwoju;
- decydowaniu o doborze metod, form pracy i środków dydaktycznych uwzględniających zasady ortodydaktyki (m.in. zasadę gruntownej znajomości dziecka, dostosowania poczynań pedagogicznych do możliwości i potrzeb ucznia, aktywnego i świadomego udziału dziecka w procesie uczenia się, i inne⁴);
- stosowaniu motywującego systemu oceniania (np. ocenianie kształtujące, prezentowanie osiągnięć);
- traktowaniu edukacji holistycznie – na efektywność procesu wychowania i kształcenia ma wpływ wiele czynników: klimat klasy i szkoły, styl pracy nauczyciela, warunki lokalowe itd.;
- pamiętaniu - podczas ustalania kierunków pracy - o specyfice kształcenia jako całościowego, zintegrowanego nauczania i wychowania, biorącego pod uwagę własne tempo rozwoju każdego dziecka i obejmującego nie tylko sferę poznawczą, ale także emocjonalno-motywacyjną ucznia;
- uwzględnieniu w indywidualnych programach edukacyjno-terapeutycznych treści nauczania i celów zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego;
- założeniu elastyczności w realizacji programu/planu;
- ustaleniu realnego i atrakcyjnego dla dziecka harmonogramu realizacji, np. dodatkowych zajęć, terapii, udziału w kółkach zainteresowań itd.

³ Lidia Klaro-Celej, Katarzyna Lausch, Krzysztof Lausch, Lidia Mossakowska – *Propozycja konstrukcji programu edukacji uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym* [w:] *Przewodnik dla nauczycieli uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu znacznym i umiarkowanym* pod red. naukową Marii Piszczek, cz. I, wyd. CMPPP, Warszawa 2001

⁴ tamże

- ustaleniu z uczniem i jego rodzicami zakresu zadań i odpowiedzialności każdej ze stron (kontrakt).

2.2. Plan działań wspierających

Plan działań wspierających (PDW) jest dokumentem tworzonym dla tych samych dzieci, dla których zespół nauczycieli i specjalistów prowadzących z nimi zajęcia, zakłada kartę indywidualnych potrzeb ucznia, czyli dla uczniów:

- posiadających orzeczenie o potrzebie obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego,
- posiadających orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania,
- posiadających opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej,
- wobec których na podstawie działań pedagogicznych rozpoznano indywidualną potrzebę objęcia pomocą.

Oznacza to, że jest on tworzony dla dzieci, które mają trudności w realizacji standardów podstawy programowej wynikające w szczególności:

- ze specyfiki ich funkcjonowania poznawczo-percepcyjnego (niższe niż przeciętne możliwości intelektualne, a także dysleksja, dysgrafia, dysortografia, poważne trudności w uczeniu się matematyki, zaburzenia komunikacji językowej),
- ze stanu zdrowia (dzieci przewlekle chore, w tym z zaburzeniami psychicznymi)
- z ograniczeń środowiskowych (dzieci emigrantów kształcone wcześniej za granicą, odmienne kulturowo),
- dzieci z rodzin niewydolnych wychowawczo,
- z faktu przeżycia sytuacji traumatycznej lub kryzysowej

Plan działań wspierających opracowywany będzie również, a może w szczególności, dla uczniów uzdolnionych.

PDW jest planem opracowanym na podstawie ustaleń zawartych w karcie. Zgodnie z zasadami udzielania i organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu i szkole plan powinien zostać sformułowany na podstawie ustalonych przez dyrektora i zapisanych w karcie indywidualnych potrzeb ucznia form, sposobów i okresu udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiaru godzin, w którym poszczególne formy mają być realizowane. Oba dokumenty powinny tworzyć spójną całość opisującą edukacyjną rzeczywistość ucznia. Przy czym każdy uczeń z wymienionych powyżej ma zakładaną własną kartę, natomiast plan działań wspierających może być indywidualny bądź stworzony dla grupy uczniów, u których stwierdzono jednorodne (w znaczeniu- bardzo zbliżone, podobne, takie same) potrzeby i możliwości. Ważne jest, by przy konstruowaniu grupowego planu działań wspierających dokonać rzetelnego rozpoznania trudności, możliwości i zdolności dziecka i na tej podstawie tworzyć grupy o rzeczywiście jednorodnych problemach – inaczej oferowana pomoc będzie „obok” potrzeb niektórych uczniów.

Cytujemy!

Z rozporządzenia w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach:

§ 22. (...)

2. Zespoły utworzone dla uczniów mających jednorodne indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne mogą opracować wspólny plan działań wspierających dla tych uczniów.

Przykład 1:

Jeśli w szkole jest kilku uczniów szczególnie uzdolnionych w dziedzinie fizyki i jeśli ich potrzeby i możliwości są zbliżone (prezentują podobny poziom wiedzy, umiejętności, zainteresowań w tej dziedzinie – nawet jeśli nie są oni z jednego poziomu klas), jeśli w dodatku mają podobne potrzeby w innych dziedzinach niezwiązanych wprost z rozwojem ich zainteresowań (np. potrzebują budowania motywacji do nauki innych przedmiotów, a ich funkcjonowanie społeczne wymaga pewnego wsparcia w zakresie relacji z rówieśnikami) – wówczas możemy stworzyć dla tych uczniów wspólny plan działań wspierających. Taki plan może zakładać np. udział tych uczniów we wspólnych zajęciach rozwijających uzdolnienia w zakresie fizyki, podejmowanie przez nauczycieli uczących oraz wychowawcę i pedagoga szkolnego określonych oddziaływań w celu budowania motywacji do nauki innych przedmiotów niż fizyka oraz opis działań wychowawczych, które będą pomocne dla tych uczniów w budowaniu satysfakcjonujących relacji z rówieśnikami.

Przykład 2:

Jeśli w szkole są dzieci ze środowisk zaniedbanych wychowawczo, można rozważyć również stworzenie wspólnego planu działań wspierających, zawierającego np. zajęcia pomocne im w pokonywaniu deficytów wiedzy poprzez systematyczną pomoc w odrabianiu lekcji oraz dostosowanie tempa pracy na lekcjach do możliwości tych uczniów. Może się jednak okazać, że nie wszystkie z tych dzieci będą miały jednorodne indywidualne potrzeby. Różnica może polegać na tym, że niektóre z nich będą miały na tyle duże zaległości, że będą wymagały dodatkowo udziału w zajęciach dydaktyczno-wyrównawczych. Albo może się okazać, że są uczniowie, u których poza deficytami w posiadanej wiedzy widoczne są deficyty w funkcjonowaniu społeczno-emocjonalnym, w związku z czym wymagają podjęcia dodatkowych oddziaływań wychowawczych lub wręcz socjoterapeutycznych, a niektórym potrzebne jest również indywidualne wsparcie w postaci konsultacji. Wówczas dla tak zróżnicowanej grupy uczniów nie można stworzyć wspólnego PDW, gdyż nie spełniają oni kryterium „jednorodnych indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych”.

Współpraca nauczycieli prowadzących zajęcia z danym uczniem czy uczniami pozwoli na przyjęcie spójnych działań wspierających i konsekwencję w realizowaniu zadań przez wszystkich nauczycieli. Jest wówczas większa szansa na efektywną pomoc dziecku, a tym samym poczucie satysfakcji nauczycieli i specjalistów. Unika się bowiem działań chaotycznych, realizowanych przez poszczególnych nauczycieli ” w pojedynkę”, często w poczuciu osamotnienia.

2.3. Jakie informacje zawiera plan działań wspierających

Elementy planu działań wspierających zostały wskazane w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dn. 17 listopada 2010 r. w *sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*. Nie mają one jednak charakteru szczegółowo sprecyzowanych i gotowych do przeniesienia na grunt szkolny zapisów. Oznacza to, że szkoły będą same wypełniać te plany treściami. Mogą skorzystać z dostępnych gotowych propozycji formularzy.

Aby ułatwić zadanie, w niniejszej publikacji proponujemy przykład opisywanego dokumentu. Stanowi on odpowiedź, jak w różny sposób można formułować PDW. Nie jest obligatoryjny dla przedszkola czy szkoły, ale może być inspiracją dla zespołu nauczycieli i specjalistów.

Jak już wcześniej wspomniano, plan może być tworzony dla jednego ucznia bądź grupy. Warto zatem ze względów praktycznych (choć rozporządzenie do tego nie obliguje) zaznaczyć na początku, **czy jest to plan indywidualny, czy grupowy** oraz dla których uczniów został opracowany.

Rozporządzenie, o którym mowa, obliguje do **zapisania celów**, które odnoszą się do zakresu, w którym uczeń wymaga wsparcia i pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Równocześnie nie wskazuje na to, jak szczegółowo sformułowane mają być cele zawarte w PDW. W zaproponowanym przez nas wzorze dokumentu pozostawiamy stopień szczegółowości określania celów w gestii osób

wypełniających. Warto w tym miejscu przypomnieć, że dobrze określony cel szczegółowy spełnia pięć cech, które w literaturze określa się skrótem SMART⁵. Cel jest sformułowany następująco:

Skonkretyzowany – czyli określa konkretnie, co zamierzamy osiągnąć (a NIE - co chcemy wyeliminować!),

Mierzalny – daje się opisać za pomocą wskaźników, na podstawie których można sprawdzić, czy cel został osiągnięty (tzn. możemy łatwo odpowiedzieć na pytanie: co nam wskaże, że osiągnięto cel?)

Akceptowalny – osoby zaangażowane w jego realizację akceptują go, a osiągnięcia z realizacji celu są większe od nakładu pracy, który trzeba włożyć w jego realizację (do tego potrzebna jest m.in. analiza potrzeb)

Realny – posiadamy wystarczające zasoby do realizacji celu (dlatego ważna jest rzetelna analiza możliwości ucznia),

Terminowy – czyli ma określony termin realizacji, po którym możemy przystąpić do sprawdzania, czy udało się cel osiągnąć.

Przykład:

Jeśli mamy ucznia pierwszej klasy szkoły podstawowej, który przejawia trudności z zaburzeniami analizatora wzrokowego (myli litery o podobnych optycznie kształtach, myli litery różniące się położeniem, ma kłopot w orientacji przestrzennej)...

jeśli chcemy pomóc temu uczniowi w realizacji wymogu podstawy programowej, który brzmi: *Uczeń zna wszystkie litery alfabetu, czyta i rozumie proste, krótkie teksty...*

jeśli wiemy, że uczeń ten będzie objęty zajęciami korekcyjno-kompensacyjnymi, gdyż został uznany za ucznia z ryzykiem dysleksji...

wówczas możemy, na czas jednego miesiąca pracy z tym uczniem w ramach wspomnianych zajęć, określić następująco jeden z celów szczegółowych: *Uczeń w 8 na 10 prób uzupełniania wyrazów prawidłowo wybiera litery spośród rozsypanki liter o podobnych kształtach (np. m-n, C-G) i różniących się położeniem (np. b-d-p, n-u, W-M).*

Lista trudności, z jakimi boryka się dziecko może być długa. Czy zatem wszystkie problemy trzeba opisywać w tak szczegółowy sposób? Niekoniecznie! Zanim przystąpimy do określania celów szczegółowych warto pomyśleć o tym, co jest priorytetem w przypadku wspierania danego dziecka. Dopiero po dookreśleniu tych najważniejszych obszarów warto przystąpić do określania celów szczegółowych.

Kolejnym elementem planu działań wspierających powinno być – jak sama nazwa wskazuje – **określenie działań**, których podjęcie jest konieczne, aby pomóc uczniowi przewyżczać ograniczenia i wspierać jego rozwój. Istotne jest, aby działania, które zaproponujemy, były powiązane z celami, które wcześniej określiliśmy, a także, aby brać pod uwagę przyczyny trudności dziecka. Albowiem analiza przyczyn daje nam szansę na znalezienie adekwatnego rozwiązania. Działania, to inaczej zadania, które mamy do wykonania.

Przykład:

Zachowanie

Uczeń klasy pierwszej szkoły podstawowej nie przestrzega zasad panujących na lekcjach: wstaje z miejsca, chodzi po klasie, rozmawia z kolegami, zaczepia inne dzieci słownie i fizycznie.

⁵ [http://pl.wikipedia.org/wiki/S.M.A.R.T._\(zarz%C4%85dzanie\);](http://pl.wikipedia.org/wiki/S.M.A.R.T._(zarz%C4%85dzanie);)

http://mfiles.ae.krakow.pl/pl/index.php/Okre%C5%9Blanie_cel%C3%B3w_jako%C5%9Bc

Przykładowe przyczyny

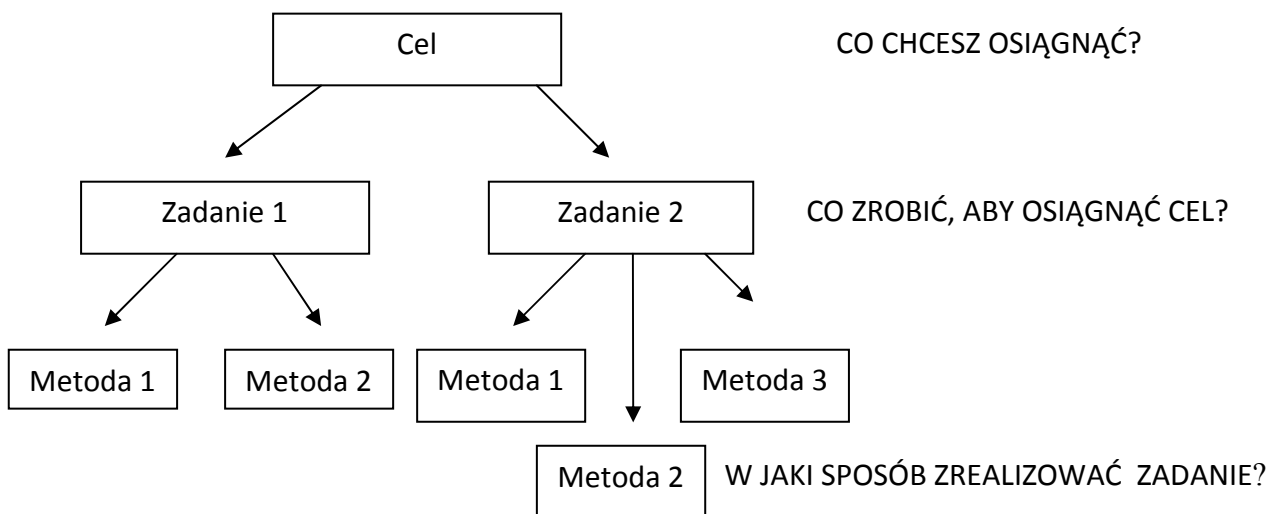
1. Uczeń ma słaby trening związany z przestrzeganiem zasad – wiemy od rodziców, że nie są konsekwentni w egzekwowaniu od syna zasad panujących w domu, sami określają to jako swoją trudność; chłopiec był tylko rok w przedszkolu, gdzie rodzice byli często wzywani przez nauczycielkę, która komunikowała, że dziecko nie przestrzega zasad, ale nie opracowano strategii pracy z chłopcem w tym zakresie.
2. Nie został zdiagnozowany, choć istnieje prawdopodobieństwo, że może mieć ADHD – nauczyciele i specjaliści obserwują więcej zachowań, które mogą wskazywać na ADHD.

Przykładowe kierunki działań:

Ad. 1. Praca z chłopcem związana z omawianiem zasad panujących w klasie, ustalenie konsekwencji ich nieprzestrzegania; spójne działania nauczycieli w egzekwowaniu zasad, w tym wzmacnianie prawidłowych zachowań, zbudowanie systemu motywowania ucznia. Wsparcie rodziców we wdrażaniu zasad w domu.

Ad. 2. Działania zmierzające do postawienia diagnozy dziecka – rozmowa z rodzicami. Tworzenie warunków do „spożytkowania energii” w sposób, który nie dezorganizuje lekcji (np. siedzenie na piŃce, na której może się kotłosać), w dalszej perspektywie – dostosowanie się do wskazań specjalistów w kwestii postępowania z uczniem.

Skoro określiliśmy już cele, wiemy co mamy do zrobienia (zadania), to znaczy że przyszedł czas na **określenie metod**. Określenie metod jest niczym innym jak odpowiedziem sobie na pytanie: **W jaki sposób zrealizujemy zadanie?** Aby ułatwić Państwu różnicowanie celów i zadań, przedstawimy prosty schemat zaczerpnięty z publikacji „Szkoła promująca zdrowie. Doświadczenia dziesięciu lat”⁶:



Metoda (wg Okonia) to systematycznie stosowany sposób postępowania prowadzący do założonego celu. Na dany sposób postępowania składają się czynności myślowe i praktyczne, odpowiednio dobrane i realizowane w ustalonej kolejności. Ważne jest, aby nauczyciele nie ograniczali się do stosowania metod podających (jak pogadanka, wykład, pokaz), lecz korzystali w dużym stopniu z metod aktywizujących (np. burzy mózgów, metody projektu, metody problemowej, metaplanu, gier dydaktycznych), gdyż pozwalają one na dopasowanie aktywności do potrzeb i możliwości poszczególnych uczniów. Warto zadbać również o różne formy pracy, np. o pracę w parach i w grupach.

⁶ Szkoła promująca zdrowie. Doświadczenia dziesięciu lat, B. Woynarowska i M. Sokółowska (red.), op.cit., s..58.

W planie działań wspierających powinien zostać również zawarty opis **zakresu dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia**. Podstawę prawną tego opisu stanowić będzie *rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, z późn. zm. (ostatnia nowelizacja z dnia 17 listopada 2010 r.)*⁷

Kolejny element PDW obejmuje **działania wspierające rodziców**. Na sytuację dziecka nie można patrzeć, nie uwzględniając jego doświadczenia, systemu wartości uznawanego w środowisku rodzinnym. Znacząca część doświadczeń dziecka jest związana bezpośrednio z domem rodzinnym i najbliższymi, znaczącymi osobami. Dlatego należy uwzględnić rodziców jako ważne i cenne ogniwo w relacji między szkołą a dzieckiem. Rodzice mogą być dla nauczyciela istotnym źródłem informacji. Z drugiej zaś strony mogą oni potrzebować pomocy w rozstrzygnięciu kwestii, z którymi sobie nie radzą. Podjęcie działań szkoły w celu wspierania rodzica może zaowocować większą spójnością oddziaływań domu i szkoły, a co za tym idzie – podniesieniem efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej dziecku. Prawo jasno reguluje, w jakiej formie może być rodzicom udzielane wsparcie. Są to porady, konsultacje, warsztaty, szkolenia.

Szkoła nie jest samotną wyspą, lecz działa w określonym środowisku. Rozpoznawanie zasobów środowiska lokalnego i poszukiwanie wsparcia może w znaczący sposób ułatwić jej zadanie wspierania uczniów. Dlatego ważne jest, aby budując PDW, nauczyciele i specjaliści wchodzący w skład zespołu dokonali analizy własnych zasobów (z którymi zaplanowanymi zadaniami jesteście sobie w stanie poradzić własnymi siłami jako grono współpracujących ze sobą osób?) oraz analizy braków (czego nam brakuje, aby wykonać zaplanowane zadania, jakiego wsparcia potrzebujemy jako szkoła i jako zespół?).

Kolejnym krokiem będzie odpowiedź na pytanie: Skąd możemy uzyskać pomoc? Na podstawie tak przeprowadzonej analizy zespół zapisuje w planie działań wspierających **zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży**.

⁷ Tekst ujednolicony rozporządzenia można znaleźć na stronie MEN:
<http://www.reformaprogramowa.men.gov.pl/images/docs/prawo/ocenie1.pdf>

Cytujemy!

Zgodnie z rozporządzeniem w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach:

§ 22. 1. Zespół, na podstawie ustalonych przez dyrektora przedszkola, szkoły i placówki, o której mowa w art. 2 pkt 5 ustawy, form, sposobów i okresu udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiaru godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane, opracowuje dla ucznia, z wyjątkiem ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, plan działań wspierających:

- 1) cele do osiągnięcia w zakresie, w którym uczeń wymaga pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- 2) działania realizowane z uczniem w ramach poszczególnych form i sposobów udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- 3) metody pracy z uczniem;
- 4) zakres dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia, o którym mowa w przepisach w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych;
- 5) działania wspierające rodziców ucznia;
- 6) w zależności od potrzeb zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży.

WZÓR**Plan działań wspierających opracowywany dla ucznia lub grupy uczniów posiadających podobne (jednorodne) potrzeby***

Obszar obejmowany wsparciem		Okres realizacji planu	
Cele			
Formy pomocy			
Działania, w tym zakres dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów	Zajęcia obowiązkowe	Zajęcia dodatkowe	
Metody pracy z uczniem			
Zakres współdziałania przedszkola/szkoły z innymi podmiotami (w zależności od potrzeb)			
Podpisy	Osób przygotowujących plan działań	Dyrektora	

*Plan działań może być opracowany i realizowany dla grupy uczniów o potrzebach jednego rodzaju z różnych oddziałów.

Dyrektor decyduje o utworzeniu grupy i ewentualnym wspólnym przygotowaniu dla niej planu działania na podstawie analizy kart indywidualnych potrzeb uczniów i zaleceń zespołów nauczycielskich.

2.4. Indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne

Indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne tworzone są dla dzieci i młodzieży posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego:

- *niepełnosprawnych: słabosłyszących, niesłyszących, słabowidzących, niewidomych, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z autyzmem, w tym z Zespołem Aspergera, z niepełnosprawnościami sprzężonymi;*
- *niedostosowanych społecznie oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym⁸.*

Dla dzieci i młodzieży posiadających orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego przewidziano dodatkowe finansowanie ich edukacji, w postaci zwiększonej subwencji oświatowej uzależnionej od rodzaju dysfunkcji. Umożliwia to zorganizowanie pomocy i wsparcia niezależnie od miejsca edukacji: szkoła ogólnodostępna, integracyjna czy specjalna⁹.

Ważne!

Zespoły orzekające, działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych, wskazują w orzeczeniu zalecaną, najkorzystniejszą formę kształcenia dziecka: szkoła ogólnodostępna, integracyjna lub specjalna, jednak decydujący głos w wyborze rodzaju szkoły mają zawsze rodzice. Orzeczenie zawiera wskazania dotyczące dostosowania programu nauczania do potrzeb ucznia, określa warunki realizacji oraz wskazuje na potrzebę dodatkowych zajęć w zależności od deficytów.

Nie należy mylić orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, wydawanego przez publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne, z orzeczeniem o niepełnosprawności, wydawanym przez zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności.

Indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne powinny uwzględniać zalecenia zawarte w orzeczeniu oraz być dostosowane do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów, a także ich możliwości psychofizycznych.

⁸ Rozporządzenia MEN z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w ogólnodostępnych, integracyjnych, specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach.

⁹ Rozporządzenie MEN w sprawie zasad podziału części oświatowej subwencji ogólnej.

Cytujemy!

Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny zawiera:

- *zakres dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia,*
- *rodzaj i zakres zintegrowanych działań nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, w tym w przypadku:*
 - *ucznia niepełnosprawnego – zakres działań o charakterze rewalidacyjnym,*
 - *ucznia zagrożonego niedostosowaniem społecznym – zakres działań o charakterze socjoterapeutycznym,*
 - *ucznia niedostosowanego społecznie – zakres działań o charakterze resocjalizacyjnym,*
- *formy i metody pracy z uczniem,*
- *ustalone przez dyrektora formy, sposoby i okres udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w których poszczególne formy będą realizowane,*
- *zajęcia rewalidacyjne i resocjalizacyjne oraz inne zajęcia – stosownie do potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych ucznia,*
- *działania wspierające rodziców ucznia oraz zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami w realizacji działań opisanych powyżej,*
- *zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, i innymi instytucjami (organizacjami pozarządowymi, instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży w lokalnym środowisku) w realizacji działań opisanych powyżej.*

Analogiczne brzmienie znajduje się w rozporządzeniu dotyczącym organizowania kształcenia specjalnego w przedszkolach, szkołach i oddziałach specjalnych oraz w ośrodkach.

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny opracowuje zespół po dokonaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia na okres, na jaki zostało wydane orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, nie dłuższy jednak niż etap edukacyjny.

Nie rzadziej niż raz w roku zespół dokonuje okresowej wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia, uwzględniając ocenę efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi.

2.5. Zasady i wskazówki dotyczące konstruowania indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych

Opisane poniżej zasady konstruowania indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego mogą stanowić wskazówkę dla nauczycieli i specjalistów, rodzaj „ściągawki”, jak konstruować indywidualne programy dla uczniów.

Wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia

Określenie *wielospecjalistyczna diagnoza* oznacza, że ostateczna diagnoza jest wspólnie wypracowana przez nauczycieli i specjalistów pracujących z uczniem.

Ważne!

Wielospecjalistyczną diagnozę funkcjonowania ucznia należy budować na podstawie informacji o dziecku i jego specjalnych potrzebach. Informacje te pochodzą z następujących źródeł:

- z wywiadów i rozmów z rodzicami,
- z orzeczeń i opinii wydawanych przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne, zawierających specjalistyczną diagnozę (pedagogiczną, psychologiczną, logopedyczną) ze szczególnym zwróceniem uwagi na istotne informacje dotyczące szkolnego funkcjonowania dziecka,
- od lekarzy i specjalistów leczących dziecko, z dokumentacji medycznej dostarczonej przez rodziców,
- od innych specjalistów pracujących z dzieckiem (np. rehabilitantów, terapeutów, kuratorów sądowych),
- z obserwacji nauczycieli, które dotyczą funkcjonowania ucznia w klasie, szkole (między innymi z analizy wytworów dziecka),
- z badań specjalistycznych (psychologicznych, pedagogicznych, logopedycznych) prowadzonych w szkole,
- z dokumentacji prowadzonej przez wychowawcę klasy.

Rozpoznanie ma na celu zdobycie możliwie kompletnej wiedzy o możliwościach psychofizycznych i indywidualnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych ucznia, dlatego tak ważne jest, by obserwacje dokonywane były przez poszczególnych członków zespołu: specjalistów (psychologa, pedagoga, logopedę) i nauczycieli pracujących z dzieckiem oraz rodziców ucznia.

Ważne!

Rozpoznanie powinno dotyczyć:

- mocnych stron dziecka, jego zdolności, wiedzy i umiejętności potrzebnych do realizacji poszczególnych przedmiotów czy zadań, które mogą być przed nim stawiane, także jego ulubionych form aktywności i zainteresowań,
- trudności edukacyjnych lub rozwojowych ucznia w zakresie:
 - emocji i funkcjonowania społecznego (np. w nawiązywaniu kontaktów z rówieśnikami, wyrażaniu uczuć w sposób społecznie akceptowany, umiejętności werbalizowania uczuć),
 - sprawności motorycznej dziecka, w tym możliwości samoobsługi (szczególnie ważne w przypadku dzieci niepełnosprawnych),
 - komunikowania się (np. w przypadku dzieci obcokrajowców możliwość porozumiewania się w języku polskim, w przypadku niektórych dzieci niepełnosprawnych – konieczność stosowania metod komunikacji alternatywnej),
 - funkcjonowania poznawczego (np. koncentracja uwagi, pamięć, myślenie),
 - wiedzy z poszczególnych przedmiotów i umiejętności szkolnych (czytanie, pisanie, liczenie),
 - motywacji,
- warunków zewnętrznych:
 - organizacji przestrzeni klasy czy szkoły (np. oznakowanie niebezpiecznych miejsc, gdy w klasie jest dziecko słabo widzące), pracy na lekcji, sposobu oceniania dziecka,
 - sytuacji rodzinnej dziecka, w tym informacji przekazanych przez rodziców (np. że nie mają oni wystarczającej wiedzy, by pomóc dziecku w nauce),
 - dodatkowych informacji i zaleceń (np. dotyczących noszenia aparatu słuchowego, okularów, butów ortopedycznych, nietypowych zachowań dziecka).

Informacje zawarte w orzeczeniach czy opiniach nie pozwalają określić np. tego, jak dziecko funkcjonuje w grupie rówieśniczej lub jakie ma kłopoty z realizacją wymagań edukacyjnych z poszczególnych przedmiotów. Wskazane jest, by nauczyciele obserwowali ucznia w toku zajęć

edukacyjnych, aby każdy z nauczycieli określił poziom funkcjonowania dziecka na lekcjach, trudności i mocne strony ucznia, które dostrzega, prowadząc zajęcia w ramach swojego przedmiotu. Ważną pomoc stanowią mogą arkusze lub zeszyty obserwacji, w których nauczyciele na bieżąco odnotowują zachowania ucznia w różnych sferach.

W celu pozyskania informacji można także korzystać z gotowych narzędzi diagnostycznych.

Jako pierwsze źródło informacji wymienieni zostali rodzice, których sugestie uwzględniane są przy stawianiu diagnozy. Wydaje się oczywiste, że oni wiedzą o dziecku najwięcej, znają je najdłużej i to oni przed pójściem dziecka do szkoły zaspokajali jego potrzeby, zapewniali pomoc specjalistów, znają jego trudności i mocne strony, wiedzą, jak mu pomóc.

Należy pamiętać!

Rodzice są pełnoprawnymi członkami zespołu. Mogą wnioskować o włączenie w proces diagnostyczny np. lekarza, specjalistę pracującego z dzieckiem, pracownika ośrodka pomocy społecznej opiekującego się rodziną czy przedstawiciela organu prowadzącego szkołę.

Na podstawie obserwacji, rozmów z rodzicami i rodziną, analizy dokumentacji powstaje bank informacji o uczniu, który stanowi podstawę do opracowania diagnozy przez zespół.

Ważne!

Opracowanie wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia stanowi sumę obserwacji poszczególnych członków zespołu.

Celem takiej diagnozy jest rozpoznanie i określenie specjalnych potrzeb edukacyjnych ucznia, by w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym zaplanować taki sposób wsparcia, który umożliwi ich zaspokojenie.

Wybór formy dokumentowania może być zróżnicowany (np. arkusz, karta, zeszyt) i może zależeć od potrzeb wynikających z dokonanej rozpoznania lub wzoru wypracowanego w szkole. Warto, by wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia była dołączona do indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego. Łatwiej będzie wówczas planować działania mające na celu zaspokojenie specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka.

Ważne!

Zespół przynajmniej raz w roku szkolnym dokonuje okresowej wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia, uwzględniając okresową ocenę efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi.

Ważne!

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny opracowuje się na okres, na jaki zostało wydane orzeczenie, nie dłuższy jednak niż etap edukacyjny.

2.6. Zakres dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia

Uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wymagają specjalnej organizacji nauki i metod pracy¹⁰.

Dostosowanie wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych, edukacyjnych i możliwości tych uczniów następuje przede wszystkim na podstawie orzeczenia¹¹, w którym określone są zalecenia do pracy z uczniem i potrzebny zakres dostosowań. Pozostałe dostosowania wynikają z rozpoznanych i określonych w diagnozie potrzeb ucznia.

Przed przystąpieniem do określania zakresu dostosowań warto rozważyć następujące kwestie:

- *jakie cele chcę osiągnąć w pracy z uczniem,*
- *jaki dobór treści nauczania (wiedzy),*
- *jaki dobór metod i form pracy,*
- *jaki sposób oceniania i motywowania,*
- *jaki sposób organizacji klasy, szkoły, pozwoli uczniowi na przyswojenie wiedzy i sprostanie wymaganiom.*

Konstruując indywidualny program dla dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, należy pamiętać, że powinien on mieć charakter edukacyjno-terapeutyczny.

Ważne!

W zakresie **funkcji edukacyjnej** indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny może być:

1. adaptacją programu przyjętego w szkole zawierającą dostosowania wymagań podstawy programowej do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia, a także modyfikację metod, form i sposobów realizacji oraz opis dodatkowych działań wspierających;
2. całkowicie autorskim programem zawierającym treści nauczania, metody i formy pracy na poszczególnych bądź wszystkich przedmiotach lub obszarach edukacyjnych dostosowanym do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia.

Niezależnie od sposobu formułowania IPET wymagania określone w podstawie programowej dotyczące poszczególnych etapów edukacyjnych obowiązują wszystkich uczniów objętych tą podstawą.

Należy przy tym pamiętać, że uczniowie niepełnosprawni intelektualnie w stopniu lekkim realizują tę samą podstawę programową kształcenia ogólnego, co ich pełnosprawni rówieśnicy. Odrębną podstawę programową realizują natomiast uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym.

W odniesieniu do konkretnego dziecka będzie mieć znaczenie zarówno ilość wiedzy do przyswojenia, jak i uwzględnienie indywidualnego tempa uczenia się i np. takie podzielenie wymaganych treści, by dziecko mogło przyswajać je partiami. To, czego dziecko jest w stanie się nauczyć, będzie też zależało od jakości pracy nauczyciela i być może będzie wymagało zmian w jego stylu pracy, sposobie prowadzenia lekcji czy organizacji klasy (np. dla dziecka z nadwrażliwością podprogową czy autystycznego zasadnicze znaczenia

¹⁰ Ustawa o systemie oświaty z dnia 7.09.91 r. o systemie oświaty z późniejszymi zmianami, Dz. U. nr 256 poz.2572.

¹¹ Rozporządzenie MEN w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych. i

będzie miała liczba docierających do niego bodźców zdeterminowana miejscem siedzenia w klasie). Może dotyczyć także zmian w ocenianiu (np. trudno jest wyobrazić sobie budowanie motywacji dziecka do nauki bez oceniania kształtującego). Cele powinny być krótkoterminowe¹² (1-3 miesiące), mierzalne i konkretne. Ważne jest także, by samo dziecko wiedziało, co ma osiągnąć (cele sformułowane pozytywnie). Istotne jest, żeby ocena postępów dotyczyła jego starań i osiągnięć (bez porównywania z innymi) i miała charakter opisowy.

Ważne!

W zakresie **funkcji terapeutycznej** indywidualny program powinien odnosić się do:

- uczniów niepełnosprawnych – zawierać elementy terapeutyczne (np. rehabilitacji ruchowej, nauki alternatywnych metod komunikacji) usprawniające zaburzone funkcje;
- uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym – mieć charakter socjoterapeutyczny (np. zajęcia dotyczące kontroli wyrażania silnych emocji, eliminowanie zachowań niepożądanych, socjoterapia);
- uczniów niedostosowanych społecznie – mieć charakter resocjalizacyjny (np. trening zastępowania agresji, trening kontroli złości).

Formułując cele terapeutyczne do pracy z dzieckiem, należy w pierwszej kolejności odpowiedzieć na pytania:

- *Co jest najważniejsze dla dziecka, by w ogóle mogło się uczyć?*

- *Jaka forma działań czy zajęć może pozwolić dziecku pokonać tę trudność?*

Jeśli dziecko ma fobię szkolną, bardzo ważnym elementem programu będzie obniżenie poziomu lęku i konieczne działania podjęte w tym zakresie.

Warto w tym miejscu podkreślić, że szczególnie w odniesieniu do uczniów niedostosowanych społecznie (przejawiających zaburzenia zachowania) jak i zagrożonych niedostosowaniem (przejawiających zaburzenia zachowania w mniejszym nasileniu bądź sporadycznie) oraz niepełnosprawnych, prowadzone nawet przez najlepszych profesjonalistów zajęcia specjalistyczne (np. socjoterapeutyczne) nie wpłyną na funkcjonowanie dziecka, ponieważ nie zmienią relacji ucznia z nauczycielami, z uczniami klasy czy szkoły. Dlatego ogromne znaczenie będą miały działania terapeutyczne nauczycieli: budowanie klimatu akceptacji, wspieranie dziecka w rozwoju emocjonalnym, uczenie ważnych umiejętności psychospołecznych (np. kontroli wyrażania silnych emocji, budowania relacji z rówieśnikami), dostrzeganie nawet niewielkich postępów).

Jak wynika z powyższych rozważań, zakres dostosowań i ważność działań nauczycieli i specjalistów planowanych w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym będzie różny w zależności od potrzeb i możliwości ucznia, a cele edukacyjne nie zawsze będą najważniejsze.

Ustalenie hierarchii ważności działań ma więc zasadnicze znaczenie dla pomyślności programu.

Pamiętaj!

Jako fundamentalne traktować należy działania mające na celu zbudowanie dobrej, opartej na zaufaniu relacji z uczniem, nawiązanie pozytywnego kontaktu emocjonalnego (np. poprzez zauważanie nawet niewielkich postępów dziecka).

Inaczej, nawet najlepiej napisane programy i zaplanowane działania nie powiodą się, gdyż dziecko nie znajdzie w sobie wystarczającej motywacji, siły i odwagi, by zmierzyć się z wyzwaniami.

¹² Por.: strona 17-18 niniejszego opracowania.

Rodzaj i zakres zintegrowanych działań nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem

W indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym należy określić rodzaj działań, które podejmą dorośli, by zapewnić uczniowi pomoc i wsparcie, jakich potrzebuje.

Pamiętaj!

Zasada, którą warto się kierować, brzmi, iż należy wspierać dziecko tylko w takim zakresie, jaki jest konieczny, biorąc pod uwagę trudności związane z funkcjonowaniem i rodzajem dysfunkcji lub niepełnosprawności.

Dla powodzenia zaprojektowanych działań podstawowe znaczenie ma zasada, że wszyscy członkowie zespołu wdrażają ustalenia zawarte w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym. Warto więc, by nauczyciele i specjaliści określili, jakie działania podejmą, by pomóc uczniowi – każdy w zakresie swojego przedmiotu i swoich zajęć.

Przykład

Jeśli uczeń ma trudność z przestrzeganiem norm i zasad obowiązujących w szkole:

- nauczyciele przedmiotów zwracają szczególną uwagę na właściwe zachowania dziecka, dostrzegają i doceniają jego wysiłek,
- psycholog lub pedagog szkolny proponują uczniowi zajęcia psychoedukacyjne lub socjoterapeutyczne, podczas których dziecko będzie mogło uczyć się lepiej rozumieć siebie i kontrolować swoje zachowanie.

Jeśli w klasie jest dziecko z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, które realizuje tę samą podstawę programową co dzieci w normie intelektualnej:

- nauczyciele mogą wspierać dziecko np. poprzez dzielenie materiału na mniejsze partie czy wydłużanie czasu pracy nad określonym zadaniem,
- jednocześnie dziecko może korzystać z zajęć specjalistycznych z zakresu terapii pedagogicznej.

Ważne jest konkretne zapisanie tego, kto, jakiego rodzaju i w jakich sytuacjach podejmuje określone działania (czytelny podział zadań wynikający z kompetencji pomiędzy nauczycielami a psychologiem, pedagogiem, terapeutą) tak, by nie były one powielane i jednocześnie się uzupełniały.

Pamiętaj!

Właściwie dobrane działania i osoby je realizujące będą sprzyjały rozwojowi ucznia i ewentualnemu modyfikowaniu świadczonej pomocy.

Zintegrowanie działań nauczycieli i specjalistów i konsekwentna realizacja tych działań zwiększają szansę na efektywną pomoc dziecku.

Warto podkreślić, że w myśl nowych regulacji prawnych zajęcia specjalistyczne w szkole mogą prowadzić nauczyciele posiadający kwalifikacje odpowiednie dla rodzaju prowadzonych zajęć¹³. Daje to z jednej strony

¹³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12.03.2009r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli.

szersze możliwości reagowania na indywidualne potrzeby uczniów, z drugiej – umożliwia bardziej efektywne wykorzystanie zasobów kadrowych szkoły.

Wielu nauczycieli i wychowawców jest zdania, że najlepszym terapeutą dla dziecka są jego rówieśnicy. Dlatego warto uwzględnić i zaplanować w działaniach pomoc płynącą od koleżanek i kolegów z klasy czy szkoły (np. współpraca w grupach, w parach, pomoc w przemieszczaniu się, pomoc w nauce). By wspierać samodzielność dziecka, pomoc należy wycofać tak szybko, jak to jest możliwe.

Formy i metody pracy z uczniem

W określeniu procedury osiągania celów rozumianej jako sposób wykorzystania dostępnych metod, form, środków dydaktycznych czy innych zasobów szkoły i środowiska w celu pomocy dziecku przydatne mogą być następujące pytania:

- *Które ze znanych nauczycielom metod, form pracy, środków dydaktycznych najlepiej posłużą uczniowi?*
- *Które z form pomocy psychologiczno-pedagogicznej najlepiej posłużą uczniowi?*
- *Z którym ze specjalistów, trenerów, rehabilitantów pracuje się dziecku najlepiej, najbardziej efektywnie?*
- *Jaki rodzaj i sposób organizacji zajęć (czas trwania, liczba osób) umożliwia dziecku efektywne korzystanie z nich?*

W odniesieniu do konkretnego dziecka, np. w przypadku zajęć specjalistycznych (zgodnie z rozporządzeniem trwają 60 minut¹⁴), celowe może być rozłożenie ich na dwie części po 30 minut.

Ważne!

Metody i formy pracy z uczniem warto zawsze dobierać indywidualnie, przyjmując jako kryterium wyboru adekwatność do zasobów kadrowych, organizacyjnych szkoły i środowiska ucznia oraz przydatność do osiągnięcia celów.

Uwaga!

Rozporządzenie¹⁵ określa, że:

- **w szkole pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana uczniom w formie:** klas terapeutycznych, zajęć rozwijających uzdolnienia, zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, zajęć specjalistycznych: korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, socjoterapeutycznych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym, porad i konsultacji;
- **w przedszkolu i placówce pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana uczniom w formie:** zajęć rozwijających uzdolnienia, zajęć specjalistycznych: korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, socjoterapeutycznych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym, porad i konsultacji.

¹⁴ Rozporządzenie MEN z dnia 17.11.2010r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologicznej w publicznych przedszkolach szkołach i placówkach.

¹⁵ Rozporządzenie MEN z dnia 17.11.2010r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

Sposoby pracy z uczniem

- odpowiednia organizacja pracy w czasie zajęć obowiązkowych i dodatkowych (m.in. stosowanie metod pracy adekwatnych do potrzeb ucznia, podawanie materiału w odpowiednim układzie);
- właściwe egzekwowanie wiedzy i ocenianie ucznia (np. sprawdzanie umiejętności czytania ucznia z dysleksją nie w obecności klasy; stosowanie oceny opisowej nie tylko na etapie edukacji wczesnoszkolnej);
- wykorzystywanie codziennych szkolnych sytuacji, zajęć wychowawczych i innego rodzaju zajęć do wspierania rozwoju, kształtowania akceptowanych postaw, zapobiegania zagrożeniom, korekcję niewłaściwych zachowań¹⁶ (np. praca nad umiejętnościami wyrażania emocji w sytuacji konfliktu między uczniami polegająca na wspieraniu uczniów w rozwiązaniu realnie zaistniałej sytuacji);
- dostosowane warunki zewnętrzne (np. zapewnienie dziecku autystycznemu miejsca (oddzielnego parawanem), w którym będzie mógł odpocząć, jeśli poczuje się przeciążony zbyt dużą liczbą bodźców).

Metody pracy z uczniem – to celowo i systematycznie stosowany sposób pracy nauczyciela, który umożliwi uczniom opanowanie wiedzy wraz z umiejętnością posługiwania się nią w praktyce, jak również rozwijanie zdolności i zainteresowań poznawczych uczniów (np. praca w grupach, eksperyment, natychmiastowe użycie wiedzy).

Działania wspierające rodziców ucznia oraz zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami w działaniach zaplanowanych w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym

Wszystkie planowane wobec dziecka działania należy podejmować wspólnie z rodzicami i uwzględnić w nich rodzaj pomocy i wsparcia, które dziecko może od nich otrzymać.

Jeśli rodzice uczestniczyli w procesie diagnostycznym, wiedzą jakie zdolności przejawia ich dziecko, na czym polega trudność dziecka, jeśli wspólnie z nauczycielami planowali i podejmowali działania wspierające (a tak będzie z większością rodziców) – podzielenie się zadaniami i zakresem odpowiedzialności nie będzie stanowić problemu.

Rodzice mogą:

- realizować elementy programu, które można kontynuować w warunkach domowych (np. jeśli dziecko uczęszcza na zajęcia logopedyczne, rodzice mogą otrzymać od specjalisty zestaw ćwiczeń do wykonania w domu),
- dostarczać dodatkowych informacji o stanie funkcjonowania czy zdrowia dziecka (np. jeśli potrzebna będzie specjalistyczna diagnoza dziecka – zgłosić się z dzieckiem do poradni psychologiczno-pedagogicznej czy zakładu opieki zdrowotnej),
- podjąć się innych zadań – adekwatnie do potrzeb.

Inaczej będzie w przypadku rodziców, którzy nie angażują się we współpracę ze szkołą.

Pomocne w pozyskaniu rodziców do współpracy może być:

- pokazanie uzdolnień dziecka,
- poinformowanie, na czym polega problem, trudność dziecka,
- określenie wspólnego celu szkoły i rodziców, którym jest pomoc dziecku,
- poinformowanie o działaniach, które zaplanowali i podejmą nauczyciele i specjaliści,
- uzgodnienie, w jakim zakresie rodzice są gotowi włączyć się w pomoc dziecku.

¹⁶ M. Jaroszewska, T. Garstka, Ramy pracy wychowawczej z uczniami [w:] Pomianowska M. red., *Poradnik wychowawcy*, Wydawnictwo RAABE.

Zaangażowanie rodziców do współpracy będzie też wymagało stworzenia określonego klimatu w relacjach (szacunku, zaufania, poczucia, że w sytuacji trudnej otrzyma się wsparcie) i bardzo jasnego podziału zadań wynikających z kompetencji każdej ze stron.

Udział rodziców w tworzeniu i realizacji indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych może być doskonałą okazją do nawiązania z nimi dobrej współpracy (wiemy, jak często ten obszar działalności szkół wymaga doskonalenia).

Ważne!

Podzielenie się zadaniami i odpowiedzialnością, stały obustronny kontakt, wymiana informacji pomiędzy zespołem a rodzicami może mieć fundamentalne znaczenie dla skuteczności udzielanej pomocy.

Jeśli efektem wspólnych ustaleń i działań nauczycieli, specjalistów i rodziców będzie skuteczna pomoc dziecku w pokonaniu trudności czy rozwijaniu mocnych stron – poczucie wsparcia, wzrastającej siły i energii będą motywować nauczycieli i rodziców do podejmowania nowych wyzwań i budowania przekonania, że dwa najważniejsze środowiska wychowawcze dziecka, rodzina i szkoła, mogą na siebie liczyć.

Jest to tym bardziej ważne, że efektywna pomoc dziecku z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego prawie zawsze oznacza też pomoc jego rodzinie. Rodzice dziecka niepełnosprawnego czy zagrożonego lub niedostosowanego społecznie mogą potrzebować pomocy i wsparcia w zakresie:

- pełnienia przez nich ról rodzicielskich (np. prowadzone przez psychologa lub pedagoga zajęcia psychoedukacyjne, warsztaty umiejętności wychowawczych, wsparcie przez kuratora w wykonywaniu przez nich obowiązków rodzicielskich),
- psychologicznym (np. grupy wsparcia dla rodziców dzieci niepełnosprawnych, psychoterapia prowadzona przez posiadającego odpowiednie kwalifikacje psychologa w poradni),
- możliwości korzystania ze świadczeń oferowanych przez zakłady opieki zdrowotnej (np. terapeutyczno-rehabilitacyjnych dla dzieci niepełnosprawnych),
- prawnym (np. w zakresie informacji o świadczeniach finansowych przysługujących z powodu niepełnosprawności, rozwiązywania problemów prawnych, z którymi boryka się rodzina),
- socjalnym (np. pomoc pracownika socjalnego w rozwiązaniu problemów bytowych lub nabywaniu umiejętności gospodarowania budżetem rodziny),
- innym.

Jeśli kontakty z rodzicami ucznia oparte zostały na szacunku i zaufaniu, udało się nawiązać z nimi dobrą współpracę – ustalenie rodzaju i zakresu pomocy, której ewentualnie potrzebują, nie będzie stanowić problemu. Umożliwi też reagowanie na wczesne symptomy problemów rodziny obejmujące różne aspekty jej życia – adekwatnie do potrzeb.

Ważne!

Jeżeli rodzice nie uczestniczyli w procesie diagnostycznym i planowaniu działań, zostali powiadomieni przez dyrektora o ustaleniach zespołu (należy mieć pisemne potwierdzenia tego faktu) – brak współpracy z ich strony nie wstrzymuje realizacji zaplanowanych przez zespół i ustalonych przez dyrektora działań wspierających ucznia.

Ważne jest, by w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym określić, kto i jakiego rodzaju działania wspierające rodziców realizuje oraz które z proponowanych działań mogą być podjęte przez nauczycieli i specjalistów pracujących w szkole, a które będą wymagały zaangażowania

innych podmiotów działających na rzecz pomocy dziecku i rodzinie w środowisku lokalnym (np. poradni psychologiczno-pedagogicznych, ośrodków doskonalenia nauczycieli, organów samorządowych, ośrodków pomocy społecznej, świetlic środowiskowych, zakładów opieki zdrowotnej, organizacji pozarządowych, organizacji religijnych, sądów, policji).

Z powyższej analizy wynika bowiem, że dla skuteczności pomocy udzielanej rodzicom ucznia konieczne może być współdziałanie specjalistów z wielu dziedzin zatrudnianych przez różne resorty, instytucje, organizacje.

Zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli i innymi instytucjami (organizacjami pozarządowymi, instytucjami działającymi na rzecz rodziny dzieci i młodzieży w lokalnym środowisku) w realizacji działań opisanych powyżej.

Wymienione powyżej instytucje i placówki działające na rzecz ucznia i jego rodziny mają różnorodne doświadczenia, wypracowane i sprawdzone sposoby i metody działania lub dysponują funduszami na określone przedsięwzięcie. Mogą więc stanowić dla szkoły zaplecze merytoryczne, metodyczne, organizacyjne oraz finansowe.

Określenie formy potrzebnej pomocy, jej zakresu będzie zawsze związane z konkretnymi potrzebami ucznia, pracujących z nim nauczycieli i specjalistów oraz rodziców dziecka i może dotyczyć współpracy:

- **z poradniami psychologicznymi, w tym specjalistycznymi, w zakresie:**
 - superwizji i szkoleń dla specjalistów pracujących z dzieckiem i doświadczających w tej pracy trudności,
 - pomocy w zrozumieniu i odniesieniu się do wymagań wynikających z podstawy programowej treści orzeczeń i opinii,
 - pomocy w opracowywaniu indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych,
 - warsztatów i grup wsparcia dla rodziców,
 - terapii dziecka i rodziny,
 - specjalistycznej diagnozy;
- **ze szkołami i placówkami specjalnymi** (specjalnymi ośrodkami szkolno-wychowawczymi, młodzieżowymi ośrodkami socjoterapii, młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi) w zakresie:
 - pomocy w opracowywaniu indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych,
 - porad i konsultacji dotyczących pracy z dzieckiem niepełnosprawnym lub zagrożonym czy niedostosowanym społecznie,
 - konsultacji dotyczących organizacji pracy szkoły związanej z obecnością dziecka z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego (co warto zmienić w organizacji szkoły, co się sprawdza, czego unikać),
 - udziału w lekcjach otwartych;
- **z organami prowadzącymi szkoły w zakresie finansowania:**
 - prac związanych z dostosowaniem szkoły (np. zbudowania podjazdu dla wózka inwalidzkiego, przebudowy łazienki),
 - dodatkowych zajęć dla uczniów,
 - szkoleń dla nauczycieli,
 - dodatkowego zatrudnienia specjalistów,
 - zakupu pomocy dydaktycznych,
 - innych działań wynikających z potrzeb szkoły;
- **instytucjami resortu polityki społecznej** (centrami pomocy rodzinie, ośrodkami pomocy społecznej, świetlicami socjoterapeutycznymi) w zakresie:
 - pomocy specjalistycznej dla rodziców (terapia, pomoc prawna),
 - pomocy materialnej dla rodziny,

- uczęszczania dziecka na zajęcia do świetlicy socjoterapeutycznej,
- zorganizowania wypoczynku dla dzieci z ubogich rodzin;
- **instytucjami resortu sprawiedliwości** (policją, prokuraturą, sądami) w zakresie:
 - działań interwencyjnych,
 - informacji o przepisach prawa,
 - pomocy kuratorów sądowych w pracy z rodzinami;
- **innymi instytucjami, organizacjami (religijnymi, fundacjami) i podmiotami (sponsorami)**, które działają w lokalnym środowisku i działają na rzecz dziecka i rodziny.

Co może usprawnić współpracę szkoły z lokalnymi instytucjami pomocowymi:

- posiadanie banku informacji o lokalnych placówkach i instytucjach, w których szkoła może uzyskać pomoc i wsparcie - na bank informacji powinny się składać: adresy i telefony instytucji, adresy e-mail oraz stron internetowych, nazwiska i numery telefonów osób wyznaczonych do kontaktu ze szkołą;
- podejmowanie przez szkołę starań zmierzających do budowania i podtrzymywania kontaktów z osobami i instytucjami, z którymi współpracuje - współpraca nie powinna ograniczać się tylko do sytuacji trudnych, ale również służyć budowaniu dobrych relacji i więzi międzyludzkich, co ma znaczenie zarówno profilaktyczne (jeśli ma miejsce dobra współpraca, szybciej wychwytywane są sygnały o niepokojących zjawiskach) jak i dla przebiegu ewentualnych interwencji;
- każda szkoła jest też zobligowana do opracowania procedur postępowania umożliwiających sprawne oraz bezpieczne radzenie sobie w sytuacjach kryzysowych - szkoły i placówki podejmują działania interwencyjne polegające na powiadomieniu rodziców i policji o sytuacjach kryzysowych, w szczególności, gdy dzieci i młodzież używają, posiadają lub rozprawdzają środki odurzające. Warto wspólnie z pracownikami innych instytucji działających na rzecz pomocy dziecku i rodzinie w środowisku lokalnym (poradni psychologiczno-pedagogicznych i specjalistycznych, ośrodków pomocy społecznej, centrów pomocy rodzinie, fundacji) opracować procedury, które umożliwią sprawne działanie w sytuacjach trudnych. Procedury takie powinny być zapisane w statucie szkoły oraz znane wszystkim osobom tworzącym szkolną społeczność.

Zespół nauczycieli i specjalistów przedkłada dyrektorowi przedszkola, szkoły lub placówki opracowany program edukacyjno-terapeutyczny dla ucznia. Dyrektor podejmuje ostateczną decyzję i ustala:

- formy (rodzaj zajęć edukacyjnych oraz zintegrowanych działań i zajęć prowadzonych przez nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, tworzących zespół),
- sposoby, okres oraz wymiar godzin udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej, biorąc pod uwagę indywidualne potrzeby edukacyjne i rozwojowe oraz możliwości psychofizyczne uczniów niepełnosprawnych, zagrożonych lub niedostosowanych społecznie.

Opisane powyżej ustalenia dyrektora powinny znaleźć się w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym.

Uwzględniając efekty działań pomocowych (co się sprawdziło, pomogło dziecku, co się sprawdziło częściowo, a więc pomogło dziecku w ograniczonym zakresie, co się nie sprawdziło, czyli nie pomogło dziecku) – zespół dokonuje okresowej (jednak nie rzadziej niż raz w roku) wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia. Celem ponownej diagnozy jest określenie aktualnych specjalnych potrzeb edukacyjnych ucznia i modyfikacji indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego, by umożliwić uczniowi ich zaspokojenie. W wielospecjalistycznej ocenie zespół uwzględnia również skuteczność i efektywność udzielanej uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej po upływie okresu, na który została zaplanowana.

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny powinien być monitorowany i ewaluowany. Szczegółowe zasady ewaluacji programu zostaną opisane w rozdziale *Monitoring i ewaluacja indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego i planu działań wspierających*.

2.7. Uwagi końcowe

W indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym powinny znaleźć się także:

- podpis rodziców, będący akceptacją realizacji indywidualnego programu lub - w przypadku rodziców, którzy nie uczestniczyli w posiedzeniu zespołu – potwierdzenie (np. dowód nadania listu poleconego), iż zostali powiadomieni o ustaleniach zespołu,
- podpis osób uczestniczących w posiedzeniu zespołu.

Nie ma jednego obowiązującego wzoru arkusza indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego. Inspirację i pomoc przy jego tworzeniu w poszczególnych szkołach może stanowić przykładowa propozycja arkusza indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego zawarta w niniejszej publikacji.

Ważne!

W odniesieniu do uczniów, dla których były opracowywane indywidualne programy edukacyjne na podstawie dotychczasowych przepisów:

- do **30 września 2011** – przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych, gimnazja, szkoły specjalne wszystkich typów oraz placówki,
- do **30 września 2012** – szkoły podstawowe i ponadgimnazjalne ogólnodostępne, z oddziałami integracyjnymi oraz integracyjne,

są zobowiązane dokonać wielospecjalistycznych ocen poziomu funkcjonowania uczniów i dostosować indywidualne programy do aktualnych przepisów prawa.

WZÓR**Arkusz wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia**

Imię i nazwisko ucznia			
Klasa		Wiek ucznia	
Wychowawca			
Nr orzeczenia		Rodzaj orzeczenia	

Źródło informacji	Rozpoznanie ¹⁷	Potrzeby ucznia
Orzeczenie (dodatkowe opinie)		
Nauczyciele		
Rodzice		
Lekarze i specjaliści pracujący z dzieckiem, dokumentacja medyczna		
Inni specjaliści pracujący z dzieckiem		
Badania specjalistyczne prowadzone w szkole		
Dokumentacja prowadzona przez wychowawcę klasy		
Wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia		
Data		
Podpisy członków zespołu	Podpis rodziców	

¹⁷ Z uwzględnieniem aspektów opisanych na str. 24 w ramce „Rozpoznanie powinno dotyczyć”.

WZÓR**Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny**

Imię i nazwisko ucznia			
Klasa		wiek ucznia	
Wychowawca			
Indywidualny program na rok szkolny			
Nr orzeczenia		Rodzaj orzeczenia	

Cele edukacyjne	Cele terapeutyczne
ogólne:	ogólne:
szczegółowe:	szczegółowe

Zakres dostosowań (np. warunki, zewnętrzne, organizacja pracy, egzekwowanie wiedzy, ocenianie)	Rodzaj i zakres zintegrowanych działań nauczycieli i specjalistów (kto, podczas jakich zajęć, jakie działania realizuje)	Formy, metody pracy z uczniem (np. rodzaj zajęć, czas trwania, wymiar godzin, sposób egzekwowania wiedzy i oceniania)	Rodzaj i zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami (jaki działania podejmują rodzice)	Działania wspierające rodziców ucznia (rodzaj działań, kto realizuje)	Rodzaj i zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi/ ośrodkami doskonalenia nauczycieli/szkołami specjalnymi (jaki specjalista, w jakim zakresie, w odniesieniu do kogo, jakie działania np. szkolenie rady pedagogicznej, specjalistyczna diagnoza ucznia)	Rodzaj i zakres współdziałania z innymi instytucjami (która instytucja, jaki specjalista, jakie działania: np. pracownik socjalny – pomoc materialna dla rodziny, instruktor w domu kultury – zajęcia rozwijające zainteresowania i mocne strony ucznia)

Data Podpisy członków zespołu		Podpis rodziców				
Ustalone przez dyrektora formy, sposoby okres udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin ¹⁸						Data Podpis dyrektora
Ewaluacja						
Zakres dostosowań	Zakres zintegrowanych działań nauczycieli i specjalistów	Formy, metody pracy z uczniem	Rodzaj i zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami	Działania wspierające rodziców ucznia	Rodzaj i zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi/ ośrodkami doskonalenia nauczycieli/szkołami specjalnymi	Rodzaj i zakres współdziałania z innymi instytucjami

¹⁸ Należy uwzględnić efektywność form pomocy w dokonywaniu okresowej wielospecjalistycznej oceny ucznia.

Zmiany i postępy w nauce i funkcjonowaniu społecznym ucznia						
Wnioski i modyfikacje – konstruowanie indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego na kolejny rok szkolny						
Zakres dostosowań	Zakres zintegrowanych działań nauczycieli i specjalistów	Formy, metody pracy z uczniem	Rodzaj i zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami	Działania wspierające rodziców	Rodzaj i zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi/ ośrodkami doskonalenia nauczycieli/szkołami specjalnymi	Rodzaj i zakres współdziałania z innymi instytucjami
Data Podpisy członków zespołu		Podpis rodziców				

<p>Ustalone przez dyrektora</p> <p>Ustalone przez dyrektora formy, sposoby okres udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin</p>	<p>Data</p> <p>Podpis dyrektora</p>
---	-------------------------------------

3. Obszary odpowiedzialności poszczególnych osób organizujących pomoc psychologiczno-pedagogiczną

Próbując uporządkować zakresy odpowiedzialności poszczególnych osób w obszarach związanych z tworzeniem karty lub IPET, przedstawiamy poniższe zestawienie:

Obszar	Kto?	W jakim zakresie?	Uwagi
Organizowanie spotkań zespołu	Dyrektor	Pierwsze spotkanie zespołu	Na tym spotkaniu dyrektor wskaże (wyłoni) osobę koordynującą prace zespołu).
	Osoba koordynująca prace zespołu	Organizowanie kolejnych spotkań	Zgodnie z terminami ustalonymi w karcie i IPET
Dokonanie wielospecjalistycznej/ wieloaspektowej oceny funkcjonowania i ocena zakresu, w jakim uczeń wymaga pomocy psychologiczno-pedagogicznej	Nauczyciele i specjaliści – członkowie zespołu	Zaplanowanie i przeprowadzenie oraz zapisanie jej wyników	Na podstawie obserwacji własnych, analizy dokumentów (orzeczenia, opinii i innych), rozmów z rodzicami (innymi osobami istotnymi z punktu widzenia zbierania informacji), ankiet, analizy osiągnięć szkolnych ucznia oraz analizy wytworów dziecka itp.
Formy, sposoby, okres udzielania pomocy i wymiaru godzin, w jakim będą realizowane poszczególne formy	Zespół	Proponuje	Zapisuje w karcie lub IPET zalecane formy, sposoby i okresy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej.
	Dyrektor	Ustala	Wariant 1 Jeśli dyrektor dysponuje wystarczającą liczbą godzin wynikającą z art. 42 Karty Nauczyciela – zapisuje w karcie lub IPET ustalone formy, sposoby i okresy udzielania pomocy

			<p>psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane; pod ustaleniami umieszcza datę i podpis. Wpisuje je do arkusza organizacji szkoły.</p> <p>Wariant 2 Kiedy dyrektor ma niewystarczającą liczbę godzin z art. 42 Karty Nauczyciela – ustala z organem prowadzącym finansowanie dodatkowych godzin. Po dokonaniu tych ustaleń wpisuje je do arkusza organizacji szkoły oraz karty lub IPET; pod ustaleniami umieszcza datę i podpis.</p> <p>Wariant 3 Jeśli uczeń rozpoczął naukę w szkole po zatwierdzeniu arkusza organizacji szkoły, dyrektor po ustaleniu finansowania dodatkowych godzin tworzy aneks do arkusza organizacji szkoły, a ustalone formy, sposoby i okresy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane wpisuje do karty lub IPET; pod ustaleniami umieszcza datę i podpis.</p>
--	--	--	---

Wykonywanie zaleceń zawartych w karcie lub IPET	Osoby pracujące z dzieckiem	Zgodnie z ustaleniami zawartymi w karcie oraz PDW i IPET	
Ocena efektywności udzielanej pomocy oraz planowanie dalszych oddziaływań	Zespół Dyrektor	Zbiera informacje z monitoringu, prowadzi ewaluację, uzupełnia zapisy związane z dalszymi planowanymi oddziaływaniami, proponuje zmiany. Ustala kolejne formy, sposoby i okresy udzielania pomocy oraz wymiar godzin.	Zapewnia spójność podejmowanych działań wspierających. Proponuje zmiany w zakresie form sposobów i okresów udzielania pomocy. W kolejnych latach nauki dziecka wpisuje je do arkusza organizacyjnego, po jego zatwierdzeniu wpisuje do karty lub IPET.
Przekazywanie ustaleń zespołu	Zespół Dyrektor	Przedstawia kartę lub IPET dyrektorowi po każdym posiedzeniu zespołu. Niezwłocznie po zatwierdzeniu arkusza organizacyjnego wpisuje ustalone formy, sposoby, okresy pomocy oraz wymiar godzin do karty lub IPET lub dokonuje ustaleń z organem prowadzącym, jeśli potrzeba pojawia się w trakcie roku szkolnego i sporządza aneks do arkusza. Przekazuje informację rodzicom ucznia lub pełnoletniemu uczniowi o formach, sposobach i okresach udzielania pomocy oraz wymiarze godzin.	Informacja w formie pisemnej

4. MONITORING I EWALUACJA POMOCY PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNEJ UDZIELANEJ UCZNIOM (KARTA, PDW, IPET)

4.1. Monitoring i ewaluacja – regulacje prawne

Trzy akty prawne regulują zasady prowadzenia monitoringu i ewaluacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej w przedszkolu, szkole i placówce.

Cytujemy!

Z rozporządzenia **w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach wynika, że:**

§ 23. 1. Zespół dokonuje oceny efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi, w tym efektywności realizowanych zajęć dotyczącej:

- 1) danej formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej – po zakończeniu jej udzielania;
- 2) pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielonej w danym roku szkolnym – przed opracowaniem arkusza organizacji przedszkola, szkoły lub placówki, o której mowa w art. 2 pkt 5 ustawy, na kolejny rok szkolny.

2. Na wniosek rodziców ucznia albo pełnoletniego ucznia, a także na wniosek nauczyciela prowadzącego zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze lub zajęcia specjalistyczne, a w przypadku klasy terapeutycznej – na wniosek wychowawcy klasy zespół dokonuje oceny efektywności tych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej przed upływem ustalonego przez dyrektora przedszkola lub szkoły okresu udzielania danej formy pomocy.

3. Dokonując oceny, o której mowa w ust. 1 i 2, zespół określa wnioski i zalecenia dotyczące dalszej pracy z uczniem, w tym zalecane formy, sposoby i okresy udzielania uczniowi dalszej pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

4. Na podstawie oceny, o której mowa w ust. 2, dyrektor przedszkola lub szkoły decyduje o wcześniejszym zakończeniu udzielania uczniowi danej formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Cytujemy!

Rozporządzenie w sprawie warunków organizacji kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych i niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych i integracyjnych (§ 5 ust.4)

Rozporządzenie w sprawie warunków organizacji kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych i niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (§ 5 ust.4)

Zespół, nie rzadziej niż raz w roku szkolnym, dokonuje okresowej, wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia, uwzględniając okresową ocenę efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielonej uczniowi oraz, w miarę potrzeb, dokonuje modyfikacji programu.

Rozporządzenie reguluje również tryb prowadzenia ewaluacji. Określa mianowicie, że za każdym razem, kiedy kończy się okres udzielania jakiejś formy pomocy, zespół powinien dokonać **analizy skuteczności i efektywności danej formy**. Natomiast raz w roku – przed opracowaniem arkusza

organizacji szkoły – powinien dokonać **całościowej analizy pomocy** udzielonej uczniowi w danym roku szkolnym.

Jest jeszcze jedna ścieżka. Zespół jest zobligowany do dokonania analizy skuteczności danej formy przed upływem wyznaczonego przez dyrektora okresu udzielania pomocy w tej formie w sytuacji, gdy zwróci się do dyrektora z takim wnioskiem:

- rodzic,
- pełnoletni uczeń,
- nauczyciel prowadzący zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze,
- nauczyciel prowadzący zajęcia specjalistyczne,
- wychowawca klasy terapeutycznej.

4.2. Analiza warunków zewnętrznych

Na początku warto zadać sobie pytanie, czy stworzony program/plan jest realny, tzn. czy nie napotka poważnych przeszkód podczas realizacji. Pomocnym narzędziem może okazać się zaproponowana poniżej analiza wzorowana na analizie PEST¹⁹.

Pest to po angielsku *szkodnik*, a *pest control* to *deratyzacja*. Żartobliwie można by powiedzieć, że stosując analizę PEST mamy szansę wytepić „szkodniki”, które stanowią zagrożenie dla realizacji programu, czyli uniknąć sytuacji, kiedy z powodu jakiegoś czynnika zewnętrznego jego realizacja okaże się niemożliwa.

PEST to skrót pochodzący od angielskich słów: *Political, Economic, Social, Technological* dający się przełożyć na analizę następujących czynników:

- **P (Polityczno-Prawne czynniki)** – np., *Czy planowane działania są zgodne z przepisami dotyczącymi ogólnie obowiązującego prawa (np. czy nie naruszają Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 o ochronie danych osobowych, prawa oświatowego, czy są spójne ze wskazaniami zawartymi w orzeczeniu, czy opinii, a także z zapisami zawartymi w karcie indywidualnych potrzeb ucznia).*
- **E (Ekonomiczne/Gospodarcze czynniki)** – np., *Czy uwzględniono warunki lokalowe, bazę szkoły, warunki organizacyjne, a także źródła, z których szkoła może czerpać pomoc i wsparcie w tym zakresie? Czy uwzględniono możliwości finansowe szkoły (sposób finansowania szkoły, możliwości pozyskiwania dodatkowych środków), a także możliwości finansowe rodziców?*
- **S (Socjokulturowe czynniki)** – np., *Czy zaplanowane cele oraz wynikające z nich zadania są zgodne z wartościami funkcjonującymi w szkole oraz wartościami istotnymi z punktu widzenia dziecka i jego rodziny? Czy uwzględniają potrzeby dziecka ze spe, a równocześnie nie pomijają potrzeb innych członków społeczności szkolnej (dzieci, rodziców, nauczycieli)? Czy uwzględniają specyfikę funkcjonowania danego środowiska (szkolnego, lokalnego)?*
- **T (Technologiczne czynniki)** – np., *Czy nauczyciele są przygotowani do poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji pochodzących z różnych źródeł, także związanych z innymi dziedzinami, takimi jak psychologia, pedagogika specjalna, medycyna, socjologia, informatyka, prawo itp.? Czy nauczyciele są gotowi do analizowania jakości własnej pracy, wykorzystywania różnorodnych metod i form pracy, specjalistycznego oprzyrządowania potrzebnego niektórym dzieciom, wykorzystywania technicznych środków dydaktycznych i różnorodnych pomocy wspierających funkcjonowanie dziecka w szkole? Czy nauczyciele znają i stosują metody aktywizujące uczniów, przeciwstawiając się tym samym werbalizmowi w nauczaniu?*

¹⁹ „Metoda ta służy do badania makrootoczenia organizacji. Istotą tego narzędzia jest określenie podstawowych sfer otoczenia, a więc tych obszarów, które mogą mieć kluczowy wpływ na funkcjonowanie organizacji i jej przyszłą strategię działania (analiza)” – źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/PEST> .

Jeśli na tej podstawie istnieje ryzyko, że pojawią się bariery, należy zadać sobie pytanie, czy możliwe jest ich przekroczenie (np., czy i ewentualnie co należy zrobić, by zmotywować nauczycieli do poszerzenia zakresu metod i form pracy, z których korzystają), czy też program wymaga modyfikacji (bo np. jest niezgodny z zapisami w prawie oświatowym lub nieadekwatny do potrzeb ucznia).

4.3. Monitoring i ewaluacja – praktyczne wskazówki²⁰

Podczas całego okresu realizacji indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego oraz planu działań wspierających należy go monitorować i poddawać ewaluacji. Bezczennym źródłem informacji będą spisywane obserwacje poszczególnych nauczycieli, czynione podczas realizacji zadań wynikających z programu/planu. Warto aby każdy nauczyciel cyklicznie (np. raz w tygodniu) robił krótkie notatki dotyczące każdego dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Mogą to być 1-3 zdania dotyczące konkretnych sytuacji czy osiągnięć ucznia. Na tej podstawie łatwiej będzie potem sporządzić okresową ocenę skuteczności realizowanych działań wspierających ucznia w pokonaniu trudności czy rozwijaniu mocnych stron i zdolności. Tego rodzaju modyfikacje mogą przyczynić się do efektywniejszej pomocy dziecku w szkole.

W dokonywanie przeglądu programu/planu i ocenę skuteczności pomocy świadczonej uczniowi powinni być włączeni jego rodzice. Oni również mają uczestniczyć w zatwierdzaniu zmian wprowadzanych do przyjętego planu działań wspierających bądź indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego.

Ewaluacja efektów pracy służy ponownemu przyjrzeniu się sytuacji ucznia i jego potrzebom, zweryfikowaniu, które działania zostały podjęte i przyniosły skutek, które nie przyniosły oczekiwanych efektów, a jakich działań nie podjęto. Na tej podstawie można ponownie spojrzeć przez pryzmat przedszkola, szkoły czy placówki na potrzeby dziecka i zastanowić się, jakiego rodzaju dostosowań i wsparcia dziecko będzie potrzebowało w kolejnym roku edukacji.

Ważne!

Działania realizowane wobec ucznia w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym czy planie działań wspierających powinny być monitorowane, a ich skuteczność poddana okresowej ocenie (ewaluacji).

Warto zadbać, by ewaluacja miała charakter praktyczny i służyła:

- lepszemu zrozumieniu istoty problemu i wytyczeniu kierunku dalszej pomocy, by nie kontynuować działań nieefektywnych,
- sprawdzeniu czy realizowany program i działania faktycznie wspierają ucznia w rozwoju, osiąganiu postępów, ale też sprawdzeniu czy zastosowane metody, środki były właściwe (może to dorośli – nauczyciele, specjaliści mają zmienić swój styl pracy, zastosowane metody czy środki),
- zidentyfikowaniu mocnych (wartych kontynuowania) i słabych (wymagających zmiany czy przerwania) elementów indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego i planu działań wspierających, dotyczących danego ucznia (właściwe metody? osoby? specjaliści? zajęcia?),
- doskonaleniu dalszego procesu pomocy i wspierania ucznia, a także optymalizowaniu proporcji między nakładami a wynikami. Zdarza się, że podejmujemy wiele działań, ale nie pomagają one dziecku, są obok ucznia, jego potrzeb.

²⁰ Opracowano z uwzględnieniem doświadczeń z projektu „Szkoła dla wszystkich” realizowanego przez CMPPP.

- weryfikacji podejmowanych działań, by dziecko osiągało sukces i poprawę funkcjonowania w różnych sferach, zaś nauczyciele, specjaliści i rodzice mieli poczucie satysfakcji i zadowolenia.

Jakie aspekty udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej warto poddać ocenie:

1. Zasoby używane do realizacji programu/planu działań:

- osoby realizujące program, odpowiedzialne za poszczególne działania: nauczyciele, specjaliści (w tym logopedzi, pedagodzy wspierający, psychologowie), rodzice – warto poddać refleksji ich styl i sposób pracy, jakość i częstotliwość kontaktów zarówno z dzieckiem, jak i pomiędzy sobą.
- rodzaj udzielonego wsparcia oraz stosowane metody pomocy – czy te zastosowane są właściwe, czy należy je zmienić, ponieważ nie przynoszą efektów i nie motywują dziecka do dalszej pracy. Np. dziecko uczestniczy w zajęciach wyrównawczych w grupie, ale nie jest w stanie z nich korzystać z powodu nieśmiałości i napięcia psychicznego- wtedy wycofajmy się z takiej formy pomocy. Informację o skuteczności/nieskuteczności zastosowanych form pomocy i wsparcia należy umieścić w programie/karcie, by uniknąć powtarzania nieefektywnych działań i stosowania nieskutecznych metod pomocy,
- częstotliwość i jakość kontaktów pomiędzy osobami realizującymi program/plan działań – czy te, które zaplanowano (np. zespół zaplanował, że spotyka się raz w miesiącu w celu omówienia realizacji programu) były wystarczające. Jeśli okaże się, że potrzebne są spotkania raz w tygodniu – informacja taka powinna znaleźć się w programie/karcie. Podobnie częstotliwość i jakość kontaktów z rodziną, pracownikami poradni psychologiczno-pedagogicznej lub innymi osobami, np. trenerami, pod opieką których pozostaje uczeń. W programie/planie działań winny także znaleźć się zapisy dotyczące zmian w postępowaniu z dzieckiem w związku z jego chorobą (np. zmiana leków, zmiana dawkowania) czy stosowaną terapią oraz informacje na temat tego, kto odpowiada za te działania,
- nakłady finansowe – jak użyte środki i ich wysokość wpłynęły na pomoc dziecku (np. godziny wyrównawcze, zajęcia logopedyczne, inne dodatkowe zajęcia), czy zastosowane metody są właściwe, czy środki należy przekazać na inne działania, np. na rozwój zainteresowań i zdolności dziecka.

2. Skuteczność podejmowanych działań (z uwzględnieniem opinii ucznia i jego rodziców):

- edukacyjnych – np., czy udzielone dziecku wsparcie jest wystarczające? Na jakich przedmiotach wymaga dodatkowej pomocy? Jakich zmian wymaga styl nauczania? Np. czy przy realizacji treści programowych uwzględniono zainteresowania, hobby, mocne strony, zdolności ucznia,
- wychowawczych – np., czy wystarczająco wprowadziliśmy w problematykę dziecka ze specjalnymi potrzebami inne dzieci, jak dziecko ma zorganizowane zajęcia specjalistyczne? Być może jest w związku z takimi zajęciami wyłączone z lekcji, co jest nie do przyjęcia i jest niezgodne z przepisami prawa – w tej sytuacji dziecko nie ma możliwości integrowania się z rówieśnikami i potrzebuje dodatkowego wsparcia itd.,
- informacyjnych – np., jak wygląda wymiana informacji o potrzebach i zastosowanej terapii czy formach wsparcia dziecka pomiędzy nauczycielami uczącymi w klasie, pomiędzy wychowawcą – nauczycielami przedmiotów, nauczycielami – rodzicami, nauczycielami – rówieśnikami, nauczycielami – dzieckiem?
- zmian w środowisku szkolnym i pozaszkolnym – np., czy zmiany w środowisku fizycznym (ustawienie ławek w klasie, dostęp do pomocy szkolnych, stanowisko pracy ucznia), zastosowane ułatwienia, droga dziecka do szkoły pomagają zaspokajać potrzeby dziecka,
- współpracy ze specjalistami, trenerami spoza szkoły – np. konsultacji i zabiegów specjalistycznych: lekarskich, rehabilitacyjnych, pracy z ekspertami,
- zmian w zapisach prawa wewnątrzszkolnego – czy zapisy w statucie szkoły, wewnątrzszkolnych zasadach oceniania, w programie wychowawczym związane z obecnością

dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi są wystarczające, czy wszyscy członkowie szkolnej społeczności je znają.

3. Zmiany i postępy w nauce i funkcjonowaniu społecznym ucznia – dokumentacja tego, co dziecko osiągnęło, obejmująca wiedzę, umiejętności, aktywność i systematyczność wysiłków. Taka wieloaspektowa, opisowa ocena osiągnięć, poza funkcją informacyjną, motywuje dziecko, wspiera jego poczucie odpowiedzialności (może ono samo ocenić, czy jest zadowolone z tego, co udało mu się osiągnąć). Ważne jest, by postępy rozumieć nie tylko w kontekście dydaktycznym, ale również w sferze emocjonalnej (np. potrafi kontrolować emocje) czy zmian w zachowaniu (np. potrafi nawiązywać relacje, zgłasza się na lekcjach).

Warto pamiętać, że monitoring i ewaluacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniów posiadających kartę i PDW to będzie **jedna ewaluacja, a nie oddzielne działania**, ponieważ dotyczyć będzie pomocy udzielanej jednemu uczniowi.

4.4. Obserwacja jako metoda monitorowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi

Obserwacja jest istotną metodą pozyskiwania informacji o uczniu. Jest przydatna zarówno na etapie wstępnego rozpoznania, jak również w trakcie monitorowania, a później ewaluowania pomocy udzielanej uczniowi. Z tego powodu poświęcamy jej nieco uwagi w niniejszej publikacji.

Ważne jest, aby nauczyciele znali i potrafili stosować zasady prowadzenia obserwacji. Tylko wówczas zebrane na temat dziecka informacje mogą być rzetelną podstawą do określania jego potrzeb i możliwości. Obserwacja polega na **zbieraniu danych** o obserwowanym obiekcie (np. osobie, zjawisku, zdarzeniu) **na drodze spostrzeżeń** w bardziej lub mniej ukierunkowany i usystematyzowany sposób. W codziennej pracy wielu nauczycieli korzysta z gromadzenia informacji o uczniach na drodze swobodnej obserwacji – nauczyciel patrzy na dzieci i próbuje zapamiętać, w jaki sposób się zachowują, co potrafią, jak funkcjonują, jakie robią postępy i jak sobie radzą w różnych sytuacjach. Ponieważ pamięć ludzka jest zawodna, warto aby nauczyciele spisywali swoje spostrzeżenia. Nie muszą to być długie zapiski – wystarczą jedno-dwa zadania opisujące obserwowaną rzeczywistość. Jeśli nauczyciel zauważa jakieś trudności lub szczególne zdolności u dziecka, warto aby pokusił się o **obserwację ukierunkowaną**. W tym przypadku obserwacja prowadzona przez nauczyciela będzie świadomym, celowym i planowym procesem. Ważne, aby obserwacja ucznia obejmowała **wszystkie najważniejsze sfery rozwoju dziecka**. Zaproponowana powyżej karta indywidualnych potrzeb ucznia może stanowić dobry schemat do prowadzenia ukierunkowanej obserwacji, gdyż wskazuje podstawowe ważne obszary funkcjonowania dziecka. Nauczyciel powinien określić czas zbierania informacji o dziecku (jak długo i w jaki sposób będzie obserwował dziecko), by zebrany przez niego materiał mógł być uznany za przydatny i diagnostyczny.

Obserwacja jest jedną z bardziej wszechstronnych technik zbierania informacji, gdyż zakłada bezpośredni kontakt z osobą podlegającą obserwacji, daje tym samym **możliwość uwzględnienia kontekstu sytuacyjnego wystąpienia danego zachowania**. W przypadku dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest niezwykle ważne, żeby zobaczyć ich funkcjonowanie w kontekście specyfiki życia szkoły. Warto pamiętać, że dziecko w domu, wśród bliskich osób, może funkcjonować nieco odmiennie niż na terenie szkoły, gdzie znajduje się w dużej grupie rówieśniczej, wśród obcych (zwłaszcza na początku) osób, w dużym budynku, gdzie musi sprostać wyzwaniom, które stawia przed nim szkoła.

Nauczyciel wchodzący w rolę obserwatora powinien **posiadać niezbędną wiedzę** dotyczącą prawidłowości rozwojowych dziecka w określonym wieku, a także powinien weryfikować stawiane w toku obserwacji hipotezy, aby uniknąć błędnego zaszeregowania problemów dziecka.

Osoba prowadząca obserwację powinna to robić **rzetelnie**. Oznacza to, że obserwator prowadzi dokładny, fotograficzny zapis tej rzeczywistości, nie kierując się własnymi przekonaniem, nie próbując dopasowywać rzeczywistości do własnej wiedzy lub intuicji, podporządkowuje się celom,

a nie kieruje zaspokajaniem własnej ciekawości. Pomocną cechą jest również **spostrzegawczość**, która umożliwi rejestrację w krótkim czasie dużej liczby ważnych elementów dotyczących obserwowanego zachowania, zwrócenie uwagi na pewne istotne szczegóły (np. postawa ciała, mimika dziecka). Dobry obserwator jest **obiektywny**, czyli nie kieruje się własnymi przekonaniem czy emocjami, podczas prowadzenia obserwacji unika interpretowania i oceniania. Chęć poszerzenia wiedzy na temat sytuacji dziecka i zainteresowanie jego osobą są czynnikami wpływającymi na trafność prowadzonej obserwacji i działającymi motywująco na nauczyciela.

Pamiętać należy, że pierwszy etap obserwacji to dokładne opisywanie rzeczywistości. **Przedwczesna interpretacja** jest jednym z podstawowych błędów, które można popełnić i może sprawić, że obserwator pośpieszne interpretacje zacznie traktować jako fakty niepodlegające weryfikacji. Próba wyjaśniania pewnych zachowań w trakcie zbierania materiału obserwacyjnego może prowadzić do utraty obiektywizmu (będzie postrzegał dalsze zdarzenia przez pryzmat przedwcześnie wyciągniętych wniosków). W przypadku, gdy **spostrzeżenia są powierzchowne lub stroniczne**, trudno oczekiwać, że wnioski wyciągnięte po dokonaniu diagnozy będą prawidłowe. Do takich zniekształceń może doprowadzić uleganie własnym sympatiom czy antypatiom, pomijanie pewnych faktów jako mało istotnych, a także poleganie na własnej pamięci (np., jeśli prowadzona jest obserwacja przez dwa tygodnie, obserwator, który nie robił na bieżąco notatek, nie będzie w stanie odtworzyć wielu szczegółów). Z tym ostatnim często wiąże się **niekompletność i niedokładność** opisu zaobserwowanych danych.

Innym błędem jest **niewłaściwa interpretacja zebranego materiału**, która może wynikać z niedostatecznego rozumienia prawidłowości rozwojowych człowieka, słabej umiejętności wiązania tego, co się aktualnie dzieje z przeszłymi doświadczeniami, próbą tłumaczenia obserwowanego zachowania w zgodzie z własnymi doświadczeniami z przeszłości. Na popełnienie tego błędu są szczególnie narażeni obserwatorzy nadmiernie pewni siebie i ci, którzy czują się niepewni i próbują tę niepewność maskować.

Właśnie zespołowa formuła pracy nauczycieli pozwoli na uniknięcie błędów – nauczyciele mają bowiem możliwość wymiany między sobą spostrzeżeń o dziecku, rozmowy ze specjalistami, co sprzyja obiektywizacji działań adresowanych do ucznia.

5. DORADZTWO EDUKACYJNO-ZAWODOWE

Doradztwo edukacyjno-zawodowe w nowej formule, niemniej jednak uwzględniającej dotychczasowe doświadczenia szkół, ma być realizowane we wszystkich szkołach i placówkach, na różnych etapach edukacyjnych, w stosunku do ogółu uczniów. Podkreśla się jednak jego duże znaczenie na etapie edukacji gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej, wtedy bowiem uczniowie przygotowują się do podejmowania niezwykle ważnych decyzji dotyczących wyboru dalszego kształcenia lub zawodu. To szczególnie istotne w przypadku ucznia szkoły gimnazjalnej. Regulacje dotyczące tej sfery znajdują się w §16 rozporządzenia *w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*.

Treści doradztwa edukacyjno-zawodowego realizują również nauczyciele poszczególnych zajęć edukacyjnych, w mniejszym lub większym zakresie, w zależności od rodzaju nauczanego przedmiotu. Treści te wynikają bowiem z podstawy programowej kształcenia ogólnego. Tej tematyce poświęcane są również godziny będące do dyspozycji wychowawcy klasy. Elementy doradztwa edukacyjno-zawodowego pojawiają się na wielu przedmiotach, a rolą nauczyciela jest wskazanie uczniom ważności tej problematyki, rozpoznawanie ich potrzeb w tym zakresie poprzez uważne obserwowanie, dawanie instrumentów samopoznania.

Doradztwo edukacyjno-zawodowe ma szczególne znaczenie w przypadku uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, gdyż uczniowie ci wymagają wczesnego rozpoznania i oceny w tym kontekście ich możliwości psychofizycznych. Celem działań jest odpowiednie wykorzystanie potencjału ucznia z uwzględnieniem jego indywidualnych potrzeb – ważna jest korekta deficytów lub

rozwijanie ponadprzeciętnych zdolności, kształtowanie odpowiednich relacji społecznych, uwzględnienie przeciwwskazań zdrowotnych do wykonywania zawodu.

Pomocny dla nauczyciela będzie tu zespół, w zadaniach którego leży również planowanie doradztwa edukacyjno-zawodowego. Już na samym początku tworzenia indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego i planu działań wspierających należy określić, czy dany uczeń będzie wymagał wsparcia w postaci porad i konsultacji z doradcą lub nauczycielem koordynującym zadania z obszaru doradztwa edukacyjno-zawodowego. Na etapie przejścia z systemu edukacji do rynku pracy część posiedzenia zespołu będzie zapewne poświęcona na rozmowę doradcą z uczniem. Należy się do niej przygotować. Warto w tym celu skorzystać z materiałów zamieszczonych na stronie internetowej EADSPE: www.european-agency.org.

Podmiotami odpowiedzialnymi za realizację działań w obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego będzie nie tylko doradca zawodowy lub nauczyciel planujący i koordynujący zadania z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkole lub placówce, ale również nauczyciel wychowawca i nauczyciel przedmiotowy.

Ważne!

Zadania nauczyciela planującego i realizującego zadania z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkole i placówce oraz doradcy zawodowego (§ 31 ust.1 i 2) są następujące:

- *systematyczne diagnozowanie zapotrzebowania uczniów na informacje edukacyjne i zawodowe oraz pomoc w planowaniu kształcenia i kariery zawodowej,*
- *gromadzenie, aktualizacja i udostępnianie informacji edukacyjnych i zawodowych właściwych dla danego poziomu kształcenia,*
- *udzielanie indywidualnych konsultacji uczniom i rodzicom,*
- *prowadzenie zajęć przygotowujących uczniów do świadomego planowania kariery i podjęcia roli zawodowej,*
- *koordynowanie działalności informacyjno-doradczej prowadzonej przez szkołę i placówkę,*
- *współpraca z innymi nauczycielami w tworzeniu i zapewnieniu ciągłości działań w zakresie doradztwa edukacyjno-zawodowego.*

Rozporządzenie określa **formy organizowania pomocy psychologiczno- pedagogicznej w obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego**, wskazując na *zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej (§ 5 ust.6 w/w rozporządzenia)*. Nie wyczerpuje to wielu innych form organizowania pomocy w tym zakresie, co zostanie przedstawione w niniejszym rozdziale poradnika, w części dotyczącej modelu planowania i organizacji zadań z doradztwa edukacyjno-zawodowego.

Ważne jest stosowanie **narzędzi diagnostycznych wspomagających proces rozpoznawania predyspozycji zawodowych** uczniów, którzy nie zawsze są w stanie samodzielnie określić swoje zainteresowania i preferencje zawodowe.

Do wykorzystania będzie również internetowy system informacji edukacyjno-zawodowej, portal zawierający informacje dla użytkowników dostępne z poziomu centralnego, regionalnego oraz lokalnego. Jest to projekt systemowy realizowany od 2009 r. przez Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, z założenia adresowany do uczniów, rodziców, nauczycieli i doradców zawodowych. Obecnie opracowany jest wstępny zarys modelu organizacji poradnictwa zawodowego oraz koncepcja portalu.

Istnieje poza tym wiele specjalnych programów orientacji zawodowej, z których korzystają doradcy, a obecnie, w pewnych zakresach, mogą z nich skorzystać również nauczyciele. Podstawowe treści jakie zawierają, dotyczą rozwijania świadomości szans i możliwości oferowanych przez szkoły, prezentują zawody i miejsca pracy, uczą oceny własnych zdolności, umiejętności, kwalifikacji potrzeb, pomagają określać wartości i zainteresowania, to także nauka procesu podejmowania decyzji, stylów decyzyjnych, nauka radzenia sobie ze zmianą.

Szkoły gimnazjalne i ponadgimnazjalne doradztwo zawodowe mają również obecnie wpisane w swoje zadania. Mają zatem już doświadczenia w realizacji tej tematyki, o czym świadczą przykłady dobrych praktyk popularyzowanych w środowisku oświatowym. Wymogiem współczesnej chwili jest natomiast konieczność doskonalenia pracy nauczycieli i specjalistów z uczniami w tym zakresie. Można to osiągnąć poprzez:

- wymianę doświadczeń z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego pomiędzy nauczycielami i specjalistami różnych szkół i placówek,
- uczestnictwo w szkoleniach organizowanych przez ośrodki doskonalenia nauczycieli, poradnie psychologiczno-pedagogiczne w tym specjalistyczne, KOWEŻiU, instytucje rynku pracy, szkoły wyższe, inne instytucje i organizacje.
- korzystanie z europejskiej sieci doradztwa zawodowego – Sieć Eurodoradztwa (EUROGUIDANCE Network) i Eures,
- stopniowe wprowadzanie w życie użytecznego narzędzia służącego realizacji doradztwa edukacyjno-zawodowego – Indywidualnego Planu Przejścia (Tranzycji),
- inne działania.

5.1. Rola i zadania instytucji wsparcia zewnętrznego w obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkołach i placówkach

W realizacji zadań z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego przez nauczycieli w szkołach i placówkach powinna być uwzględniona niezbędna współpraca z instytucjami wsparcia zewnętrznego. I tak, przed poradniami psychologiczno-pedagogicznymi stoi nowe zadanie – praca już nie tylko bezpośrednio z uczniem, lecz z dorosłymi, którzy mają z nim codzienny kontakt, potrafią ocenić jego możliwości, deficyty, zainteresowania. Będzie to wspieranie nauczycieli przedmiotów, wychowawców, psychologów i pedagogów szkolnych oraz doradców zawodowych w szkołach w procesie rozpoznawania u uczniów potrzeb w zakresie doradztwa, umiejętnej obserwacji dzieci i młodzieży, udzielania im pomocy w rozpoznawaniu mocnych i słabych stron, preferencji zawodowych, w zbieraniu informacji o zawodach, rynku pracy.

Działalność ta przybierze formę doradztwa merytorycznego dla nauczycieli – może to być pomoc w kompletowaniu narzędzi pracy, metod pracy, planowaniu pracy z zakresu doradztwa, konstruowaniu programów, warsztatów, kursów i scenariuszy zajęć oraz konsultacje dla nauczycieli doradców. Kontynuowana będzie diagnostyka i doradztwo dla uczniów i ich rodziców/opiekunów z różnymi problemami indywidualnymi, tj. różnice w planach zawodowych ucznia i rodzica/opiekuna prawnego, problemy zdrowotne – określenie wskazań i przeciwwskazań do dalszego kształcenia i wykonywania określonego zawodu, kryzysy na pewnym etapie rozwoju i kształcenia.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17.11.2010 r. w sprawie zasad działania poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych wyszczególnia pomoc w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniu kształcenia i kariery zawodowej jako jedno z trzech podstawowych zadań poradni (§1 ust 1 i § 1 ust 2 pkt 4). Obok pomocy udzielanej bezpośrednio uczniom jej zadaniem jest *wspieranie nauczycieli przedszkoli, szkół i placówek w planowaniu i realizacji zadań z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego.*

Poradnie psychologiczno-pedagogiczne udzielają, we współpracy z placówkami doskonalenia nauczycieli, wsparcia merytorycznego nauczycielom, wychowawcom grup wychowawczych oraz specjalistom udzielającym pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolach, szkołach i placówkach (§1 ust 2 pkt 14 ww. rozporządzenia).

5.2. Współpraca poradni ze szkołami i placówkami

Współpraca poradni ze szkołami i placówkami może być prowadzona np. jako:

- instruktaże i szkolenia warsztatowe,

- grupy wsparcia dla nauczycieli,
- udział w pracach zespołu,
- konsultowanie propozycji zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej,
- indywidualne porady dla uczniów i rodziców.

Oznacza to stosownie do potrzeb częstszą niż dotychczas obecność pracowników poradni w szkołach lub placówkach i wspólną z nauczycielami i specjalistami realizację niektórych zadań. Sprzyjać to będzie osiągnięciu głównego celu wprowadzanych przez MEN zmian – pomoc powinna być świadczona szybko i blisko ucznia i ma cechować się skutecznością.

Poradnie będą realizować te zadania we współpracy z ośrodkami doskonalenia nauczycieli i innymi instytucjami wspierającymi. W obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego konieczna jest współpraca między innymi z KOWEziU, Ośrodkiem Rozwoju Edukacji, wojewódzkimi i powiatowymi ośrodkami doskonalenia nauczycieli, bibliotekami pedagogicznymi, instytucjami rynku pracy, uczelniami wyższymi, stowarzyszeniami i pracodawcami.

Model doradztwa edukacyjno-zawodowego odpowiadającego intencjom twórców polityki oświatowej jest w fazie powstawania. Podkreślić należy, że wiele szkół, głównie gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, wypracowało swój własny sposób postępowania. Będzie on wymagał obecnie jedynie weryfikacji i adaptacji do nowych regulacji prawnych.

5.3. Praca z uczniem w obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkole

Proponujemy, aby praca z uczniami w **obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego** przebiegała z uwzględnieniem następujących kroków:

- określenie potrzeb szkoły, nauczycieli, uczniów, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- zaplanowanie działań:
 - forma pomocy – zajęcia (indywidualne, grupowe), wycieczki do zakładów pracy, porady, konsultacje, spotkania – targi szkół i pracy (organizowane np. przez „Perspektywy”, AIESEC),
 - czas – zajęcia lekcyjne, zajęcia specjalistyczne, posiedzenia zespołu i podczas nich rozmowy z uczniem, szczególnie na początku nauki w danej szkole i na zakończenie edukacji w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej,
 - tworzenie i systematyczna aktualizacja bazy informacyjno-edukacyjnej z zakresu orientacji i poradnictwa zawodowego,
 - działania wspierające rodziców – spotkania informacyjne, indywidualne spotkania i porady, w koniecznych przypadkach porady i konsultacje u specjalistów, włączenie rodziców jako przedstawicieli różnych zawodów do działań w obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego,
 - współpraca z instytucjami wspierającymi, tj.: urzędami pracy, izbami rzemieślniczymi, OHP, centrami kształcenia zawodowego i ustawicznego konkretnych branż, centrami informacji zawodowej, zakładami pracy,
- realizacja i monitoring podejmowanych działań,
- ewaluacja działań.

Tworzona dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi **karta indywidualnych potrzeb ucznia**, jak również **indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny**, są dokumentami ważnymi w procesie doradztwa edukacyjno-zawodowego dla tych uczniów. „Analizą informacji zawartych w karcie będzie się można posłużyć w trakcie indywidualnych konsultacji z uczniem dotyczących wyboru kształcenia i zawodu. W przypadku uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wymienione wyżej funkcje, analogicznie jak karta, spełniać będzie indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny” (uzasadnienie do § 27 i 28 rozporządzenia

Ministra Edukacji Narodowej z dn. 17.11.2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach).

Dla właściwie prowadzonego doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkole ogromnego znaczenia nabiera prawidłowa organizacja tego procesu. Proponujemy w tym zakresie **model oparty na wzajemnej współpracy nauczycieli, specjalistów szkolnych, pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych**. Szansę widzimy w ramach funkcjonujących w szkołach zespołów. Podkreślić trzeba również konieczność stałości i systematyczności tego procesu – nie należy podejmować działań z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego zbyt późno, np. dopiero w trzeciej klasie gimnazjum, ale już w klasie pierwszej, w trakcie poznawania ucznia, jego zdolności, motywacji do nauki, odporności emocjonalnej.

Podkreślić należy **wagę wielozakresowego doradztwa**, a w szczególności wspomaganie nauczycieli i szkolnych doradców zawodowych w pracy z uczniami szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Ich zadaniem jest dostarczanie informacji o rynku pracy, orientacji w świecie zawodów, przygotowanie ucznia do planowania kariery zawodowej, informowanie o możliwościach kształcenia, jak również wspomaganie ucznia w zakresie samopoznania – jakie ma preferencje, zamiłowania, style uczenia się, komunikacji, podejmowania decyzji. W tym ostatnim obszarze nauczyciele i doradcy zawodowi mogą być wspierani przez specjalistów z poradni psychologiczno-pedagogicznych. Współpraca tych dwóch podmiotów jest również konieczna w przypadku uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, lecz trzeba mieć świadomość, że doradztwo edukacyjno-zawodowe w stosunku do tych uczniów musi być w uzasadnionych przypadkach zorganizowane we współpracy z innymi podmiotami, m.in. lekarzami różnych specjalności i medycyny pracy, specjalistami ze szkół specjalnych i integracyjnych. Potrzebna jest tu wiedza o ograniczeniach i przeciwwskazaniach zdrowotnych z uwagi na stan zdrowia ucznia, o ofercie edukacyjnej i możliwościach rynku pracy dla uczniów z niepełnosprawnością i innymi potrzebami.

Coraz częściej stosowane jest w krajach Unii Europejskiej narzędzie pracy ułatwiające proces doradczy – Indywidualny Plan Przejścia (Tranzycji) – IPP. Podczas tworzenia i realizacji wewnątrzszkolnego planu doradztwa edukacyjno-zawodowego warto jest wykorzystać wiedzę na ten temat. Model pracy metodą IPP być może znajdzie uznanie również w środowisku edukacyjnym polskich szkół – szczególnie w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych.

Proces doradczy w stosunku do ucznia gimnazjum rozpoczyna się od początku klasy pierwszej i prowadzony jest systematycznie przez trzy lata edukacji, a jego zwieńczeniem jest decyzja o wyborze dalszej drogi kształcenia i zbudowana w umyśle ucznia wizja swojej przyszłości. Podobną sekwencję działań można zaplanować w szkole ponadgimnazjalnej – inne będą natomiast formy doradztwa, z uwagi na większą samodzielność uczniów i ich dojrzałość intelektualną, odmienne źródła informacji zawodowej (np. biura karier, targi karier AIESEC, kontakty z uczelniami wyższymi, instytucjami rynku pracy).

Ważne!

Fundamentalnymi zasadami doradztwa edukacyjno-zawodowego realizowanego przez nauczycieli i specjalistów w stosunku do dzieci i młodzieży powinno być:

- szanowanie prawa do autonomii w podejmowaniu decyzji o wyborze szkoły lub zawodu,
- motywowanie do pracy nad swoimi brakami w zakresie wiedzy, kompetencji społecznych, sumienia w kontekście dążenia do realizacji celu – dostania się do wybranej szkoły, zdobycia wymarzonego zawodu,
- stały udział młodego człowieka w procesie doradczym,
- zaangażowanie rodziny we wspieraniu młodego człowieka w wyborze szkoły i zawodu – w koniecznych przypadkach edukowanie rodziców/opiekunów w zakresie postaw sprzyjających osiągnięciu przez dziecko samodzielności i realistycznej samooceny,
- wskazywanie na ścisły związek postrzeganych u ucznia zdolności i umiejętności z możliwościami wykonywania określonych zawodów.

Konieczna jest zmiana filozofii myślenia nauczycieli w zakresie ich roli jako doradców edukacyjno-zawodowych swoich uczniów. **Pokazanie uczniom, że uczą się w perspektywie dorosłości i możliwości pełnienia ról społecznych i zawodowych – to ważna misja nauczycieli, doradców zawodowych, psychologów i pedagogów szkolnych.** Celem ich działań w obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego powinno być budowanie w uczniach wiary w siebie, determinacji w osiąganiu celów, ale również umiejętności dokonywania realistycznej samooceny i wyciągania wniosków z kryzysu.

Wszyscy uczniowie mają prawo do uzyskania porady wspomagającej ich w trudnym procesie podejmowania decyzji zawodowej, przy czym wobec uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi proces ten wymaga szczególnej odpowiedzialności i dużego profesjonalizmu ze strony kadry pedagogicznej szkół i placówek, poradni psychologiczno-pedagogicznych, ośrodków doskonalenia nauczycieli oraz innych instytucji.

6. BUDOWANIE KOALICJI NA RZECZ UCZNIÓW ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI

W celu zapewnienia optymalnych warunków edukacji uczniom z różnorodnymi potrzebami edukacyjnymi konieczne jest m.in. budowanie odpowiedniego klimatu dla pracy z nimi w szkole i w środowisku rodzinnym. Potrzebna jest tu koalicja wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za zapewnienie pomocy psychologiczno-pedagogicznej dziecku i rodzinie, wysoki poziom edukacji (kompetentne kadry), rozwój szkoły, która odpowiednio zaspokoi potrzeby tych uczniów.

Poradnik, który adresujemy przede wszystkim do nauczycieli i specjalistów, zakłada, że współczesny nauczyciel ma być **ekspertem do spraw kształcenia**. W swojej pracy powinien uwzględniać zmiany w kierunku rozwoju społeczeństw wiedzy i nowych mediów oraz osiągnięcia badań naukowych. Ważnym aspektem jego działań jest odchodzenie od perspektywy lokalnej/krajowej na rzecz perspektywy europejskiej oraz międzykulturowość i globalizacja.

W procesie organizowania kształcenia i udzielania pomocy uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi te aspekty pracy nauczyciela nabierają szczególnego znaczenia i nie mogą być pomijane w codziennej pracy z uczniem. Wiele się mówi o konieczności wyzwolenia u edukatorów kreatywności, innowacyjności i otwartości na zmiany – praca z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi daje szerokie pole rozwinięcia tych cech. Prawidłowy rozwój i osiągnięcia uczniów, również te na miarę ich możliwości, mogą stanowić silny bodziec do dalszej pracy z nimi i ich rodzicami. Rolą nauczyciela jest też budowanie klimatu sprzyjającego optymalnej organizacji kształcenia i udzielania pomocy uczniom ze SPE i aktywne poszukiwanie koalicjantów w środowisku lokalnym i wśród organizacji pozarządowych i różnych instytucji.

Dotychczasowe doświadczenia szkół i placówek wskazują, że zadania z zakresu udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej rodzinie, dzieciom i młodzieży realizują, oprócz nich samych, m.in. centra pomocy rodzinie, ośrodki interwencji kryzysowej, ośrodki pomocy społecznej, świetlice socjoterapeutyczne i środowiskowe, organizacje pozarządowe podejmujące skuteczne, precyzyjnie adresowane działania na rzecz wyrównywania szans edukacyjnych grup defaworyzowanych lub grup mających różnorodne potrzeby, m.in. uczniów szczególnie uzdolnionych. Powinno się dążyć, aby działania te dotyczyły również innych dzieci i młodzieży przejawiających określonego typu trudności, które warunkują ich specjalne potrzeby edukacyjne. Należy mieć na uwadze, że obszar doradztwa edukacyjno-zawodowego jest tym obszarem działań szkoły, który wymaga zwiększonego wsparcia organizacyjnego, merytorycznego ze strony podmiotów współpracujących ze szkołą.

Prawodawca określa, jakie zadania stoją przed koalicjantami szkoły i jest to:

- wspieranie szkół, przedszkoli i placówek w działaniach zmierzających do wzbogacenia bazy dydaktycznej o specjalistyczny sprzęt i pomoce dydaktyczne,
- organizowanie szkoleń i konferencji,

- udział przedszkoli, szkół i placówek w przedsięwzięciach służących zaspokajaniu potrzeb uczniów, organizowanych przez te instytucje i organizacje w formie honorowego patronatu lub spotkań z uczniami, nauczycielami i rodzicami uczniów,
- przedsięwzięcia realizowane w przedszkolach, szkołach i placówkach.

6.1. Współpraca przedszkoli, szkół i placówek z ośrodkami doskonalenia nauczycieli

Na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dn. 19 listopada 2009 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz.U Nr 200 poz. 1537) do podstawowych zadań publicznych placówek doskonalenia prowadzonych przez samorząd województwa należy opracowywanie we współpracy z organami sprawującymi nadzór pedagogiczny priorytetów doskonalenia zawodowego nauczycieli i nauczycieli – doradców metodycznych w województwie, przygotowanie i realizacja programów doskonalenia zawodowego, w tym również w zakresie zarządzania oświatą. §.15 ust 1 pkt 6 ww rozporządzenia mówi, że do zadań tych należy również organizowanie różnorodnych form współpracy i wymiany doświadczeń, w tym warsztatów, konferencji i seminariów dla nauczycieli poszczególnych szkół i rodzajów placówek, natomiast pkt 7 podkreśla wspieranie inicjatyw nauczycieli oraz wspomaganie samokształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli. We współpracy z organami sprawującymi nadzór pedagogiczny odbywa się organizowanie działań na rzecz rozwoju zawodowego nauczycieli oraz doradztwa metodycznego dla nauczycieli (§15 ust 1 pkt 8 i 9).

Publiczne placówki doskonalenia prowadzone przez gminy i powiaty realizują zadania z zakresu doskonalenia zawodowego nauczycieli, ze szczególnym uwzględnieniem doradztwa metodycznego (§ 17 ww rozporządzenia).

Do zadań nauczyciela – doradcy metodycznego należy w szczególności wspomaganie nauczycieli oraz rad pedagogicznych w:

- planowaniu, organizowaniu i badaniu efektów procesu dydaktyczno-wychowawczego,
- doborze i adaptacji lub tworzeniu programów nauczania i materiałów dydaktycznych,
- rozwijaniu umiejętności metodycznych i podejmowaniu działań innowacyjnych (§ 22 ust 2. pkt 1-4 ww. rozporządzenia).

Nauczyciel – doradca metodyczny realizuje powyższe zadania poprzez: udzielanie indywidualnych konsultacji, prowadzenie zajęć edukacyjnych, zajęć otwartych i zajęć warsztatowych oraz organizowanie innych form doskonalenia wspomagających pracę dydaktyczno-wychowawczą nauczycieli (§.22 ust 3 pkt 1-3 ww rozporządzenia). Planuje on zadania stosownie do potrzeb we współpracy z placówkami doskonalenia, bibliotekami szkolnymi oraz organami sprawującymi nadzór pedagogiczny (§ 22 ust 4).

W § 14 określa się, iż *placówki te mogą realizować również inne zadania z zakresu doskonalenia zawodowego nauczycieli zlecone przez ich organy prowadzące* – co daje możliwość podjęcia ściślejszej **współpracy z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi** uregulowanej § 32 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dn. 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach: **Wsparcie merytoryczne dla nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów udzielających pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce zapewniają poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym poradnie specjalistyczne oraz placówki doskonalenia nauczycieli.** Zadanie to precyzuje również rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych. W myśl przepisów tego rozporządzenia do zadań poradni należy *udzielanie we współpracy z placówkami doskonalenia nauczycieli wsparcia merytorycznego nauczycielom, wychowawcom grup wychowawczych*

i specjalistom udzielającym pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolach, szkołach i placówkach.

Opracowywane dla uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego **indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne** oraz dla innych uczniów potrzebujących pomocy psychologiczno-pedagogicznej **plany działań wspierających** określają *działania wspierające rodziców oraz zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży*, o których mowa w § 5 ust.2 pkt 5 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych oraz w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (§ 5 ust. 2 pkt 5).

Należy więc wypracować zasady współpracy placówek doskonalenia nauczycieli z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi w obszarze organizacji kształcenia i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Dobrą bazą będą już podjęte wspólne kontakty i przykłady dobrych praktyk w zakresie tej współpracy.

Ośrodki doskonalenia nauczycieli mają do odegrania znaczącą rolę w animowaniu inicjatyw szerokiego środowiska edukacyjnego na rzecz wspierania uczniów ze SPE. Nawiązują współpracę z uczelniami wyższymi, instytucjami badawczymi i organizacjami pozarządowymi, stawiając sobie za cel doskonalenie kadry pedagogicznej. Obecnie powinny położyć nacisk na doskonalenie nauczycieli w zakresie metod nauczania grup zróżnicowanych, podnoszenia umiejętności pracy zespołowej, metod oceniania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a przede wszystkim indywidualizacji pracy z uczniem.

6.2. Rola poradni psychologiczno-pedagogicznych we wspieraniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Szczególną rolę w procesie wspierania dzieci, młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i ich rodziny odgrywają poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym specjalistyczne. Odgrywają one bardzo ważną rolę w procesie prewencji i wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka. To, czy rodzic będzie dobrze przygotowany wraz z dzieckiem do wejścia w środowisko szkolne, zależy od odpowiednio wcześnie rozpoznanych potrzeb rozwojowych jego dziecka, od udzielenia pomocy całej rodzinie, wykształcenia wszystkich właściwych postaw do problemu np. niepełnosprawności, dysfunkcji rozwojowych, ale również umiejętności rozpoznania potencjału i uzdolnień.

W przyjętej konwencji niniejszego poradnika zadania poradni psychologiczno-pedagogicznych opisano w odniesieniu do nowych zadań nauczycieli i dyrektorów pracujących w zespołach. Poradnie jednakże realizują szereg innych zadań na rzecz ogółu uczniów w szkołach, przedszkolach i placówkach i należy o tym pamiętać, organizując codzienną pracę z uczniami.

Jak podejmować współpracę z poradniami – przydatne wskazówki:

- na podstawie odpowiednio wcześnie podjętych działań mających na celu rozpoznanie potrzeb uczniów (obserwacja pedagogiczna, analiza dokumentów, wywiady środowiskowe) należy ocenić, czy i w jakim zakresie potrzebna będzie pomoc ze strony specjalistów z poradni psychologiczno-pedagogicznej (np., jeśli szkoła ma dzieci imigrantów, to należy ocenić potrzebę wsparcia w tym zakresie),
- zaplanowanie działań pomocowych (udział w zajęciach specjalistycznych, edukacyjnych, w pracach zespołu, spotkaniach z rodzicami), określenie harmonogramu spotkań, sprecyzowanie celu i form pomocy,
- ścisła współpraca dyrektora szkoły z dyrektorem poradni psychologiczno-pedagogicznej w celu zaplanowania koniecznych działań,

- wypracowanie formy dokumentowania podejmowanych przez pracowników poradni działań w szkole na rzecz uczniów, nauczycieli i rodziców.

Wskazanim byłoby jasne sprecyzowanie zadań i oczekiwań kierowanych w stosunku do pracowników poradni. Jeśli szkoła zatrudnia psychologa i pedagoga, należy określić, jaka będzie rola specjalistów z poradni, wspierających pracę takiej szkoły. Należy mieć na uwadze, by zadania nie dublowały się.

Pamiętaj!

Poradnie są ważnym sojusznikiem szkół w budowaniu koalicji na rzecz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z uwagi na doświadczenia we współpracy z organizacjami i instytucjami świadczącymi pomoc uczniom z niepełnosprawnością, zagrożonym niedostosowaniem i niedostosowanym społecznie, uczniom ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się i innym. Posiadają dobrą bazę informacyjną w tym zakresie oraz nawiązały ścisłą z nimi współpracę. Poradnie, realizując swoje zadania statutowe, nawiązują również współpracę międzyresortową – bardzo ważną w aspekcie rozwiązywania wielu istotnych problemów i trudności uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Ważne aspekty współdziałania poradni i szkół wynikające z dotychczasowych doświadczeń oraz z praktyk organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w innych krajach:

- Instytucje pomocowe w większości krajów UE i specjaliści ds. pomocy psychologiczno-pedagogicznej mają bezpośredni kontakt z uczniem w szkole, stawiają diagnozę na podstawie obserwacji i badań sporządzanych w sytuacjach naturalnych, współuczestnicząc w różnych formach aktywności szkolnej ucznia,
- Podkreślana jest konieczność specjalizowania się profesjonalistów (psycholog, logopeda, pedagog) w dziedzinie edukacyjnej, która obejmowałaby różnorodne potrzeby uczniów,
- Nawiązanie bardziej ścisłej współpracy z kadrami szkół specjalnych i integracyjnych w celu wypracowania modelu transferu wiedzy i umiejętności o metodykach szczegółowej pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, budowania środowiska sprzyjającego uczniom i stwarzającego im optymalne warunki edukacji i wychowania.
- Pomoc w diagnozowaniu środowiska zespołu klasowego i szkoły (rozpoznanie potrzeb, indywidualizacja wymagań edukacyjnych),
- Udzielanie wsparcia, podejmowanie współpracy z zespołem w realizowanych przez niego działaniach mediacyjnych i interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych,
- Wyniki badań i obserwacji oraz opinia sporządzona na ich podstawie mają służyć nauczycielowi do opracowania planu optymalnej pomocy (opinia - kliniczna, funkcjonalna, prognostyczna, napisana klarownym i przekładalnym na praktykę językiem). Pamiętać należy, że obecnie daje się nauczycielom dużą autonomię w ocenie potrzeb i tworzeniu planu działań poprawiających funkcjonowanie ucznia. Nauczyciel został doceniony jako najlepszy obserwator dziecka, i to w warunkach, kiedy odgrywa ono trudną rolę ucznia, szczególnie wtedy, gdy wiele czynników wywiera na niego wpływ, np. rozpoczęcie danego etapu edukacji, zmiana warunków życia, np. migracje, zły stan zdrowia somatycznego, a co za tym idzie – niepokój, lęk, problemy z samooceną,
- Wspomaganie szkoły i placówki w tworzeniu planu rozwoju – udział w przeprowadzaniu ewaluacji wewnętrznej,
- Pracownicy poradni współpracujący ze szkołami są autonomiczni w swoich działaniach, dają poczucie bezpieczeństwa dziecku i jego rodzinie, których problemy są rozwiązywane z taktem i dyskrecją niezbędną w procesie pomocowym, przestrzegane są standardy etyczne poradnictwa,

- Współpraca z nauczycielami – doradcami metodycznymi poprzez uczestnictwo w organizowanych przez nich szkoleniach, seminariach i konferencjach, udział w zajęciach edukacyjnych, otwartych i warsztatowych, współudział w badaniach efektów procesu dydaktyczno-wychowawczego, doborze i adaptacji programów nauczania i materiałów dydaktycznych,
- Wolontariat – pomoc dzieciom i młodzieży może być udzielana w poradniach, a co za tym idzie również w szkołach, także przez wolontariuszy, którzy wspierają realizację zadań z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej świadczonej przez poradnię.

6.3. Rodzice – pełnoprawnymi partnerami szkoły i podmiotami kształtującymi rzeczywistość szkolną.

Podstawowym środowiskiem wychowawczym dziecka jest rodzina. W momencie, kiedy rozpoczyna ono edukację poza środowiskiem rodzinnym – pojawia się w jego życiu nowe, silnie oddziałujące środowisko – przedszkole, a następnie szkoła. Czas pójścia dziecka do szkoły należy traktować jako zbliżanie się do siebie środowiska rodzinnego i środowiska szkoły. Polega ono na wzajemnym poznawaniu się uczestników tego procesu. Kluczową rolę odgrywa w nim samo dziecko, następnie rodzice i nauczyciele.

Do szkoły przychodzi „całe, dotychczas ukształtowane dziecko”, a nie tylko jego umysł. Wnosi ono zatem własne doświadczenie życiowe, możliwości, emocje, stan zdrowia, sprawności, nadzieje i lęki. Towarzyszą mu rodzice – osoby, które dziecko zna najlepiej. Rodzice mają wiele doświadczeń związanych z działaniami podejmowanymi wobec dziecka przez nich samych i innych dorosłych (między innymi dziadków, wychowawczynie w przedszkolu, lekarzy, katechetów). Każdy rodzic także przychodzi ze swoim bagażem życiowym, określonymi możliwościami i ograniczeniami, własnym sposobem komunikowania się i towarzyszącymi mu nawykami.

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na to, dlaczego współpraca z rodzicami jest tak istotnym obszarem w pracy szkoły. Otóż w szkole widzimy dziecko w roli ucznia – funkcjonującego na pewnych ściśle określonych płaszczyznach, w określonym przedziale czasu (pora dnia, kilka lat życia). Rodzice natomiast patrzą na dziecko bez względu na upływ czasu. Dla nich jest ono synem czy córką, kochanymi, z określonym charakterem, talentami. Dla nich ich dziecko jest uczniem tylko na pewnym etapie życia. Potem idzie przez życie dalej, po nowe zadania, ze zdobytą wiedzą i doświadczeniami.

Nauczyciele i inni pracownicy szkoły są specjalistami w różnych dziedzinach. **Specjalistami od konkretnego dziecka są rodzice.** Szkoła może i powinna rodziców wspomagać tam, gdzie jest taka potrzeba, i przejmując prowadzenie dziecka na pewnym etapie jego życia, ma do osiągnięcia pewien cel – przygotować dziecko do dalszej drogi. Sukcesu w tym zakresie nie da się osiągnąć bez współpracy z rodzicami.

Współpraca ta powinna być stała, ciągła i systematyczna. Powinna również być niewymuszona, ale odpowiadająca potrzebom i możliwościom nie tylko dzieci, ale też ich rodziców. Należy więc te potrzeby i możliwości rozeznaczyć. Trzeba poznać uwarunkowania, w jakich żyje rodzina ucznia, aby móc określić, jak ma wyglądać współpraca z rodzicami tego ucznia.

Nauczyciel ma być otwarty na przyjmowanie i wzmacnianie inicjatywy rodziców. Wyrobienie w sobie takiej otwartości na ucznia i jego rodziców może prowadzić do stanu poczucia sukcesu zawodowego.

Postawy rodziców

Warto na początku poznać, do jakiej grupy rodziców należą ci, z którymi nauczyciel ma podjąć współpracę, jaki mają bagaż życiowych doświadczeń, system wartości, jak się komunikują, czy ze względu na własne dziecko potrafią być aktywni na rzecz szkoły.

Można wyróżnić następujące postawy rodziców:

- a) aktywni, chętni;
- b) bierni, nie odpowiadający na sygnały płynące od nauczyciela;
- c) trudni – problematyczni, roszczeniowi.

Nawiązanie kontaktu wymaga najpierw rozeznania postawy rodziców, która zazwyczaj wynika z możliwości działania oraz bagażu życiowych doświadczeń.

Wspieranie ucznia poprzez wspieranie rodziców

Aby skutecznie wspierać ucznia w procesie edukacji, należy pamiętać o budowaniu relacji z jego rodzicami. Często jest to trudne, dlatego dobrze jest korzystać z różnych form uczenia się wzajemnej komunikacji, sposobów poznawania i skutecznego budowania więzi z dzieckiem. Szczególnie tam, gdzie mamy do czynienia z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – zbudowanie takiej więzi będzie owocować dobrymi efektami w rozwoju ucznia. Albowiem dzieci z różnymi trudnościami, z niepełnosprawnością, zaburzeniami rozwojowymi, z innymi dysfunkcjami – u podstaw swoich dążeń do sukcesu – zawsze mają więź emocjonalną z najbliższymi, w domu i w szkole. Wsparcie jest potrzebne zwłaszcza tym rodzicom, którzy nie radzą sobie z problemami swojego dziecka, z jego dysfunkcją bądź trudnościami wynikającymi z wieku rozwojowego. Należy organizować formy wspierania również tych rodziców, którzy nie radzą sobie z rodzicielstwem. Szkoła bowiem jest tym środowiskiem, do którego rodzic zbliża się niejako z konieczności, nawet z przymusu. Wspieranie rodziców należy organizować jednak bez przymusu – z cierpliwą zachętą, trochę „prowadząc ich za rękę”. Należy starać się o to, aby rodzice chcieli korzystać z oferowanej im przez szkołę pomocy.

Rodzice aktywni – uciążliwość czy wartość

Pojawienie się w rodzinie dziecka ze specjalnymi potrzebami jest dla rodziców sytuacją nową, i – najczęściej – poważnym przeżyciem emocjonalnym. Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi to również dla szkoły nierzadko wyzwanie, z którym ma się zmierzyć. Dążyć powinniśmy do tego, by takie dziecko stało się dla szkoły wartością.

Powołanie zespołu, który ma zająć się bardzo szczegółowo rozwojem ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest szansą tak dla nauczycieli, jak i dla rodziców – na dobre przeprowadzenie dziecka przez proces jego edukacji. Istotne jest, aby przeprowadzać je przez ten proces „trzymając za obie ręce”. Tak nauczyciele jak i rodzice są w tym procesie istotnymi partnerami wspierającymi rozwój dziecka. Im częstszy będzie kontakt nauczycieli z rodzicami dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – tym pełniejsza będzie wiedza nauczycieli o tym uczniu i gwarancja sukcesu.

Bogatym źródłem wiedzy o uczniu ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi może być także jego rodzeństwo uczące się w tej szkole. Wiedza ta dotyczy często sfer, które w procesie edukacji są drugorzędne: toaleta dziecka z niepełnosprawnością ruchową, hobby dziecka autystycznego, orientacja przestrzenna niewidomego i inne. Warto więc przyglądać się relacjom i nawykom, jakie mają w odniesieniu do siebie uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i jego najbliżsi. Na podstawie tych obserwacji warto być może coś zmodyfikować, podpowiedzieć lub rozstrzygnąć.

Konkludując: omawiane obszary uregulowane w rozporządzeniach, mają służyć poprawie warunków kształcenia, a tym samym warunków rozwoju uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Rozwój ten będzie pełniejszy, kiedy nauczyciele zdobędą umiejętności w komunikowaniu się z rodzicami tych uczniów. Jest to niełatwe, rodzice bowiem mówią często innym językiem niż chcieliby tego nauczyciele. Mają oczekiwania, których nie potrafią często sprecyzować, nie radzą sobie z problemowym dzieckiem, które wychowują. Dlatego właśnie to nauczyciele, dyrektorzy, specjaliści odpowiedzialni są za to, aby proces kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi przebiegał we współpracy z rodzicami, w atmosferze wzajemnej życzliwości i przychylności. I chociaż ostateczna odpowiedzialność za rozwój dziecka spoczywa na rodzicach, to, jeśli można udzielić im wsparcia na pewnym etapie życia ich dziecka, należy dołożyć wszelkich starań, aby to wsparcie otrzymali.

6.4. Współpraca szkoły z organizacjami pozarządowymi

Bardzo ważną rolę w procesie kształcenia, wychowania i opieki uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi odgrywa współpraca z organizacjami pozarządowymi. Szkoły mają często wieloletnie tradycje efektywnego współdziałania ze znanymi organizacjami. Planując tę współpracę, uwzględnić trzeba fakt, że w ostatnich latach powstało wiele organizacji pozarządowych, często z inicjatywy rodziców, których celem jest wspomaganie edukacji i rozwoju dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami oraz udzielanie pomocy rodzicom (fakt powstawania szkół niepublicznych dla uczniów ze specyficznymi potrzebami prowadzonych przez organizacje pozarządowe jest tego znamienym przykładem).

Inicjatywa nawiązania nowych kontaktów i podjęcia współpracy z organizacjami pozarządowymi wspomagającymi proces kształcenia i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej może należeć również do nauczycieli, specjalistów i rodziców – uprawniają do tego zmienione przepisy prawa oświatowego.

Prawo jednoznacznie umożliwiwia przejmowanie wielu zadań publicznych przez organizacje pozarządowe. Rozwojowi tej współpracy sprzyjają określone warunki, tj.:

- trafna identyfikacja potrzeb społecznych,
- duże zaangażowanie całego środowiska lokalnego na rzecz rozwiązania problemu,
- dostrzeżenie przez dyrektora przedszkola, szkoły lub placówki szanse osiągnięcia nowej jakości poprzez współpracę,
- wsparcie samorządu lokalnego i innych organizacji lokalnych,
- pomoc w budowaniu klimatu partnerstwa,
- szybkość podejmowania decyzji, jasne procedury działania i finansowania,
- dobra wola i determinacja partnerów w osiąganiu założonych celów.²¹

Współpraca z organizacjami pozarządowymi dotyczy następujących obszarów.: pozyskiwania środków na pomoc materialną, nagrody dla uczniów, udziału w akcjach charytatywnych, wolontariatu, propagowania szkolnych klubów europejskich, wspólnej integracji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością z uczniami pełnosprawnymi, praca na rzecz środowiska, wychowanie uczniów w duchu patriotyzmu, udziału w życiu społecznym, organizacji czasu wolnego. Wiele z nich może stanowić nieocenione źródło wsparcia przedszkoli, szkół i placówek w organizowaniu procesu kształcenia i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej dzieciom i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Pamiętać należy, że uczniowie ci muszą rozwijać się harmonijnie we wszystkich sferach funkcjonowania, należy zatem dbać nie tylko o ich prawidłowy rozwój intelektualny, ale również o prawidłowy rozwój psychospołeczny. Oferta zajęć organizacji pozarządowych dobrze wypełnia to zadanie i jest godna upowszechniania.

²¹ za podstawie J. Strzemieczny, *Wnioski i sugestie zgłoszone podczas szkolenia*, Warszawa, dn.5.12. 2008 r.

Obecnie zauważa się następujące tendencje w rozwoju współdziałania szkół z organizacjami pozarządowymi:

- powstawanie lokalnych stowarzyszeń integrujących rodziców, uczniów nauczycieli i mieszkańców (...),
- zakładanie i prowadzenie szkół niepublicznych przez społeczności lokalne zorganizowane w stowarzyszenia,
- pełnienie przez szkoły roli centrum informacyjnego na temat organizacji, fundacji i stowarzyszeń udzielających pomocy w różnych dziedzinach życia oraz ułatwiających nawiązanie z nimi kontaktu,
- wspieranie szkół w realizowaniu zadań edukacyjnych, szczególnie w zakresie ekologii, regionalizmu, sportu i turystyki, kultury, nauczania języków obcych, technologii informacyjnych, patriotyzmu,
- uzupełnianie oferty szkół w realizacji funkcji opiekuńczej i wychowawczej,
- aktywizowanie dzieci i młodzieży do działań na rzecz środowiska lokalnego – kształtowanie postaw obywatelskich,
- działania adresowane do dzieci i młodzieży, w ramach realizowanych programów profilaktycznych oraz do rodziców.²²

Aktualnie kreowana polityka państwa w stosunku do edukacji w większym stopniu uwzględnia rolę organizacji pozarządowych jako partnera samorządów i szkół w ich pracy z dziećmi i młodzieżą. Należy jednak pamiętać o konieczności zapewnienia ciągłości rozpoczętych działań jako narzędzia wyrównywania nierówności społecznych.

7. PRZYKŁADY DOBRYCH PRAKTYK

7.1. Szkoła Podstawowa im. Stanisława Moniuszki w Łajskach



²² z wystąpienia sekretarza stanu MEN Sławomira Kłosowskiego, *Współpraca szkół z organizacjami pozarządowymi: cele, finansowanie programów ze środków UE, doświadczenia i wnioski*, [www. http://parl.sejm.gov.pl/](http://parl.sejm.gov.pl/)

Nauczyciele
Szkoły Podstawowej im. Stanisława Moniuszki w Łajskach
o edukacji włączającej

Przedstawiamy Państwu wypowiedzi nauczycieli i asystentów osoby niepełnosprawnej szkoły podstawowej wiejskiej w Łajskach, która od wielu lat wprowadza w życie ideę edukacji włączającej, ale również pracuje nowocześnie i skutecznie z dziećmi o różnorodnych potrzebach edukacyjnych. Osiąga tym samym cel, do którego zmierza obecna reforma systemu oświatowego w kraju.

Przykład tej szkoły wskazuje, że zmiana nastąpiła w wielu obszarach jej działalności: w procesie nauczania i uczenia się, wychowaniu uczniów poprzez zmiany w postawach nauczycieli do uczniów, rodziców, nastawienie na rozwój osobisty i zawodowy.

Konkretne przykłady działalności, tj. praca zespołów, rola asystenta osoby niepełnosprawnej, zarządzanie szkołą wprowadzającą edukację włączającą mogą posłużyć Państwu jako źródło inspiracji w codziennej pracy z uczniami.

EDUKACJA WŁĄCZAJĄCA – WYZWANIE I ZAPROSZENIE DO POGŁĘBIONEJ REFLEKSJI

Edukacja włączająca jest dla dziecka niepełnosprawnego możliwością kształcenia i wychowania w lokalnej szkole. Powinno otrzymać odpowiednią dla siebie opiekę i wsparcie (zgodnie z rozporządzeniem MEN z 17.11. 2010 r.).

Dziecko nie musi być odizolowane od swojego naturalnego środowiska, powinno codziennie korzystać z całego bogactwa relacji, emocji, naśladować wzorce zachowania, ubierania się, komunikacji, przyswajania wartości i uczyć się na miarę swoich możliwości. Takie jest jego prawo.

Obserwując polską szkolną rzeczywistość, musimy postawić sobie ważne pytania i spróbować na nie znaleźć odpowiedź.

Czy szkoła ma być tylko instytucją przekazującą wiedzę, analizującą wyniki, rankingi, punktowane miejsca na konkursach i olimpiadach, mającą za cel nadrzędny wysoki poziom nauczania?

Czy szkoła ma być także instytucją wspierającą każde dziecko, nawet takie, które nie podniesie miejsca w rankingach, ale dla której najważniejszą wartością pozostawałby każdy uczeń?

Jeżeli każde dziecko ma prawo do kształcenia się w swojej lokalnej szkole, to problem edukacji włączającej dotyczy szkół ogólnodostępnych, takich jak moja szkoła.

Dyrektor szkoły podjął to zadanie przed kilku laty, kiedy organizował początki funkcjonowania dzieci z różnymi niepełnosprawnościami.

Chciałabym podzielić się swoimi przemyśleniami jako nauczyciel obserwator różnych działań, projektów, inicjatyw, podejmowanych w mojej szkole na przestrzeni kilku lat zdobywania doświadczeń we wdrażaniu pięknej idei „na wzrastanie w człowieczeństwie”.

Ważnym problemem szkoły wprowadzającej edukację włączającą było budowanie zespołu nauczycielskiego, zatrudnienie osób z określonymi kwalifikacjami. Pozostali nauczyciele zostali zaproszeni do osobistego i zawodowego rozwoju. Musieli zmienić swoje postawy i nastawienie do osób niepełnosprawnych, a właściwie do konkretnych uczniów, testowali swoją gotowość do zmian, współpracowali z innymi w szkole.

Poprzez obecność tych uczniów w klasie dostrzegliśmy, że nauczanie nie opiera się tylko na rozwoju poznawczym, ale ma także wymiar emocjonalny i wymaga od nauczyciela działań terapeutycznych. W tym pierwszym okresie ogromną pomocą byli rodzice dzieci niepełnosprawnych. To oni byli najlepszymi ekspertami, uczyli nas pokonywania trudności, przyjmowania mądrze niepełnosprawności ich dzieci, zmieniali nas i rodziców pozostałych uczniów. Wiele rad pedagogicznych poświęconych było na dzielenie się doświadczeniem zdobytym w pracy z dziećmi niepełnosprawnymi i wypracowywaniem wniosków do dalszej pracy. Kolejne realne zadania to ciągłe pozyskiwanie do współpracy życzliwych ludzi, szukanie pomocy, pokonywanie administracyjnych barier.

Wspólne zdobywanie wiedzy i doświadczenia wprowadziło do organizacji nauczania wiele nowych pomysłów. Przykłady niektórych z nich:

- Nauczyciele planują lekcje tak, by uwzględniały różne potrzeby uczniów.
- Rozwijamy umiejętność rozumienia różnicy.
- Angażujemy uczniów we własne uczenie się.
- Uczymy wzajemnej współpracy.
- Współpracujemy z asystentami wspomagającymi nauczanie.
- Organizujemy zajęcia pozalekcyjne, w których biorą udział wszyscy uczniowie.
- Wykorzystujemy wiedzę rodziców dzieci niepełnosprawnych w lepszym poznaniu ich problemów.
- Uczestniczymy we wspólnych Radach Pedagogicznych, których celem jest doskonalenie warsztatu pracy nauczycieli.
- Obserwujemy lekcje i zajęcia specjalistyczne, które uwzględniają specjalne potrzeby edukacyjne ucznia niepełnosprawnego.
- Szukamy właściwych rozwiązań problemów, z którymi muszą się zmierzyć uczniowie niepełnosprawni.
- Staramy się, by zdobyli kompetencje społeczne, najważniejsze w ich edukacji.

Z obserwacji wprowadzania edukacji włączającej w mojej szkole wynika, że w przyszłości będą powstawały nowe typy szkół, wymagające nowego systemu kształcenia nauczycieli, nie tylko wyspecjalizowanych grup do bardzo wyspecjalizowanych zadań, ale wszystkich nauczycieli uczących w szkole. Nauczyciele zwykli mają nowe zadania w systemie włączającym, powinni zdobywać doświadczenie z zakresu nauczania grup zróżnicowanych.

Wielu specjalistów w Polsce uważa, że doświadczenia w dziedzinie metodyki i dydaktyki włączającej są słabe i blokują rozwój edukacji włączającej. Z ich wiedzy i doświadczenia wynika, że szkoła jest odzwierciedleniem potrzeb społeczeństwa i potrzeb kultury. Kultura zmierza w kierunku różnorodności. Nie ma innej możliwości, szkoła współczesna musi odpowiedzieć na tę różnorodność. Ich zdaniem, koncepcja edukacji włączającej będzie się upowszechniała. W mojej szkole jest realizowana od kilku lat. Jest przykładem szkoły mądrze zarządzanej, która przyjmuje wyzwania, problemy rozwiązuje, a nie czeka na nie. Wypracowała system dający gwarancję edukacji dla wszystkich, więc jest dostępna wszystkim, niezależnie od różnych niesprawności. Czujemy się odpowiedzialni za tych, którzy najbardziej potrzebują naszej pomocy, uczymy, jak samemu kształtować nasz los, jak zmieniać marzenia w rzeczywistość, uczymy nadziei.

Joanna Groszek
nauczyciel języka polskiego

Porwać może tylko taka praca, w której się odczuwa świadomie lub nieświadomie piękno.

Henryk Ferdynand Kaden

Ciągle słyszymy narzekania, skargi, że w Polsce dzieje się źle, że szerzy się kryzys finansowy, ale także kryzys wartości, kryzys niemal w każdej dziedzinie. Czy wpływa to z naszej narodowej mentalności? Myślę, że nie wolno uogólniać, ale także narzekać. Trzeba chcieć zmieniać to, co jest możliwe, zmieniać na lepsze.

Gdy trzy lata temu rozpoczynałam pracę w Szkole Podstawowej im. Stanisława Moniuszki w Łajskach jako nauczycielka języka polskiego, byłam mile zaskoczona wieloma rzeczami. Przede wszystkim bogatą ofertą edukacyjną oraz postawą nauczycieli, którzy pracują z pasją, są przyjaźnie nastawieni do dzieci, rodziców oraz do innych nauczycieli (co jest niezwykle istotne w codziennej pracy). Niespotykane w polskich, wiejskich szkołach są comiesięczne „Spotkania ze sztuką” czy działalność Stowarzyszenia, takiego jak „Aktywni dla Łajsk”.

Stopniowo zaczęłam poznawać uczniów, ich zainteresowania, ale także problemy. Zostałam wychowawczynią klasy, w której u kilkorga dzieci specjaliści stwierdzili różne choroby i dysfunkcje. Zapoznałam się z orzeczeniami i opiniami. Niewątpliwie towarzyszyło mi wiele obaw, wątpliwości. Jak porozumiem się z dzieckiem autystycznym? Czy jest recepta na ADHD itp.? Okazało się, że to autystyczne dziecko ma niezwykłą wyobraźnię i talent plastyczny – w tym roku zostało stypendystą Krajowego Funduszu na Rzecz Dzieci, poza tym pisze cudowne wypracowania. Po pewnym czasie zobaczyłam, że wiele problemów można rozwiązać w grupie rówieśniczej. Małe dzieci są pełne akceptacji, tolerancji. Myślę, że to my dorośli mamy więcej wewnętrznych oporów.

Uważam, że dzięki edukacji włączającej dzieci z różnego rodzaju dysfunkcjami mają szansę na normalne życie, godne traktowanie, rozwój fizyczny i emocjonalny. Nie są zamykane w szkołach specjalnych, gdzie wszyscy mają podobny problem i nie widzą innych od siebie. Nie wyobrażam np. sobie szkoły dla autystów, gdzie każdy jest bardzo samotny. Tu nawiązuję się relacje, przyjaźnie.

Im dłużej pracuję, tym bardziej utwierdzam się w przekonaniu, że jest to niezwykle, szlachetne przedsięwzięcie (choć nie zawsze łatwe). Nie tylko chore dzieci czerpią tu korzyści. Zdrowe uczą się tolerancji, szacunku dla inności, są bogatsze o wiele doświadczeń (w naszej szkole nie ma podziału na uczniów z dysfunkcjami i zdrowych, używam takich sformułowań dla nakreślenia zjawiska). Gdy przyjrzymy się każdemu z osobna, stwierdzimy, że dziecko zdrowe fizycznie ma np. ogromny problem z nieśmiałością, innego ucznia bardzo obciążają problemy domowe, jeszcze innego trzeba bardzo motywować do pracy... Stwierdzenie śmiałe, ale chyba każdy z nas jest w jakiejś dziedzinie niepełnosprawny...

W ubiegłym roku w naszej szkole powstała klasa orkiestry dętej – jedyna w Polsce! Wszystkie dzieci grają na profesjonalnych instrumentach. Przyznaję, że na początku nie byłam przekonana, czy to się uda, przecież nie każde dziecko jest utalentowane muzycznie. Dziś widzę, jak pięknie rozwijają się moi uczniowie, jak zmienia ich ta orkiestra... Nabierają pewności siebie, koncertują (10 października grali w Sejmie RP!). Jestem z nich bardzo dumna i wewnętrznie wstyd mi, że nie wierzyłam w ich sukces... Ciągłe się czegoś uczę od moich uczniów.

Myślę, że w naszej szkole nie można mówić o kryzysie zaangażowania w pracę, kryzysie pomysłów, tolerancji. Obserwuję coś zupełnie przeciwnego.

Agnieszka Ryślińska
nauczyciel języka polskiego

Autyzm dziecięcy jest zaburzeniem powstającym w okresie wczesnego dzieciństwa, jeśli jednak w tym czasie wystąpi, powoduje poważne zaburzenia w trzech podstawowych sferach życia: komunikacji, wyobraźni oraz życia towarzyskiego.

Z reguły towarzyszą im również zaburzenia w odbiorze i przetwarzaniu bodźców z zakresu różnych zmysłów, zwłaszcza dotyku, słuchu, wzroku, a także równowagi, węchu i smaku. Ponadto bardzo istotne, wpływające na często zaniżoną ocenę sprawności i inteligencji, są zaburzenia w zakresie możliwości wykonawczych, czyli motoryki, zwłaszcza manipulacyjnej (rąk) i tzw. prakcji, czyli zdolności do zaplanowania i zrealizowania złożonych czynności ruchowych (dotyczy to np. często zwykłych czynności związanych z samoobsługą i zajęciami dnia codziennego).

Od przeszło sześciu lat pracuję jako asystent osobisty osoby niepełnosprawnej, wspierając rozwój społeczny i edukacyjny dziecka z autyzmem.

Mój zakres obowiązków obejmuje przede wszystkim kształcenie umiejętności wspólnego uczenia się i zabawy dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z dziećmi pełnosprawnymi. Z moich doświadczeń wynika, że wspólna zabawa, współpraca przynoszą szereg korzyści. Poprzez kontakt z rówieśnikami mój podopieczny mobilizuje się do pokonywania słabości oraz uczy się pokonywać własne ograniczenia. Przynależność do społeczności szkolnej wraz z uczniami pełnosprawnymi łagodzi poczucie odrzucenia, obcości, mobilizuje do samodzielności. Jestem przekonana, że możliwość obcowania z rówieśnikami pełnosprawnymi wpływa bardzo pozytywnie na rozwój chłopca. Koledzy i koleżanki zarówno z klasy, jak i z innych grup wiekowych stanowią dla mojego podopiecznego swoisty wzór zachowania. Z kolei uczniowie pełnosprawni przekonują się,

iz słowo „inny” nie oznacza „gorszy”. Kontakty z niepełnosprawnym kolegą są dla nich wyzwaniem do walki z własnym „egoizmem”, zaś radość z niesionej pomocy, do której jest bardzo wiele okazji w takiej grupie, pomaga kształtować właściwe postawy społeczne. Dzieci zdecydowanie stają się wrażliwsze na potrzeby innych, a rozmowy o niepełnosprawności nie wywołują śmiechu. Można pokusić się tu o stwierdzenie, że obie strony stały się dla siebie terapeutami.

Bardzo ważnym elementem w planowaniu mojej pracy jako asystenta było ustalenie programu współpracy między mną a nauczycielami uczącymi konkretnych przedmiotów. Systematyczne spotkania pozwalają nam dokładnie dostosować materiał edukacyjny na kolejny miesiąc, jak również pozwalają na podzielenie się swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi postępów dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz trudnościami, które pojawiają się na lekcjach danego przedmiotu. Uważam, że taka otwartość, chęć współpracy i wzajemne wspieranie się w realizacji poszczególnych celów edukacyjnych i wychowawczych przynoszą znaczne korzyści zarówno dzieciom, jak i nam nauczycielom.

Po kilku latach pracy jako asystent osobisty osoby niepełnosprawnej wiem, że praca z dzieckiem autystycznym wymaga ode mnie ciągłego uzupełniania swojej wiedzy, szukania nowych metod i sposobów dotarcia do mojego podopiecznego. Praca ta nauczyła mnie patrzeć na dziecko autystyczne całościowo, z całym jego bagażem wrażeń płynących z otaczającego go świata, z logiką, która niejednokrotnie odbiega od naszej i wymaga wyjątkowego wyczucia i rozumienia, tak by przedrzeć się przez zamknięte drzwi niewypowiadanych przeżyć i odpowiedzi. Patrząc na mojego podopiecznego, wiem z iloma niepokojami przyszło mi się zmierzyć, ile wątpliwości w sobie pokonać, aby dać mu odczuć, że jest bezpieczny, potrzebny, wartościowy. Tworzenie takiej przestrzeni wiarygodnych uczuć jest pierwszym krokiem, który należy uczynić, by móc stawiać dziecku wymagania potrzebne do uzyskania konkretnych wyników.

Jestem przekonana, że rozwiązanie z wprowadzeniem do szkół masowych realizujących ideę edukacji włączającej asystenta osoby niepełnosprawnej jest bardzo dobrym rozwiązaniem. Osoba z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym nie tylko wspomóże dane dziecko, lecz pomoże zrozumieć nauczycielom i uczniom inność danej osoby.

Ponadto uważam, że jakkolwiek wykształcenie i idąca za nim wiedza teoretyczna waloryzują samego asystenta, to w istocie nie są one wystarczające w pracy z dzieckiem autystycznym. Niewątpliwie ważniejsze zadanie, choć korelujące z posiadaną wiedzą, pełni osobowość, która powinna być twórcza, kreatywna, a nade wszystko niezwykle wrażliwa i otwarta na nowe doświadczenia. Taka żywotność prowokuje odkrywanie bogactwa niezastosowanych dotychczas metod, popycha do ich wdrażania, odśladania nowe okoliczności, w których można dostrzec kolejne stopnie uzyskanych osiągnięć. Asystent to człowiek stojący zawsze obok swojego podopiecznego, dlatego też akcent wysiłku, jaki jest wyrazem całkowitego zaangażowania pada na „podmiot odniesień” tych wszystkich poczynań, zamierzeń i refleksji.

Można więc pokusić się o stwierdzenie, że o ile dziecko autystyczne bez asystenta zastyga w swoim świecie i zatracą kontakt z rzeczywistym otoczeniem, o tyle sam asystent przestaje rozwijać swoje umiejętności, pozostając poza strefą esencji funkcjonowania tegoż dziecka.

Magdalena Baranowska
asystent osobisty osoby niepełnosprawnej

Przez całe wieki narosło wiele mitów o zespole Downa tworzonych przez ludzi, którzy nie przebywali z tymi osobami.

Zespół Downa do niedawna uważany był za stan nie rokujący nadziei na postęp w rozwoju jednostki. Wątpiono w efektywność jakiegokolwiek formy pomocy i pracy na rzecz osób dotkniętych tym rodzajem niepełnosprawności z uwagi na nikłe rezultaty terapii.

Dzieci z zespołem Downa żywo reagują na otoczenie, domagają się obecności innych osób, oczekują ich towarzystwa w czasie zabawy. Są miłe i czułe, bardziej otwarte niż dzieci zdrowe, na ogół mają mniejsze wymagania. Bardzo chętnie naśladują otoczenie. U dzieci niepoddawanych stymulacji rozwojowej występuje brak inicjatyw i samodzielności.

Okazuje się jednak, że intensywne oddziaływania leczniczo-rehabilitacyjne, podjęte już z chwilą narodzin dziecka, mogą przynieść pozytywne wyniki.

Nie ma jednej, niezawodnej recepty na wspieranie rozwoju dziecka z zespołem Downa. Każde dziecko rozwija się w swoim rytmie, ma swoje uzdolnienia i trudności. Wszystkie stosowane przez nas oddziaływania powinny być dobrane do jego indywidualnych potrzeb i możliwości psychofizycznych.

W literaturze dotyczącej zespołu Downa podkreśla się, że temperament większości dzieci z tym zespołem jest bardzo podobny do tego, jakiego można się spodziewać u wszystkich dzieci.

Wyróżniamy wśród nich dwa typy:

1. Dzieci ruchliwe, pobudzone psychoruchowo, które:
 - są zawsze pogodne, w dobrym nastroju,
 - zdradzają niekiedy ogromne zainteresowanie otoczeniem,
 - są spostrzegawcze i posiadają zdolności naśladowania,
 - są towarzyskie, łatwo nawiązują kontakt z ludźmi.
2. Dzieci spokojne, zahamowane, apatyczne, które są ociężałe, mało aktywne ruchowo.

Niemal każde dziecko z zespołem Downa ma problemy z mową i mówieniem. Zaburzenia w rozwoju umiejętności słownego komunikowania się dotyczą różnych poziomów języka i różnych sfer mowy. U dzieci z tych najbardziej upośledzona jest artykulacja (wymowa), fonacja (objawy zniekształcenia głosu, a nawet afonia) i płynność wypowiedzi (melodia, akcent, rytm). Dlatego dzieci te już w wieku niemowlęcym powinny trafiać do logopedy.

U dzieci z zespołem Downa zaobserwować można obniżone napięcie mięśniowe utrudniające opanowywanie ruchów chwytanych czy lokomocyjnych. Chód tych dzieci jest ciężki, nieestetyczny, ruchy ciała są niezgrabne, nieskoordynowane. Uwidacznia się to szczególnie przy różnego rodzaju czynnościach i zabawach. Jednak należy pamiętać, że trudnościom motorycznym można przeciwdziałać i mogą być one pokonane w toku ciągłych ćwiczeń.

Dzieci z tym zespołem określa bardzo niska sprawność manualna i graficzna. Przejawia się to w zbyt wolnym lub przyspieszonym tempie wykonywania różnych czynności i zbyt małą precyzją ruchów dłoni i palców. Dzieci z niską sprawnością manualną nie potrafią dobrze rysować, lepić, wycinać, majsterkować, a nawet wykonywać czynności samoobsługowych. Nieprawidłowo trzymają ołówek bądź kredkę. Ćwiczenia poprawiające sprawność rąk powinny być prowadzone u nich systematycznie i stosowane bardzo wcześnie.

Wobec krótko przedstawionej charakterystyki dziecka z zespołem Downa należy zdawać sobie sprawę, jak ważną rzeczą jest wczesna edukacja i ćwiczenia. Należy więc jak najszybciej zapewnić przemyślane działania stymulujące rozwój intelektualny i fizyczny. Jest sprawą oczywistą, że u dzieci, którym zapewnia się wczesną i systematyczną stymulację, w porównaniu z dziećmi nieotrzymującymi takiej pomocy, rozwój jest szybszy. Oczywiście trening nie powinien być zbyt intensywny, bo to wcale nie da pożądanego rezultatu. Znaczenie ma tu systematyczność i jak najwcześniejszy okres rozpoczęcia stymulacji. Poprzez wczesne i ciągłe nauczanie dziecko z pewnością szybciej osiągnie kluczowe etapy rozwoju. Zdobędzie więcej umiejętności oraz wzbogaci zasób wiedzy i będzie potrafiło więcej w życiu zrobić.

Podsumowując: dzieci dotknięte zespołem Downa wymagają wielospecjalistycznego, rozpoczętego jak najwcześniej leczenia i rehabilitacji, powinny uzyskać pomoc lekarza, psychologa, rehabilitanta, logopedy, foniatry, audiologa. Należy realnie ocenić możliwości dziecka, zadbać o harmonijny rozwój i cieszyć się z każdego drobnego sukcesu.

Filip, którego jestem nauczycielem – asystentem, to chłopiec z pierwszej grupy dzieci z zespołem Downa. Bywa drażliwy, czasem skłonny skrzywdzić drugiego, podczas zajęć szybko męczy się i zniechęca. Moim zadaniem jest właśnie wspieranie Filipa, motywowanie go zarówno do wysiłku fizycznego, jak i intelektualnego, szczególnie w tych sferach, które może opanować.

Przez rok pobytu w naszej szkole chłopiec poczynił duże postępy. Sporadycznie zdarza mu się agresja wobec innych dzieci. Cieszą go osiągnięcia, zrobił się bardziej samodzielny, jest w miarę harmonijny emocjonalnie wobec kolegów i koleżanek. Stał się sprawniejszy fizycznie, przyswoił sporo wiadomości, uczestniczy we wszystkich aktywnościach szkolnych.

Istotną sprawą jest fakt akceptacji Filipa przez środowisko uczniowskie. Chłopiec przebywając z nimi, ma możliwość porównania, jak można się zachowywać i co można umieć. To motywuje go do właściwych postaw. Bardzo cieszą nas sukcesy Filipa.

Zofia Pakuła
asystent osobisty osoby niepełnosprawnej

Refleksje na temat pracy z dzieckiem niepełnosprawnym, czyli smutki i radości wzajemnego poznawania

Jestem nauczycielem kształcenia zintegrowanego już około 20 lat. W tym czasie spotykałam się z wieloma nietypowymi szkolnymi sytuacjami. Jednak nigdy nie pracowałam i nie miałam bliższego kontaktu z dzieckiem z zespołem Downa. Wiadomość, że będę miała takiego ucznia w klasie, że będę jego wychowawczynią, wzbudziła we mnie mieszane uczucia.

Z jednej strony zaciekawienie, z drugiej zaś obawę jak zareaguje na nowego kolegę klasa, jak on zareaguje na nowe środowisko, i wreszcie, jak ja pogodzę wszystkie problemy, które niewątpliwie się pojawią. To było dla nas wszystkich duże wyzwanie, ale nie patrzyłam na to jak na uciążliwy problem – raczej jak na nowe doświadczenie, intuicyjnie wierząc (jestem urodzoną optymistką), że ta sytuacja nauczy nas czegoś dobrego, że obudzi w nas uspięne pokłady wrażliwości i możliwości, nas – jako ludzi, uczniów, nauczycieli.

Nie miałam dużej wiedzy na temat zachowań, a tym bardziej edukacji dzieci z zespołem Downa. Sytuacja ta była więc zaproszeniem do osobistego i zawodowego rozwoju, musiałam poszukiwać, czytać, mobilizować się do ulepszania i uelastyczniania programu i metod nauczania, zachęcała też do głębszej współpracy z innymi nauczycielami i specjalistami.

Początki, mimo mojego optymizmu, nie okazały się łatwe. Wręcz przeciwnie, F. W. okazał się trudnym dzieckiem. Mimo, że miał swojego „anioła stróża” – asystentkę, zdarzało się, że miałyśmy trudności, aby nad nim zapanować. Często zachowywał się agresywnie w stosunku do kolegów, był nieprzyjemny, odmawiał wykonywania jakichkolwiek poleceń, poza tym jego ciągła zmiana nastroju i nieprzewidywalność była dla wszystkich męcząca. Do pewnego czasu dzieci dzielnie to znosiły. F.W. miał to szczęście, że trafił do klasy, która stanowiła wspólny, zintegrowany zespół dzieci przyjaźnie nastawionych do świata.

Pamiętam, że pewnego dnia mój optymizm mnie opuścił i „wylądowałam” z płaczem u dyrektora, mówiąc, że tak dalej już nie może być. Szczególnie, że i rodzice pełnosprawnych dzieci sygnalizowali mi swoje niezadowolenie. Robili to w sposób delikatny, wykazując wiele cierpliwości i zrozumienia dla dziecka niepełnosprawnego.

Dostrzegłam, że rozumieją, tak jak i ja, że obcowanie z pełnosprawną grupą rówieśniczą jest dla niego szansą na rozwój. Pozwala mu codziennie korzystać z całego bogactwa relacji, emocji, dawać siebie i brać od innych, naśladować wzorzec zachowania, ubierania się, komunikacji, przyswajając wartości i uczyć się na miarę swoich możliwości, bo przecież ma do tego prawo. Podziwiałam postawę rodziców i swoich uczniów.

Wspólnie z dyrektorem, nauczycielami poszukiwaliśmy nowych rozwiązań, mając wciąż nadzieję, że nasze starania i starania jego rodziców odmienią F.W.

Z biegiem czasu F.W. stawał się innym chłopcem, łagodnym, bardziej chętnym do pracy, bardziej cierpliwym i wytrwałym. Jego naturalność oraz wrodzone poczucie humoru, którym zaraża wszystkich, sprawiło, że jest teraz ulubieńcem dzieci i nauczycieli. Ponadto F.W. ma piękną pasję – bardzo lubi piosenki Niemena i Grechuty, zna wszystkie na pamięć i ciągle je nam śpiewa. To spowodowało zainteresowanie dzieci tymi, niewątpliwie jednymi z największych polskich artystów. Śmiało mogę powiedzieć, że F.W. jest dzisiaj innym dzieckiem, pamiętając o tym, że proces rozwoju poznawczego i społecznego nigdy się nie kończy i zawsze jest coś do zrobienia.

Obcowanie z F.W. daje nam okazję do ciągłej lekcji tolerancji, okazję do uczenia się „normalności”, bo dzieci niepełnosprawne są w naszym otoczeniu i musimy się uczyć relacji z nimi,

mądrze udzielać im pomocy, wspierać, a nie wyręczać, odczytywać ich potrzeby. Wzajemne obcowanie jest naturalną sytuacją do uczenia się siebie, lepszego poznania swoich mocnych i słabych stron.

Dzięki obecności dzieci niepełnosprawnych w naszej szkole łatwiej dostrzegam, że nauczanie nie sprowadza się tylko do działań, których celem jest rozwój poznawczy i wychowanie, ale posiada też głęboki wymiar emocjonalny. Wiem też, że jestem we właściwym miejscu, gdyż nasza szkoła nie jest tylko miejscem, gdzie przekazuje się wiedzę, ale miejscem, gdzie się uczy wartości, gdzie wychowuje się do człowieczeństwa.

Ewa Grzymała
nauczyciel kształcenia zintegrowanego

Jestem nauczycielką kształcenia zintegrowanego. Cztery lata temu otrzymałam wychowawstwo w kl. I. Dzieci były żywe, roześmiane, a wśród nich dziwnie zachowujący się chłopiec. Poinformowano mnie, że cierpi na autyzm wczesnodziecięcy. Na tym informacje się skończyły.

Moja wiedza na ten temat była znikoma. W pracy z moim uczniem realizowałam ten sam program co z resztą klasy, zmodyfikowany w niektórych przypadkach dla potrzeb dziecka. Tak było przez kolejne lata.

Nauka w klasie, do której uczęszcza dziecko autystyczne, stawia nauczyciela przed szeregiem wymagań o dużej skali trudności. Wynika to nie tylko z potrzeby innego podejścia nauczyciela do dość odmiennego ucznia, ale również konieczności stosowania innego rodzaju środków oddziaływań dla osiągnięcia zamierzonych celów dydaktycznych. Podstawowym jednak problemem stała się organizacja pracy podczas zajęć lekcyjnych, aby pracując z tym dzieckiem, nie zaniedbywać jednocześnie pozostałych uczniów w klasie, które wymagają ode mnie rzetelnego nauczania.

I w tej kwestii znalazło się rozwiązanie. Wraz z uczniem na zajęciach pojawił się w charakterze „cienia” asystent osoby niepełnosprawnej. Osoba świadoma, posiadająca bardzo dużą wiedzę o chłopcu i autyzmie. Okazała się wielkim wsparciem dla chłopca, a przede wszystkim dla mnie. Uważam, że obecność asystenta przy dziecku jest niezbędna.

Nauka czytania, pisanie, liczenia i wykonywania działań artystycznych występują wokół wybranego tematu. Uczniowie zdobywają wiedzę, łączą ją w logiczną całość zapewniającą lepsze poznanie otoczenia. Dzieci autystyczne dłużej niż dzieci zdrowe opanowują umiejętność spostrzegania świata, dlatego też odpowiednia organizacja zajęć w kształceniu zintegrowanym odpowiada potrzebom i w dużym stopniu ich możliwościom. Dlatego rolą nauczyciela i asystenta uczącego w takiej klasie jest odpowiednie i umiejętnie dostosowanie zadań i wymagań do możliwości zarówno dzieci zdrowych, jak i autystycznych. Pierwszym krokiem, jaki podjęłam ze swoim uczniem, było nawiązanie kontaktu. Ponieważ relacje społeczne były dość mocną stroną chłopca, więc powoli zaczął się do mnie zbliżać, spoglądać, nawiązywać kontakt wzrokowy. Z czasem w tej sferze również nastąpił postęp. Obecnie chłopiec utrzymuje kontakt wzrokowy, widać reakcje na twarzy, mimika jest bardzo rozbudowana.

W miarę upływu czasu u mojego ucznia pojawiały się nietypowe zachowania. Na przykład stukanie w ławkę, uderzanie się rękoma w głowę. Dużym problemem stały się krzyki chłopca, gdy dzwonił dzwonek, kiedy słyszał dźwięk gwizdka na lekcji wf lub dźwięki z magnetofonu. Niektóre z tych zachowań trzeba było po prostu przeczekać. Niewątpliwie wpływ na poprawę tego stanu miały zajęcia terapeutyczne z zakresu terapii integracji sensorycznej, które regularnie odbywają się po dziś dzień. W ten sposób chłopiec przyzwyczaił się do muzyki i teraz spokojnie mogę prowadzić zajęcia muzyczno-ruchowe, które uczeń bardzo lubi. Nie śpiewa, bo nie mówi, ale słowa zastępuje mruzcankami. I to już jest sukces.

Bardzo mocną stroną mojego ucznia są relacje społeczne. Początkowo chłopiec lubił przesiadywać w kąciку: przekładał karty lub przesypywał klocki. Najpierw zabawy grupowe odbywały się przy wsparciu asystenta, z czasem zmieniło się to. Chłopiec naśladując kolegów chętnie włączał się w zabawy muzyczno-ruchowe, a obecnie nawet sam je inicjuje. Pamiętam, że na początku przez długi

czas chłopiec mechanicznie wykonywał pewne czynności. „Nakręcał się” na niektóre przedmioty. Charakterystycznie machał rękami, bawił się niektórymi zabawkami w sposób nieodpowiedni. Np., jeśli dostał do zabawy samochodzik, to zamiast bawić się nim w sposób właściwy, bawił się jednym kołem. Lubił kręcić, przyglądał się temu. Wszystko, co się kręciło i świeciło, bardzo go fascynowało. Z czasem i to się zmieniło. Czerpiąc wzorce od rówieśników, zaczął używać zabawek w odpowiedni sposób.

Autyzm dotyczy przede wszystkim komunikacji. U mojego ucznia zaburzenie to charakteryzuje się tym, że w niewielkim stopniu rozumie mowę. Na początku miał trudności z rozumieniem poleceń złożonych, więc moje polecenia musiały być proste i powtarzałam je kilkakrotnie.

Nadal pracuję indywidualnie z moim uczniem. Jest on akceptowany w klasie, wypowiada pojedyncze słowa, a nawet liczy. Posługujemy się alternatywną metodą porozumiewania się za pomocą schematycznych obrazków i pracujemy dalej.

Praca z dzieckiem autystycznym daje mi dużo satysfakcji. Ponieważ gdy widzi się nawet drobne postępy, każdy następny krok, mały gest, nowy dźwięk czy nowa czynność, stanowią dla mnie niesamowitą radość. Zwłaszcza gdy się wspomni to, co było kilka miesięcy wcześniej. Z pewnością wiele można się nauczyć, pracując z dzieckiem z autyzmem. Niezależnie ile teorii się nauczymy z książek, czy nawet z czyichś doświadczeń, nie jest to samo, kiedy bezpośrednio tego doświadczamy.

Osobom planującym rozpocząć pracę z dzieckiem autystycznym mogę powiedzieć, że jeżeli ktoś się decyduje, to musi wiedzieć, że nie jest to rzecz prosta, którą może robić każdy. Jeśli ktoś się zdecyduje, to musi się liczyć z ponoszeniem odpowiedzialności. Musi także mieć dużo cierpliwości i dużo serca, bo tutaj zrozumienie jest najważniejsze. Życzę wszystkim nauczycielom pracującym z dziećmi autystycznymi satysfakcji i zadowolenia, jakich sama doznałam, pracując z moim uczniem przez te lata.

Iwona Banaszek
nauczyciel kształcenia zintegrowanego

Zespół Aspergera, (AS), jest to całościowe zaburzenie rozwoju mieszczące się w spektrum autyzmu. Zaburzenie to obejmuje przede wszystkim umiejętności społeczne, trudności w akceptowaniu zmian, ograniczoną elastyczność myślenia (nieraz przy braku upośledzenia umysłowego) oraz szczególnie pochłaniające, wręcz obsesyjne, zainteresowania. Z kolei rozwój mowy oraz rozwój poznawczy przebiega bardziej prawidłowo w porównaniu do autyzmu dziecięcego. Głównymi kryteriami różnicującymi AS od autyzmu głębokiego są: brak opóźnienia rozwoju mowy i innych istotnych jej zaburzeń uniemożliwiających logiczną komunikację, prawidłowy rozwój poznawczy.

Mając na uwadze powyższe elementy składające się na to zaburzenie, w odniesieniu do mojego podopiecznego został stworzony indywidualny program nauczania, w którym zostały ujęte poszczególne obszary umiejętności społecznych i dydaktycznych umożliwiające mi właściwe nakreślenie tych dziedzin życia, nad którymi należy najbardziej się skoncentrować. W pracy dydaktycznej pamiętam, że mój wychowanek wymaga motywowania do nauki, by nie podążał za własnymi impulsami. Nie zakładam z góry, że dziecko zrozumiało, tylko dlatego, że powtarza to, co właśnie usłyszało. Zapewniam mu dodatkowe wyjaśnienia i próbuję stosować uproszczenia, gdy zagadnienia omawiane w czasie lekcji mają naturę abstrakcyjną. Konieczne jest także określenie bardzo precyzyjnych wymagań związanych z jakością realizowanych prac. Prace wykonywane na czas muszą być nie tylko kompletne, ale także przygotowane z należytą starannością. Podopieczny jest przeze mnie informowany, że będzie musiał poprawić kiepsko wykonaną pracę klasową w trakcie przerwy lub w czasie, gdy zwykle zajmuje się własnymi zainteresowaniami. W swojej pracy zwracam także uwagę na koncentrację mojego podopiecznego, aby mógł efektywnie funkcjonować na gruncie szkolnym. W razie zaistnienia takiej konieczności dbam o to, by zadania zostały rozbite na małe

jednostki. Staram się również często przekazywać informacje zwrotne oraz zalecać zmianę kierunku myślenia. W sytuacjach, w których występują problemy z koncentracją, określam czas trwania danej sekwencji, ponieważ mojemu podopiecznemu pomaga to w zorganizowaniu pracy. Często podopieczny potrzebuje też zdecydowanego określenia oczekiwań, które nauczą go przestrzegania reguł. Tego rodzaju działania motywują mojego wychowanka do wydajnej pracy, wzmacniając tym samym poczucie jego wartości oraz obniżając poziom stresu, ponieważ dziecko postrzega siebie jako osobę kompetentną.

Mój podopieczny nie zawsze potrafi właściwie zinterpretować wskazówki społeczne i z tego powodu zdarza się, że nie jest on w stanie wytworzyć prawidłowej odpowiedzi emocjonalnej na tle czego pojawiają się niepożądane zachowania (agresja i histeria). Tym samym nie odczuwa potrzeby podzielenia się informacjami i doświadczeniami. Wówczas moją rolą jest wyciszenie dziecka i próba dotarcia do podłoża danego zachowania. Następnie wspólnymi siłami staramy się znaleźć rozwiązanie i usystematyzować naszą wiedzę na tyle, by umieć ją wykorzystać w innych podobnych sytuacjach. W mojej pracy skupiam się również na tym, by podopieczny kształtował w sobie właściwe relacje z rówieśnikami i osobami dorosłymi poprzez wspieranie jego aktywności i samodzielności, wygaszaniu zachowań niepożądanych. Stosuję wzmacniania w zakresie kontaktów indywidualnych, staram się przy tym włączać go do zabaw grupowych i zespołowych, w których należy przestrzegać określonych zasad. Zapewniam też swojemu wychowankowi takie warunki, aby otoczenie szkolne, w którym przebywa kilka godzin dziennie, było dla niego przewidywalne i bezpieczne. Staram się ograniczyć występowanie zmian, dzięki czemu łatwiej jest mu się skoncentrować na bieżących zadaniach.

Agnieszka Woźniak
asystent osobisty osoby niepełnosprawnej

